

MAŁGORZATA NAJDESKA

MOCNE STRONY CHARAKTERU W STRUKTURZE OSOBOWOŚCI DORASTAJĄCYCH I DOROSŁYCH

Podejście skoncentrowane na zmiennych
i podejście skoncentrowane na osobach

MAŁGORZATA NAJDESKA

**MOCNE STRONY CHARAKTERU
W STRUKTURZE OSOBOWOŚCI
DORASTAJĄCYCH I DOROSŁYCH**

**Podejście skoncentrowane na zmiennych
i podejście skoncentrowane na osobach**

MAŁGORZATA NAJDERSKA

MOCNE STRONY CHARAKTERU W STRUKTURZE OSOBOWOŚCI DORASTAJĄCYCH I DOROSŁYCH

**Podejście skoncentrowane na zmiennych
i podejście skoncentrowane na osobach**

Małgorzata Najderska <https://orcid.org/0000-0003-0222-9354>
Mocne strony charakteru w strukturze osobowości dorastających i dorosłych.
Podejście skoncentrowane na zmiennych i podejście skoncentrowane na osobach

Recenzenci:

dr hab. Ludwika Wojciechowska, prof. uczelni (Uniwersytet Zielonogórski)

dr hab. Dariusz Krok, prof. uczelni (Uniwersytet Opolski)

Projekt okładki:

Justyna Harasimczuk

Ilustracja na okładce:

iStock.com/marchmeena29

Korekta językowa:

Zespół Redakcyjny

Skład i łamanie:

Studio DTP Academicon | Patrycja Waleszczak

ntp@academicon.pl, ntp.academicon.pl

Publikacja jest udostępniona na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0
Treść licencji jest dostępna na stronie: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Warszawa: Wydawnictwo Liberi Libri, 2021

www.LiberiLibri.pl

ISBN: 978-83-63487-57-7

DOI: 10.47943/lib.9788363487577

SKRÓCONY SPIS TREŚCI

Streszczenie	13
Wprowadzenie	19
CZĘŚĆ TEORETYCZNA	21
Rozdział 1. Mocne strony charakteru	23
1.1. Pochodzenie modelu	23
1.2. Katalog mocnych stron charakteru	26
1.3. Charakterystyka mocnych stron charakteru	27
Rozdział 2. Struktura mocnych stron charakteru	61
2.1. Dwa podejścia metodologiczne w analizie struktury mocnych stron charakteru	61
2.2. Struktura mocnych stron charakteru w dorosłości	62
2.3. Struktura mocnych stron charakteru u dorastających	70
2.4. Podsumowanie	72
Rozdział 3. Osobowościowy kontekst mocnych stron charakteru	75
3.1. Cechy osobowości	75
3.2. Dotychczasowe badania nad związkami cech osobowości i mocnych stron charakteru	78
3.3. Wartości	80
3.4. Związki między wartościami a mocnymi stronami charakteru	86
CZĘŚĆ EMPIRYCZNA	87
Rozdział 4. Problem badań własnych	89

Rozdział 5. Metoda	93
5.1. Narzędzia	93
5.2. Osoby badane	97
5.3. Procedura badawcza	97
Rozdział 6. Wyniki badań	99
6.1. Weryfikacja hipotez 1 i 2 (struktura czynnikowa mocnych stron charakteru)	99
6.2. Podsumowanie wyników dotyczących struktury czynnikowej w czterech grupach wiekowych	114
6.3. Weryfikacja hipotezy 3 (klasy latentne mocnych stron charakteru)	116
6.4. Podsumowanie wyników dotyczących klas latentnych mocnych stron	127
6.5. Weryfikacja hipotezy 4 (relacje mocnych stron charakteru z cechami osobowości)	129
6.6. Podsumowanie wyników dotyczących relacji mocnych stron charakteru z cechami osobowości	140
6.7. Weryfikacja hipotezy 5 (relacje mocnych stron charakteru z wartościami)	141
6.8. Podsumowanie wyników dotyczących relacji mocnych stron charakteru z wartościami	166
6.9. Wyjaśnianie dwóch ogólnych czynników mocnych stron przez cechy osobowości oraz wartości	168
6.10. Weryfikacja hipotezy 6 o różnicach między profilami mocnych stron w zakresie cech osobowości w każdej grupie wiekowej	172
6.11. Weryfikacja hipotezy 7 o różnicach między profilami mocnych stron w zakresie wartości w każdej grupie wiekowej	174
Rozdział 7. Dyskusja	179
7.1. Struktura mocnych stron charakteru	179
7.2. Ulokowanie mocnych stron charakteru w strukturze osobowości człowieka	182
7.3. Ograniczenia i kierunki dalszych badań	184
Bibliografia	187
Aneks	199
Załącznik A. Wyjaśnianie czynników mocnych stron przez cechy osobowości oraz wartości	199

SZCZEGÓŁOWY SPIS TREŚCI

Streszczenie	13
Wprowadzenie	19
CZĘŚĆ TEORETYCZNA	21
Rozdział 1. Mocne strony charakteru	23
1.1. Pochodzenie modelu	23
1.2. Katalog mocnych stron charakteru	26
1.3. Charakterystyka mocnych stron charakteru	27
1.3.1. Transcendencja	29
1.3.1.1. Podziw dla piękna i doskonałości (zachwyty / poczucie podniosłości)	29
1.3.1.2. Wdzięczność	31
1.3.1.3. Nadzieja (zachwyty / poczucie podniosłości).	32
1.3.1.4. Humor (weselość)	33
1.3.1.5. Duchowość (religijność / wiara / poczucie celu i sensu)	35
1.3.2. Umiarkowanie	37
1.3.2.1. Umiejętność przebaczenia (zdolność do okazania litości)	37
1.3.2.2. Skromność (pokora)	39
1.3.2.3. Roztropność	40
1.3.2.4. Samoregulacja (samokontrola)	42
1.3.3. Sprawiedliwość	43
1.3.3.1. Przynależność (odpowiedzialność społeczna / lojalność / zespołowość).	43
1.3.3.2. Uczciwość	45
1.3.3.3. Przywództwo	45

1.3.4. Humanitaryzm	47
1.3.4.1. Zdolność do kochania	47
1.3.4.2. Życzliwość (współczucie / altruistyczna miłość / bycie miłym)	49
1.3.4.3. Inteligencja społeczna (emocjonalna / wgląd w siebie)	50
1.3.5. Odwaga	51
1.3.5.1. Dzielność (waleczność)	51
1.3.5.2. Wytrwałość (upór / pracowitość)	51
1.3.5.3. Spójność (autentyczność / szczerość)	53
1.3.5.4. Werwa (witalność / entuzjazm / wigor / energia)	54
1.3.6. Mądrość	55
1.3.6.1. Oryginalność (kreatywność / twórczość)	55
1.3.6.2. Ciekawość (poszukiwanie nowości / otwartość na doświadczenie)	57
1.3.6.3. Rozsądek (otwartość umysłu)	57
1.3.6.4. Pasja zdobywania wiedzy	58
1.3.6.5. Szerokie horyzonty umysłowe (mądrość)	59
Rozdział 2. Struktura mocnych stron charakteru	61
2.1. Dwa podejścia metodologiczne w analizie struktury mocnych stron charakteru	61
2.1.1. Podejście skoncentrowane na zmiennych	61
2.1.2. Podejście skoncentrowane na osobach	62
2.2. Struktura mocnych stron charakteru w dorosłości	62
2.2.1. Struktura czynnikowa mocnych stron	63
2.2.2. Struktura hierarchiczna mocnych stron	65
2.2.3. Struktura mocnych stron charakteru w podejściu skoncentrowanym na osobach	68
2.3. Struktura mocnych stron charakteru u dorastających	70
2.3.1. Struktura czynnikowa mocnych stron	70
2.3.2. Struktura hierarchiczna mocnych stron	71
2.3.3. Struktura mocnych stron charakteru w podejściu skoncentrowanym na osobach	71
2.4. Podsumowanie	72
Rozdział 3. Osobowościowy kontekst mocnych stron charakteru	75
3.1. Cechy osobowości	75

3.1.1. Modele pięcioczynnikowe	75
3.1.2. Struktura cech osobowości	76
3.2. Dotychczasowe badania nad związkami cech osobowości i mocnych stron charakteru	78
3.3. Wartości	80
3.3.1. Kołowy model wartości Schwartza	80
3.3.2. Wstępne badania nad systemem wartości we wcześniejszych okresach rozwojowych	85
3.4. Związki między wartościami a mocnymi stronami charakteru	86
CZĘŚĆ EMPIRYCZNA	87
Rozdział 4. Problem badań własnych	89
Rozdział 5. Metoda	93
5.1. Narzędzia	93
5.1.1. Pomiar mocnych stron charakteru	93
5.1.1.1. <i>International Personality Item Pool – Values in Action</i>	93
5.1.1.2. <i>Values in Action for Youth</i>	93
5.1.2. <i>International Personality Item Pool – Big Five Markers – 50</i>	94
5.1.3. <i>Portrait Values Questionnaire</i>	95
5.2. Osoby badane	97
5.3. Procedura badawcza	97
Rozdział 6. Wyniki badań	99
6.1. Weryfikacja hipotez 1 i 2 (struktura czynnikowa mocnych stron charakteru)	99
6.1.1. Struktura czynnikowa mocnych stron w grupie gimnazjalistów	99
6.1.2. Struktura hierarchiczna mocnych stron w grupie gimnazjalistów	101
6.1.3. Struktura czynnikowa mocnych stron w grupie licealistów	103
6.1.4. Struktura hierarchiczna mocnych stron w grupie licealistów	105
6.1.5. Struktura czynnikowa mocnych stron w grupie młodych dorosłych	107
6.1.6. Struktura hierarchiczna mocnych stron w grupie młodych dorosłych	108
6.1.7. Struktura czynnikowa mocnych stron w grupie osób dorosłych	110
6.1.8. Struktura hierarchiczna mocnych stron w grupie osób dorosłych	112
6.2. Podsumowanie wyników dotyczących struktury czynnikowej w czterech grupach wiekowych	114

6.3. Weryfikacja hipotezy 3 (klasy latentne mocnych stron charakteru)	116
6.3.1. Analiza klas latentnych w grupie gimnazjalistów	116
6.3.2. Analiza klas latentnych w grupie licealistów	119
6.3.3. Analiza klas latentnych w grupie młodych dorosłych	122
6.3.4. Analiza klas latentnych w grupie osób dorosłych	124
6.4. Podsumowanie wyników dotyczących klas latentnych mocnych stron	127
6.5. Weryfikacja hipotezy 4 (relacje mocnych stron charakteru z cechami osobowości)	129
6.5.1. Związki mocnych stron charakteru z cechami osobowości w grupie gimnazjalistów	129
6.5.2. Związki mocnych stron charakteru z cechami osobowości w grupie licealistów	132
6.5.3. Związki mocnych stron charakteru z cechami osobowości w grupie młodych dorosłych	134
6.5.4. Związki mocnych stron charakteru z cechami osobowości w grupie osób dorosłych	137
6.6. Podsumowanie wyników dotyczących relacji mocnych stron charakteru z cechami osobowości	140
6.7. Weryfikacja hipotezy 5 (relacje mocnych stron charakteru z wartościami)	141
6.7.1. Związki mocnych stron charakteru i preferencji wartości w grupie gimnazjalistów	141
6.7.2. Związki mocnych stron charakteru i preferencji wartości w grupie licealistów	147
6.7.3. Związki mocnych stron charakteru i preferencji wartości w grupie młodych dorosłych	153
6.7.4. Związki mocnych stron charakteru i preferencji wartości w grupie osób dorosłych	159
6.8. Podsumowanie wyników dotyczących relacji mocnych stron charakteru z wartościami	166
6.9. Wyjaśnianie dwóch ogólnych czynników mocnych stron przez cechy osobowości oraz wartości	168
6.10. Weryfikacja hipotezy 6 o różnicach między profilami mocnych stron w zakresie cech osobowości w każdej grupie wiekowej	172
6.11. Weryfikacja hipotezy 7 o różnicach między profilami mocnych stron w zakresie wartości w każdej grupie wiekowej	174

Rozdział 7. Dyskusja	179
7.1. Struktura mocnych stron charakteru	179
7.2. Ulokowanie mocnych stron charakteru w strukturze osobowości człowieka	182
7.3. Ograniczenia i kierunki dalszych badań	184
Bibliografia	187
Aneks	199
Załącznik A. Wyjaśnianie czynników mocnych stron przez cechy osobowości oraz wartości	199

Streszczenie

Celem niniejszej pracy była analiza związków mocnych stron charakteru z podstawowymi elementami struktury osobowości (cechami osobowości i wartościami) – w adolescencji i dorosłości oraz przy zastosowaniu dwóch podejść metodologicznych: podejścia skoncentrowanego na zmiennych i podejścia skoncentrowanego na osobach. Aby cel ten mógł zostać osiągnięty, przeprowadzono również analizy struktury mocnych stron charakteru.

Mocne strony charakteru to pozytywne, społecznie pożądane i powszechnie uznawane za dobre i wartościowe charakterystyki człowieka (Peterson, Seligman, 2004). Analizowano je dotychczas głównie w podejściu skoncentrowanym na zmiennych. Jest to podejście, na gruncie którego bada się relacje między różnymi zmiennymi zachodzące na poziomie całej grupy badanych. Komplementarnym, uzupełniającym je podejściem jest podejście skoncentrowane na osobach. W jego ramach wyróżnia się z badanej populacji podgrupy posiadające podobny, spójny profil, zestaw charakterystyk, a następnie bada się, jakie inne charakterystyki (i o jakim nasileniu) posiadają osoby o danym profilu (von Eye, Bogat, 2006).

Dotychczasowe analizy czynnikowe prowadzone w podejściu skoncentrowanym na zmiennych wykazały, że mocne strony w dorosłości zazwyczaj tworzyły cztery lub pięć czynników i grupowały się w wiązki związane z: relacjami interpersonalnymi, emocjonalnością, duchowością, ograniczaniem siebie i intelektem (por. np. Azañedo, Fernández-Abascal, Barraca, 2014; Brdar, Kashdan, 2010; Littman-Ovadia, Lavy, 2012; Macdonald, Bore, Munro, 2008; McGrath, 2014; Najderska, Ciecuch, 2018; Peterson, Park, Pole, D'Andrea, Seligman, 2008; Ruch i in., 2010). Badania prowadzone w grupie adolescentów również wskazywały na rozwiązania cztero- lub pięcioczynnikowe (np. McGrath, Walker, 2016; Park, Peterson, 2005, 2006), jednak charakterystyka czynników różniła się nieco od tej uzyskiwanej w grupie osób dorosłych. W niniejszej pracy ten wątek został podjęty poprzez systematyczną analizę czterech grup

wiekowych: wczesnej adolescencji (gimnazjum), średniej adolescencji (liceum), wczesnej dorosłości (19–24 lata) oraz dorosłości (powyżej 25. r.ż.).

Kolejnym krokiem w badaniu struktury mocnych stron była analiza jej struktury hierarchicznej, która opisuje pochodzenie/zawartość czynników – wyodrębnianie się czynników szczegółowych z czynników ogólnych (Goldberg, 2006). Dotychczasowe wyniki tych analiz wskazują, że czynnik ogólny mocnych stron (nazwany dobrym charakterem) rozbija się na dwa czynniki – dociekliwość i dobroć, a na kolejnym, bardziej szczegółowym poziomie – z czynnika dobroci wyodrębniają się troska o innych i samoregulacja (McGrath, 2015). Badania nad hierarchiczną strukturą mocnych stron w adolescencji nie były prowadzone. To luka w wiedzy, która miała zostać wypełniona w tej książce, stąd w podjętych w pracy badaniach celem była m.in. weryfikacja otrzymanej w dotychczasowych badaniach struktury u dorosłych i sprawdzenie, czy w adolescencji możemy mówić o takiej samej lub podobnej strukturze mocnych stron.

Dotychczas prowadzone analizy w podejściu skoncentrowanym na osobach (Najderska, Ciecuch, 2018) wskazywały na istnienie trzech klas różniących się zestawem mocnych stron. Jedna charakteryzowała się mocnymi stronami związanymi z energią, przebojowością i ciekawością świata. Osoby z profilu drugiej klasy charakteryzowały się wyższym poziomem mocnych stron związanych z troską o innych, ciepłem oraz sumiennym wykonywaniem swoich obowiązków. U osób z klasy trzeciej wszystkie mocne strony miały średnie nasilenie. Na poziomie treściowym profile dwóch pierwszych klas są zbliżone do dwóch czynników osobowości, zwanych Alfą/Stabilnością i Betą/Plastycznością (por. Ciecuch, Strus, 2017). Celem badań prezentowanych w niniejszej pracy była próba wyodrębnienia profili klas latentnych w każdej z badanych, wymienionych powyżej grup wiekowych.

Związki mocnych stron z innymi charakterystykami z zakresu psychologii osobowości nie były badane szczegółowo. Przy tworzeniu koncepcji Peterson i Seligman (2004) przedstawili teoretyczne powiązania mocnych stron z innymi konstruktami, np. cechami osobowości (McCrae, Costa, 1992b) czy wartościami (Schwartz, 1992), jednak sami nie potwierdzili empirycznie tych związków. W kolejnych latach pojawiały się jedynie nieliczne badania dotyczące ułożenia mocnych stron w strukturze osobowości (por. Macdonald i in., 2008; McGrath, Greenberg, Hall-Simmonds, 2018; Steger, Hicks, Kashdan, Krueger, Bouchard, 2007) i zawsze podejmowano je w podejściu skoncentrowanym na zmiennych. Brak jest całościowego ujęcia tego zagadnienia, które uwzględniałoby obydwa podejścia metodologiczne w różnych grupach

wiekowych. Uzupełnienie tego braku w wiedzy na temat mocnych stron było bardzo ważnym elementem niniejszej książki.

Badania, których wyniki przedstawione zostały w niniejszej pracy, prowadzono w czterech grupach: dwóch grupach adolescentów i dwóch grupach osób dorosłych. Podziału dokonano ze względu na stadia edukacji, otrzymując podgrupy: gimnazjalistów, licealistów, młodych dorosłych (okres studiów – 19–24 lata) oraz dorosłych (powyżej 25. r.ż.). Grupa gimnazjalistów złożona była ze 182 osób (w wieku 13–16 lat), grupa licealistów – z 316 osób (w wieku 15–18 lat), grupa młodych dorosłych – z 497 osób (w wieku 19–24 lata), a grupa dorosłych – z 341 osób (w wieku 25–78 lat).

W pracy postawiono siedem hipotez – trzy dotyczyły struktury, a cztery – miejsca mocnych stron w opisie osobowości człowieka. W hipotezie 1. postulowano, że struktura mocnych stron w dorosłości i w adolescencji analizowana w podejściu skoncentrowanym na zmiennych będzie analogiczna do uzyskiwanych dotychczas wyników badań, wskazujących na cztery czynniki mocnych stron (np. Najderska, Ciecuch, 2018; Macdonald i in., 2008). Hipoteza 2. zakładała, że trzyczynnikowy model struktury hierarchicznej (uzyskany w badaniach McGratha [2015]) opisze zawartość czynników w analogiczny sposób w każdej grupie wiekowej. W hipotezie 3. zakładano, że przy wykorzystaniu podejścia skoncentrowanego na osobach wyróżnione zostaną dwa spójne, różniące się od siebie profile mocnych stron charakteru, treściowo zbliżone do dwóch głównych czynników osobowości: Alfy/Stabilności i Bety/Plastyczności (Ciecuch, Strus, 2017).

W celu ulokowania mocnych stron w opisie osobowości człowieka sformułowano następujące hipotezy: dwa ogólne czynniki mocnych stron charakteru analizowane w podejściu skoncentrowanym na zmiennych będą wiązać się z (hipoteza 4.) cechami osobowości i (hipoteza 5.) wartościami w taki sam sposób we wszystkich grupach wiekowych. Ponadto w wyniku zastosowania podejścia skoncentrowanego na osobach w obrębie każdej badanej grupy wyłonione zostaną po dwie klasy (o różnych profilach mocnych stron), między którymi będą zachodziły systematyczne różnice pod względem (hipoteza 6.) posiadanych cech osobowości i (hipoteza 7.) preferowanych wartości.

Do badań wykorzystano cztery narzędzia. Do pomiaru mocnych stron w grupie dorosłych użyto *International Personality Item Pool – Values in Action* (IPIP-VIA; Goldberg i in., 2006, polska adaptacja: Najderska, Ciecuch, 2013), a w grupie adolescentów – *Values in Action for Youth* (VIA-Youth; Park, Peterson, 2006, polska adaptacja: Najderska, Ciecuch). Do pomiaru cech

osobowości wykorzystano we wszystkich grupach wiekowych kwestionariusz *International Personality Item Pool – Big Five Markers – 50* (IPIP-BFM-50; Goldberg i in., 2006, polska adaptacja: Strus, Ciecuch, Rowiński, 2014a), a do pomiaru wartości – również we wszystkich grupach wiekowych – *Portrait Values Questionnaire* (PVQ-RR; Schwartz i in., 2012, polska adaptacja: Ciecuch, 2013b).

Analizy struktury mocnych stron prowadzone w podejściu skoncentrowanym na zmiennych potwierdziły w dużej mierze postawione hipotezy (1. i 2.). Znalezione spójne modele struktury mocnych stron. W każdej grupie wiekowej takim modelem był model dwuczynnikowy – złożony z dobroci (czynnika związanego z relacjami interpersonalnymi opartymi na trosce i cieple oraz ze zdolnością do samokontroli) i dociekliwości (czynnika związanego z energicznością, przebojowością i dążeniem do własnego rozwoju). Proponowany przez McGratha (2015) model trzyczynnikowy (troska o innych, samokontrola oraz dociekliwość) został zreplikowany w grupach osób dorosłych, jednak w grupach adolescentów za optymalny uznano model czteroczynnikowy (troska o innych, samokontrola, pozytywna emocjonalność i intelekt/intelekt-dominacja). Wykazał on inną naturę czynnika dociekliwość w fazach dorastania i dorosłości.

Weryfikując hipotezy dotyczące struktury mocnych stron w podejściu skoncentrowanym na osobach, okazało się, że w każdej grupie badanej można wyróżnić dwa spójne w różnych grupach wiekowych, posiadające podobną charakterystykę (potwierdzenie hipotezy 3.) profile mocnych stron. Na poziomie treściowym były one podobne do metacech Alfy/Stabilności i Bety/Plastyczności (por. Ciecuch, Strus, 2017). Występowanie dwóch ogólnych i spójnych na przestrzeni różnych grup wiekowych profili mocnych stron potwierdza tezę obecną w psychologii, a mówiącą o możliwości opisu wielu sfer funkcjonowania za pomocą modelu dwuczynnikowego: Alfy/Stabilności i Bety/Plastyczności (Abele, Wojciszke, 2014; Ciecuch, Strus, 2017; DeYoung, 2006, 2010; Digman, 1997; Strus, Ciecuch, 2014).

Badanie związków mocnych stron charakteru z cechami osobowości w podejściu skoncentrowanym na zmiennych potwierdziło hipotezę 4. – w każdej grupie badanej dobroć była silnie związana z ugodowością i sumiennością, a dociekliwość – z ekstrawersją i intelektem. Hipotezę 5. również w dużej mierze potwierdzono: dobroć silniej wiązała się z zachowawczością i przekraczaniem siebie, natomiast dociekliwość łączyła się we wszystkich grupach z otwartością na zmiany. Związki z umacnianiem siebie były istotne, lecz dużo słabsze (często silniejsze były związki dociekliwości z przekraczaniem siebie).

Analizy w podejściu skoncentrowanym na osobach nie w pełni potwierdziły hipotezy 6. i 7. Schemat różnic między profilami pod względem posiadania określonych cech osobowości nie był powtórzeniem schematu związków między cechami i metacechami osobowości (ugodowość nie różnicowała profili w żadnej grupie wiekowej, sumienność – jedynie w najstarszej grupie wiekowej). Znacznie więcej istotnych różnic znaleziono podczas analizy związków z wartościami. Chociaż u gimnazjalistów osoby o innych profilach różniły się jedynie pod względem preferencji nielicznych wartości, to w kolejnych grupach wiekowych te różnice były już bardziej wyraźne.

Zróznicowane schematy związków z innymi zmiennymi otrzymanych profili (ale także czynników mocnych stron) w różnych grupach wiekowych stanowią przyczynek do dalszych analiz, skupionych wokół wątku rozwojowego, zasygnalizowanego jedynie w tej książce. Niniejsza praca, chcąc wypełnić istniejące w literaturze luki, musiała ograniczyć się do analiz strukturalnych. Kolejnym krokiem powinny być badania rozwojowe.

Wprowadzenie

Niniejsza praca dotyczy mocnych stron charakteru – pozytywnych, społecznie pożądanych charakterystyk człowieka (Peterson, Seligman, 2004) – ich struktury i związków z innymi elementami struktury osobowości człowieka. Ponieważ same mocne strony charakteru w ujęciu Petersona i Seligmana (2004) nie zostały szczegółowo opisane w polskiej literaturze – pierwszym krokiem było ich szczegółowe omówienie. Katalog mocnych stron jest dość rozbudowany, dlatego obecnie podejmowane są próby jego uporządkowania, opisanie jego struktury. Niniejsza praca wpisuje się w ten trend. W aktualnych opracowaniach prowadzone są badania dotyczące struktury w grupach zarówno osób dorosłych, jak i dorastających, dlatego tutaj również ten wątek systematycznie podjęto i wszystkie analizy przeprowadzono w czterech grupach wiekowych. Analizy relacji mocnych stron charakteru z innymi podstawowymi konstrukcjami osobowości były dotychczas nieliczne, choć ten problem był podnoszony w badaniach (Gillham i in., 2011; Macdonald i in., 2008; McGrath i in., 2018). W tej książce zajęto się nim poprzez analizę relacji między mocnymi stronami i czynnikami je grupującymi a cechami osobowości z modelu pięcioczynnikowego (Costa, McCrae, 1992a) oraz wartościami (Schwartz, 1992; Schwartz i in., 2012). Pięć cech osobowości, zgodnie z założeniami Costy i McCrae (1992b), stanowi najbardziej ogólny, neutralny poziom opisu osobowości, zatem ich relacje z mocnymi stronami charakteru, będącymi również całościowym opisem, ale w kategoriach pozytywnych, są warte szczegółowej analizy. Relacje z wartościami w ujęciu Schwartz (1992; Schwartz i in., 2012), które również stanowią całościowy opis, ale właśnie w kategoriach pozytywnych, społecznie pożądanych preferencji, celów, także są interesującym, wartym zbadania wątkiem. Zarówno cechy osobowości, jak i wartości zostały już bardzo dobrze przebadane w wielu kontekstach kulturowych, posiadamy na ich temat rozległą wiedzę. Nie można tego jeszcze powiedzieć o mocnych stronach. Odniesienie ich do zmiennych i modeli już dobrze ugruntowanych w psychologii pozwoli

lepiej zrozumieć miejsce mocnych stron w strukturze osobowości, stąd w pracy podjęto się analizy związków między mocnymi stronami (i tworzonymi przez nie czynnikami) z cechami osobowości z modelu pięcioczynnikowego (Costa, McCrae, 1992a) oraz z wartościami z kołowego modelu wartości Schwartza (Schwartz i in., 2012).

Aby ujęcie było pełniejsze, w książce zastosowano dwa podejścia metodologiczne – nie tylko znane i stosowane zazwyczaj podejście skoncentrowane na zmiennych, ale także – podejście skoncentrowane na osobach. Pierwsze podejście mówi o relacjach między różnymi zmiennymi, ujawniających się na poziomie całej grupy. Stosując drugie podejście, wyróżnia się z ogółu badanych podgrupy charakteryzujące się jednolitym, spójnym zestawem charakterystyk, a następnie, w obrębie tych podgrup, analizuje się związki z innymi zmiennymi (von Eye, Bogat, 2006). Podejście skoncentrowane na zmiennych i podejście skoncentrowane na osobach uzupełniają się – jedno mówi o ogólnych trendach w relacjach między zmiennymi, a drugie – pozwala lepiej zrozumieć zróżnicowanie między podgrupami istniejącymi w zakresie grupy, odkryć nowe, nieobserwowalne na poziomie populacji związki.

Wymienione luki w literaturze oraz wynikające z nich pytania badawcze leżą u źródła niniejszej pracy. Jej celem jest opisanie mocnych stron charakteru, ich struktury w różnych okresach rozwojowych oraz związków z osobowością i wartościami przy zastosowaniu dwóch podejść metodologicznych – podejścia skoncentrowanego na zmiennych i podejścia skoncentrowanego na osobach.

CZĘŚĆ TEORETYCZNA

ROZDZIAŁ 1.

Mocne strony charakteru

Mocne strony charakteru to obecnie jeden z najczęściej badanych konstruktów w obszarze psychologii pozytywnej. Christopher Peterson i Martin E. P. Seligman opisali w roku 2004 swoją koncepcję mocnych stron w podręczniku *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. Obecnie stanowi ona inspirację dla psychologów, nauczycieli, terapeutów. Sama idea jest bardzo intuicyjna, jednak to ubranie jej w naukowe ramy w dużej mierze zaowocowało powstaniem zupełnie nowej dziedziny – psychologii pozytywnej (Peterson, Seligman, 2004; Seligman, Csikszentmihalyi, 2000).

1.1. Pochodzenie modelu

Myślą przewodnią, która stała się podstawą do sformułowania modelu mocnych stron charakteru, była zmiana obowiązującego w psychologii podejścia, polegającego na koncentrowaniu się na słabych stronach funkcjonowania człowieka w różnych obszarach. Seligman (Seligman, Csikszentmihalyi, 2000) zauważył, że psychologia skupiała się dotychczas się na leczeniu, „naprawianiu” człowieka, podczas gdy zupełnie pomijała sposoby osiągnięcia przez niego dobrostanu, zwiększenia poczucia szczęścia, poprawy jakości życia, rozwijania potencjału człowieka. Nie dawała wskazówek, co zrobić, aby życie człowieka było pełne, szczęśliwe, satysfakcjonujące. Pośrednio z niezgody na to, czym i w jaki sposób psychologia się zajmuje, wyrosła koncepcja cnót i mocnych stron charakteru, jako że praktykowanie tych cech, zwracanie na nie większej uwagi, odkrywanie ich w sobie, miało, według Seligmana (Seligman, Csikszentmihalyi, 2000), być sposobem na osiągnięcie szczęścia, przeżywania „życia wartego tego, aby nim żyć” („*make life most worth living*”; Seligman, Csikszentmihalyi,

2000, s. 5; por. Peterson, 2006). Dlatego zespół pod kierunkiem Petersona i Seligmana (2004) podjął pracę nad wyszczególnieniem z ogółu cech osobowości tych, które można by określać jako pozytywne, pożądane, moralnie dobre.

Autorzy, podejmując pracę w tym zakresie, mieli dwa cele: (1) zbudowanie katalogu cech, będącego swego rodzaju słownikiem, którego będzie można używać do pozytywnego opisu człowieka, (2) stworzenie sposobów pomiaru tych cech, dzięki czemu będzie można prowadzić badania empiryczne, a w konsekwencji – na podstawie metodologii psychologicznej – stosować koncepcję w praktyce (Park, Peterson, Seligman, 2004a). Autorami kierowało przekonanie, że koncentracja i wzmacnianie mocnych stron zaowocuje wzrostem poczucia szczęścia (Peterson, Seligman, 2004), stąd to właśnie stało się osiowym, głównym tematem psychologii pozytywnej.

Koncepcja mocnych stron charakteru jest wynikiem kilkuletniej pracy badawczej (Dahlsgaard, Peterson, Seligman, 2005). Polegała ona na analizie przez zespół prowadzony przez Petersona i Seligmana bardzo zróżnicowanych kodeksów i wskazań moralnych stworzonych w wielu kulturach świata – świętych ksiąg religii monoteistycznych, koncepcji psychologicznych, pism filozoficznych, traktatów o moralności oraz kodeksów (tych dawnych i współczesnych), a następnie szukania w nich zapisów o tym, jakie cechy człowieka są pożądane i uznawane za dobre niezależnie od kultury, w jakiej żyje (Peterson, Seligman, 2004). Cechy te zostały nazwane mocnymi stronami charakteru.

Aby dana cecha została uznana za mocną stronę, musiała spełnić według Park, Petersona i Seligmana (2004b; por. Peterson, Seligman, 2004) minimum 9 z 12 kryteriów. Kryteria te przedstawione zostały w tabeli 1.

Tabela 1

Kryteria zaklasyfikowania cechy jako mocnej strony (Park i in., 2004b; Peterson, Seligman, 2004)

Nazwa kryterium	Opis kryterium
1. Powszechność (<i>ubiquity</i>)	Mocna strona charakteru jest uznawana za wartościową niezależnie od kultury
2. Dawanie poczucia spełnienia (<i>fulfilling</i>)	Mocna strona charakteru daje jej posiadaczowi poczucie spełnienia, satysfakcję i radość
3. Wysoka ocena moralna (<i>morally valued</i>)	Mocna strona charakteru nie jest postrzegana jako pozytywna ze względu jedynie na pozytywne skutki, które za sobą niesie; mocna strona charakteru jest spostrzegana jako moralnie cenna sama w sobie

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

Nazwa kryterium	Opis kryterium
4. Wzrastanie innych (<i>does not diminish others</i>)	Na skutek przejawiania, działania czy realizowania mocnych stron charakteru, inni stają lepsi. Ludzie raczej je podziwiają, niż ich zazdroszczą
5. Posiadanie negatywnego przeciwieństwa (<i>nonfelicitous opposite</i>)	Przeciwieństwem danej mocnej strony charakteru nie może być inna cecha pozytywna, dająca szczęście
6. Podobieństwo do cechy (<i>traitlike</i>)	Mocna strona charakteru jest podobna do cechy osobowości – jest stałą, zgeneralizowaną tendencją do pewnych zachowań, emocji, sądów
7. Mierzalność (<i>measurable</i>)	Mocna strona charakteru może być mierzona przez badaczy jako jedna z różnic indywidualnych
8. Rozróżnialność (<i>distinctiveness</i>)	Mocna strona charakteru jest odróżnialna teoretycznie i empirycznie od każdej innej mocnej strony charakteru
9. Uosobienie (<i>paragons</i>)	Istnieją osoby, które są symbolem, uosobieniem danej mocnej strony charakteru
10. Cudowne dziecko (<i>prodigies</i>)	Istnieje cudowne dziecko, które przejawia daną mocną stronę charakteru
11. Całkowity brak (<i>selective absence</i>)	Istnieją osoby zupełnie pozbawione danej mocnej strony charakteru
12. Zwyczaj (<i>institutions</i>)	Wykształcenie danej mocnej strony charakteru jest zamierzonym celem społecznych zwyczajów i rytuałów, które mają na celu jej kultywowanie

Adnotacja. Tabela została opublikowana w tekście Najderskiej i Ciecucha (2013, s. 67).

Analizując tak zróżnicowane kulturowo teksty, autorzy chcieli zadbać o to, aby ich model zawierał jak najszerszy katalog mocnych stron. Unikają jednak stwierdzeń, że koncepcja mocnych stron ma charakter uniwersalny (byłoby to stwierdzenie trudne lub niemożliwe do weryfikacji), ale określają ją jako zestaw powszechnie uznanych (*ubiquitously recognized*) cech (Peterson, Seligman, 2004; zob. też: Peterson, 2006). Potwierdziły to badania Biswas-Dienera (2006) prowadzone wśród Masajów, Eskimosów i studentów uniwersytetu w Illinois w USA, które wykazały, że mocne strony we wszystkich tych grupach (pomimo ich bardzo zróżnicowanej charakterystyki) były cenione.

1.2. Katalog mocnych stron charakteru

Kolejnym krokiem na drodze do sformowania modelu mocnych stron było grupowanie wyróżnionych cech i przyporządkowanie ich do ogólniejszych kategorii – cnót. Cnoty mają w ujęciu Petersona i Seligmana (2004) dość ogólną definicję – jej zakres jest bardzo szeroki. Autorzy mówią, że są to „podstawowe właściwości człowieka, które były cenione przez filozofów moralności i myślicieli religijnych na przestrzeni wieków” (*„Virtues are the core characteristics valued by moral philosophers and religious thinkers”*; Peterson, Seligman, 2004, s. 13, tłum.: Najderska, Ciecuch, 2013, s. 66). Lokują tutaj sześć właściwości: mądrość (*wisdom*), odwagę (*courage*), humanitaryzm (*humanity*), sprawiedliwość (*justice*), umiarkowanie (*temperance*) i transcendencję (*transcendence*). Z kolei mocne strony charakteru to „psychologiczne elementy – procesy lub mechanizmy, poprzez które definiowane są cnoty” (*„Character strengths are the psychological ingredients–processes or mechanisms–that define virtues”*; Peterson, Seligman, 2004, s. 13, tłum.: Najderska, Ciecuch, 2013, s. 66). To, jak autorzy charakteryzują mocne strony, sugeruje, że jest to szczególna grupa cech osobowości (por. kryterium nr 6 w tabeli 1). Za argumenty na rzecz takiej tezy należy uznać to, że: (1) są mierzalne, (2) przejawiają się w myślach (*thoughts*), uczuciach (*feelings*) i zachowaniach (*behaviors*), (3) są względnie stałe, chociaż poddają się treningowi i można je rozwijać, (4) stanowią różnice indywidualne – występują u różnych osób w różnym nasileniu (Peterson, Seligman, 2004; zob. też: Park i in., 2004b).

Relacja między cnotami a mocnymi stronami została przez Petersona i Seligmana (2004) jedynie mgliście określona. Każda z mocnych stron prowadzić miała do osiągnięcia konkretnej cnoty, do której została przyporządkowana. Z biegiem czasu i uzyskiwanych wyników stawało się jasne, że struktura cnót i mocnych stron charakteru, którą zaproponowali Peterson i Seligman, nie znajduje potwierdzenia empirycznego (McGrath, 2014, 2015; por. Brdar, Kashdan, 2010; Littman-Ovadia, Lavy, 2012; Macdonald i in., 2008; Najderska, Ciecuch, 2018; Peterson, Seligman, 2004; Ruch i in., 2010; Singh, Choubisa, 2010). Z tego względu w dalszej części pracy jedynie zasygnalizowany zostanie katalog cnót, jako że stanowi podstawę koncepcji, jednak centrum rozważań i badań stanowić będzie struktura mocnych stron zweryfikowana empirycznie. Warto w tym miejscu także nadmienić, że obecnie trwają prace nad modyfikacją narzędzi pomiarowych, oparte na dotychczasowych wynikach badań (McGrath, 2019; McGrath, Wallace, 2021).

1.3. Charakterystyka mocnych stron charakteru

Jak już wcześniej zasygnalizowano, w skład katalogu wchodzi sześć cnót: mądrość, odwaga, humanitaryzm, sprawiedliwość, umiarkowanie i transcendentja. Przyporządkowane są do nich 24 mocne strony. Każda z nich została przez autorów określona za pomocą kilku synonimów, rodziny określeń o podobnym znaczeniu. Co ważne, niekoniecznie są to nazwy używane do określenia cech – czasem są to umiejętności, zdolności czy stany. Tę metodę autorzy nazwali *nagromadzeniem synonimów* (*piling on synonyms*; Peterson, Seligman, 2004). Dzięki zastosowaniu tej strategii pełna nazwa mocnej strony daje wyraźniejszy obraz tego, jakie zachowania, przekonania i emocje się pod nią kryją. Przykładem, który podają autorzy, jest nazwa *nadzieja / optymizm / skupienie na przyszłości / zorientowanie na przyszłość*. Jeśli określano by ją jedynie przy użyciu terminu *nadzieja* – miałyby odniesienia do tradycji chrześcijańskiej. Jeśli natomiast użyto by tylko nazwy *zorientowanie na przyszłość*, to mogłaby skojarzyć się nawet z czynnikami socjoekonomicznymi. Pełny katalog cnót i mocnych stron został przedstawiony w tabeli 2. Szczegółowe opisy mocnych stron zostały przedstawione w dalszej części książki. Wiele nazw mocnych stron stosowanych jest w różnych obszarach psychologii do konstruktów, które powstały niezależnie od katalogu Petersona i Seligmana (2004). W niniejszej pracy mocne strony będą jednak charakteryzowane tak, jak to zrobili Peterson i Seligman (2004).

Tabela 2

Katalog cnót i mocnych stron charakteru wraz z krótkimi opisami mocnych stron (Peterson, Seligman, 2004; Park, Peterson, 2010)

Cnoty	Mocne strony charakteru wraz z opisem
Transcendentja (<i>transcendence</i>)	– Podziw dla piękna i doskonałości [zachwyt / poczucie podniosłości] (<i>appreciation of beauty and excellence</i> [awe / wonder / elevation])
	– Wdzięczność (<i>gratitude</i>)
	– Nadzieja [optymizm / skupienie na przyszłości / zorientowanie na przyszłość] (<i>hope</i> [optimism / future-mindedness / future orientation])
	– Humor [wesołość] (<i>humor</i> [playfulness])
	– Duchowość [religijność / wiara / poczucie celu i sensu] (<i>spirituality</i> [religiosity / faith / purpose])

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

Cnoty	Mocne strony charakteru wraz z opisem
Umiarkowanie (<i>temperance</i>)	– Umiejętność przebaczenia [zdolność do okazania litości] (<i>forgiveness [mercy]</i>) – Skromność [pokora] (<i>humility [modesty]</i>) – Roztropność (<i>prudence</i>) – Samoregulacja [samokontrola] (<i>self-regulation [self-control]</i>)
Sprawiedliwość (<i>justice</i>)	– Przynależność [odpowiedzialność społeczna / lojalność / zespołowość] (<i>citizenship [social responsibility / loyalty / teamwork]</i>) – Uczciwość (<i>fairness</i>) – Przywództwo (<i>leadership</i>)
Humanitaryzm (<i>humanity</i>)	– Zdolność do kochania (<i>love</i>) – Życzliwość [współczucie / dbanie o innych / troska / współczucie / altruistyczna miłość / bycie miłym] (<i>kindness [generosity / nurturance / care / compassion / altruistic love / „niceness”]</i>) – Inteligencja społeczna / emocjonalna / wgląd w siebie (<i>social intelligence [emotional intelligence / personal intelligence]</i>)
Odwaga (<i>courage</i>)	– Dzielność [waleczność] (<i>bravery [valor]</i>) – Wytrwałość [upór / pracowitość] (<i>persistence [perseverance / industriousness]</i>) – Spójność [autentyczność / szczerość] (<i>integrity [authenticity / honesty]</i>) – Witalność [werwa] / entuzjazm / wigor / energia (<i>vitality [zest / enthusiasm / vigor / energy]</i>)
Mądrość (<i>wisdom and knowledge</i>)	– Oryginalność [kreatywność / twórczość] (<i>creativity [originality / ingenuity]</i>) – Ciekawość [poszukiwanie nowości / otwartość na doświadczenie] (<i>curiosity [interest / novelty-seeking / openness to experience]</i>) – Rozsądek [otwartość umysłu] (<i>open-mindedness [judgment / critical thinking]</i>) – Pasja zdobywania wiedzy (<i>love of learning</i>) – Szerokie horyzonty umysłowe [mądrość]¹ (<i>perspective [wisdom]</i>)

Adnotacja. Przedruk za: Najderska, Ciecuch (2013). Pogrubioną czcionką zapisane zostały nazwy, które w dalszej części książki używane będą do mówienia o określonej mocnej stronie.

1 Peterson i Seligman (2004) stosują termin *mądrość* zarówno jako nazwę cnoty, jak i nazwę mocnej strony. Może być to mylące, więc w niniejszej pracy do określenia mocnej strony wykorzystano pojęcie *szerokie horyzonty umysłowe*, które może nie jest tak intuicyjne jak *mądrość*, ale daje klarowny przekaz, o który komponent (cnotę czy mocną stronę) chodzi w danym zdaniu.

1.3.1. Transcendencja. Peterson i Seligman (2004) zaznaczają, że transcendencja nie ogranicza się jedynie do religijności czy duchowości, choć niewątpliwie są one jej ważnymi składowymi. Może mieć źródło w rzeczach codziennych, wywołujących zachwyt, nadzieję czy wdzięczność – we wszystkim, co przypomina nam o tym, jak małą częścią wszechświata jesteśmy, jak nieznaczące w szerokiej perspektywie są nasze problemy. Jednocześnie nie wywołuje w nas ona poczucia, że jesteśmy nieistotni czy nieważni. Do transcendencji prowadzić ma według Petersona i Seligmmana (2004) praktykowanie następujących mocnych stron: podziw dla piękna, wdzięczność, nadzieja, humor i/lub duchowość.

1.3.1.1. Podziw dla piękna i doskonałości (zachwyt / poczucie podniosłości). Podziw dla piękna jest przez Petersona i Seligmmana (2004, s. 30, tłum. Najderska, Ciecuch, 2013, s. 73) definiowany jako: „dostrzeganie i docenianie piękna, doskonałości oraz przejawów zdolności u innych we wszystkich dziedzinach życia (sztuce, matematyce, otoczeniu, codzienności) (*„noticing and appreciating beauty, excellence, and/or skilled performance in various domains of life, from nature to art to mathematics to science to everyday experience”*)”.

Według Petersona i Seligmmana (2004) osoba charakteryzująca się wysokim podziwem dla piękna często, nawet podczas codziennych czynności, doświadcza takich uczuć jak zachwyt, zdumienie, podniosłość (*elevation*). Przeżywa także więcej radości na co dzień i na różne sposoby odnajduje głębszy sens w swoim życiu. Osoba charakteryzująca się niskim podziwem dla piękna nie dostrzega tego, co piękne i poruszające, nie czerpie przyjemności z tego, co doświadcza.

Niemiec i Wedding (2008) stwierdzają, że podziw dla piękna ugruntowuje się jako trwała dyspozycja, kiedy ludzie odkrywają dobroć, piękno i doskonałość wokół siebie i to doświadczenie buduje w nich poczucie respektu i zachwyty oraz motywuje ich do podjęcia działania o większym, głębszym sensie (*„urge to take action in a meaningful way”*; Niemiec, Wedding, 2008, s. 195). Autorzy poświęcają także nieco więcej miejsca stanom emocjonalnym związanym z podziwem dla piękna. Wymieniają takie emocje jak: respekt, zachwyt, zdumienie, admiracja, oszołomienie, osłupienie i podniosłość (*elevation*), a nawet rodzaj trwogi (*awe*), która wiązana jest zwykle z doświadczeniem tego, co przekracza ludzkie doświadczenie. Na podstawie pracy Pearsalla (2007, za: Niemiec, Wedding, 2008) opisują trwogę (*awe*) jako kombinację kilku emocji – strachu (*fear*) i zachwyty (*amazement*), stanu ujętego metaforycznie jako „bycie na krawędzi chaosu” (*being on the edge of chaos*) oraz uznania majestatyczności, wspaniałości życia, a także podziwu, zdumienia pomieszanego z lękiem/

przestrachem (*dread*) i byciem zdezorientowanym (*confusion*). Podniosłość natomiast, za Haidtem (2003, za: Niemiec, Wedding, 2008), opisują jako fizyczne odczucie ciepła i mrowienia (*tingling*), będące wynikiem doświadczenia moralnego piękna, które następnie motywuje osobę do stawiania sobie pozytywnych, moralnych celów służących dobru własnemu lub innych. Jest to przeciwieństwo społecznego obrzydzenia i pojawia się jako reakcja na doświadczenie moralnego piękna. Emocja ta skierowuje naszą uwagę na innych ludzi. Eliminuje cynizm, a wzmacnia uczucia nadziei, miłości i optymizmu. Jest też rodzajem moralnej inspiracji.

Peterson i Seligman (2004) uważają, że istnieją trzy podstawowe typy piękna, wobec których ludzkie reakcje mogą zawierać elementy uczuć związanych z trwogą (*awe*): (1) piękno fizyczne (np. krajobrazu, ale także dzieł sztuki czy muzyki), (2) zdolność, talent (wykazywanie się przez ludzi wirtuozerią, maestrią lub ponadprzeciętnymi zdolnościami), (3) cnota lub dobro moralne (przejawy życzliwości, współczucia, przebaczenia). Autorzy podkreślają również związki między podziwem dla piękna a cechami osobowości – otwartością na doświadczenia (McCrae, 1996) i wrażliwością estetyczną. Zauważają, że podziw dla piękna ma węższe znaczenie niż otwartość na doświadczenia (która zawiera również elementy szukania wrażeń, szerokich horyzontów myślowych oraz ciekawości), ale szersze niż estetyka, czyli cecha niższego rzędu wobec otwartości na doświadczenia w modelu Costy i McCrae (1992a). Estetyka w tym ujęciu jest podobna do wrażliwości estetycznej, ponieważ obydwie opisują osobę, którą zachwycają poezja, malarstwo czy inne dziedziny sztuki. Peterson i Seligman (2004) zaznaczają jednak, że podziw dla piękna zawiera w sobie również wrażliwość (*responsiveness*) na przejawy piękna, doskonałości niezwiązane z estetyką, np. te prezentowane przez sportowców albo świętych. Peterson i Seligman (2004) wysnuwają przypuszczenie, że podziw dla piękna jest związany z kilkoma innymi mocnymi stronami charakteru zawartymi w tej klasyfikacji, zwłaszcza z ciekawością i pasją zdobywania wiedzy (ponieważ im wyższy podziw, tym ludzie są bardziej skłonni poszukiwać nowych pomysłów i doświadczeń, które będą wywoływać uczucie trwogi), a także wdzięcznością (ponieważ wymaga ona bycia poruszonym czyjąś wspaniałomyślnością lub życzliwością) i duchowością (ponieważ ludzie o wysokim poziomie duchowości są bardziej podatni na doświadczenie trwogi i podziwu). Uważają także, że jest przeciwieństwem *Schadenfreude* (cieszenia się z cudzej porażki lub nieszczęścia) i określają go jako *Tugendfreude* (cieszenia się z tego, że ktoś prezentuje jakąś cnotę).

Według Niemiecia i Weddinga (2008) przeciwieństwem podziwu dla piękna jest niezwracanie uwagi (*oblivious*), nieuważność (*unmindful*), niewrażliwość (*insensible*), nieświadomość (*unconscious*), powierzchowność (*shallow*) i szablonowość (*clichéd*). Niezdrowym aspektem podziwu dla piękna jest próżność (*vainglorious*), która związana jest ze snobizmem. Peterson i Seligman (2004) za przeciwieństwa uważają również m.in. filisterię (*philistine*), ignorancję (*ignorant*), ordynarność (*coarse*), prymitywność (*crude*) i trywialność (*trivial*).

1.3.1.2. Wdzięczność. Wdzięczność definiowana jest przez Petersona i Seligmana (2004, s. 30, tłum. Najderska, Ciecuch, 2013, s. 73) jako „dostrzeganie i docenianie wszystkich dobrych rzeczy, które spotykają daną osobę (*being aware of and thankful for the good things that happen*); poświęcanie czasu na wyrażanie podziękowań (*taking time to express thanks*)”. Jest to mocna strona, która ujawnia się w odpowiedzi na otrzymany dar, a manifestuje się przekonaniem, że przez kontakt z tym darem odniosło się jakąś korzyść. Wspomniany dar może mieć bardzo różną naturę – może mieć charakter materialny i niematerialny – np. być doświadczeniem sztuki, dobroci innych, piękna przyrody, pomocy w trudności, dobrego słowa od drugiego człowieka. Według Petersona i Seligmana (2004) ta mocna strona wiąże się z życzliwością, ale nie jest do niej sprowadzalna.

Peterson i Seligman (2004) wyróżniają dwa rodzaje wdzięczności: osobową (*personal*) i ponadosobową (*transpersonal*). Wdzięczność osobowa wyrażana jest w stosunku do konkretnych ludzi, dzięki którym człowiek odniósł jakąś korzyść (choćaby przez sam fakt ich istnienia). Wdzięczność ponadosobowa skierowana jest na Boga, Siłę Wyższą lub wszechświat. Prototypem tego rodzaju wdzięczności jest przeżycie szczytowe (*peak experience*) w ujęciu Masłowa (1964, za: Peterson, Seligman, 2004). Autorzy przywołują pracę Fitzgeralda (1998, za: Peterson, Seligman, 2004), w której wyróżnia on trzy składowe wdzięczności: (1) poczucie doceniania tego, co ktoś zrobił lub tego, czego się doświadczyło, (2) ciepłe uczucia, życzliwość (*a sense of goodwill*) wobec tego kogoś lub czegoś i (3) gotowość do działania, które wypływa z doceniania i ciepłych uczuć.

W języku polskim stosowanie nazwy *wdzięczność* wiąże się z pewną niedogodnością. Przy próbie tłumaczenia angielskojęzycznych tekstów o niej, niemal zawsze napotyka się na problem, ponieważ nie ma ona synonimów. W języku angielskim możemy mówić *thankful*, *grateful*, *appreciative*. Po polsku tylko *wdzięczny*. Gdy chcemy uniknąć powtórzeń, musimy stosować bardziej rozbudowane opisy. Szczególnym wyzwaniem jest takie tłumaczenie definicji

oraz itemów kwestionariusza, aby uniknąć sformułowania „wdzięczność to poczucie bycia wdzięcznym...” („*Gratitude is a sense of thankfulness...*”; Peterson, Seligman, 2004, s. 554).

Wdzięczność stanowi istotny przedmiot badań w nurcie koncepcji mocnych stron. Okazało się, że łączy się ona istotnie z dobrostanem i satysfakcją z życia (Brdar, Kashdan, 2010; Emmons, McCullough, 2003; Niemiec, 2013; Park i in., 2004b; Wood, Froh, Geraghty, 2010). Co więcej, można wdzięczność ćwiczyć – np. poprzez skupianie swojej uwagi na tym, co dobrego przydarzyło się nam w ciągu dnia (Emmons, McCullough, 2003; Wood i in., 2010). Osoby o dużej wdzięczności deklarują również wyższy poziom pozytywnego afektu, witalności i optymizmu oraz niższy poziom depresyjności i odczuwanego stresu (McCullough, Emmons, Tsang, 2002). Przeciwnieństwem wdzięczności według Petersona i Seligmana (2004) są niewdzięczność (*ungrateful*, *unappreciative*, *unthankful*) i poczucie, że wszystko się człowiekowi należy (*entitled*). Kolejną wymienianą przez autorów cechą opozycyjną wobec wdzięczności jest bycie nieuprzejmym (*rude*).

1.3.1.3. Nadzieja (optymizm / skupienie na przyszłości / zorientowanie na przyszłość).

Najczęściej używanymi nazwami tej mocnej strony (i jednocześnie najpełniej ją definiującymi) są *nadzieja* i *optymizm*. Te właśnie nazwy będą używane w dalszym opisie. Peterson i Seligman (2004, s. 30, tłum. Najderska, Ciecuch, 2013, s. 73) definiują nadzieję/optymizm jako „oczekiwanie, że przyszłość przyniesie to, co najlepsze; wkładanie wysiłku, aby tak się stało (*expecting the best in the future and working to achieve it*); wiara, że dobrą przyszłość można wypracować (*believing that a good future is something that can be brought about*)”.

Dominującą koncepcją nadziei na gruncie psychologii pozytywnej jest obecnie teoria Snydera (np. Snyder, 1995; Snyder, Rand, Sigmon, 2002), która zainspirowała również Petersona i Seligmana (2004). Nadzieja definiowana jest tam jako „proces myślenia o swoich celach (*thinking about one's goals*) oraz (1) motywacja, determinacja (*motivation to move toward [agency]*) do ich osiągnięcia, a także (2) tworzenie planów, czyli różnych dróg, które mogą do nich doprowadzić (*ways to achieve [pathways] those goals*)” (Snyder, 1995, s. 355, tłum. własne).

Według Petersona i Seligmana (2004) na nadzieję/optymizm składa się poznawcze, emocjonalne i motywacyjne nastawienie wobec przyszłości, przy czym nadzieja wydaje się bardziej związana ze sferą emocji, a optymizm – ze sferą oczekiwań. Jednak oba aspekty współwystępują ze sobą, dlatego też Peterson i Seligman uznali, że są to dwa komponenty jednej mocnej strony.

Według Niemieca i Weddinga (2008) obydwie te pojęcia odnoszą się do pozytywnego patrzenia w przyszłość.

Istnieją czynniki, które utrudniają rozwój nadziei/ optymizmu. Według Petersona i Seligmana (2004) są to np. doświadczenie traumy, porażki czy niepowodzeń.

Przeciwieństwem nadziei/ optymizmu są według Niemieca i Weddinga (2008) m.in. objawy depresyjne: poczucie beznadziei (*hoplessness*), poczucie bezsilności (*helplessness*) i poczucie feralności, bycia pechowcem (*haplessness*). Według Petersona i Seligmana (2004) przeciwieństwem nadziei/ optymizmu jest również przygnębienie (*gloom*).

Niezdrowymi przejawami nadziei/ optymizmu według Niemieca i Weddinga (2008) są: ślepa wiara (*blind hope*), fałszywa nadzieja (*false hope*), efekt Pollyanny (biorący swoją nazwę od tytułowej bohaterki książki Eleanor H. Porter), czyli znajdowanie wyłącznie pozytywnych aspektów w absolutnie każdym, nawet bardzo trudnym, wydarzeniu (co przeszkadza w rozwoju jednostki). Jest nim także nierealistyczny optymizm (*unrealistic optimism*), który może mieć negatywny wpływ np. na zdrowie (poprzez lekceważenie objawów chorobowych).

Peterson i Seligman (2004) zauważają, że nadzieja/ optymizm wiąże się z osiągnięciami na różnych polach (w szkole, w sporcie, polityce i pracy), brakiem lęku i objawów depresyjnych (*freedom from anxiety and depression*), dobrymi relacjami społecznymi, dobrostanem fizycznym (*physical well-being*) i starannym planowaniem swojego czasu, tworzeniem list rzeczy do wykonania (poprzez zorientowanie na przyszłość). Nadzieja i optymizm wiążą się według nich z bardzo wieloma, niewymienionymi tutaj, często różnorodnymi, konstruktami, chociaż przyczyny tych związków nie zawsze są jasne.

1.3.1.4. Humor (wesołość). Definicja humoru według Petersona i Seligmana (2004, s. 30, tłum. Najderska, Ciecuch, 2013, s. 73) mówi, że jest to: „skłonność do żartów, śmiania się i rozbawiania innych (*liking to laugh and tease*); rozbawianie innych, wywoływanie uśmiechu na ich twarzach (*bringing smiles to other people*); dostrzeganie pozytywnych stron wydarzeń (*seeing the light side*); robienie czegoś zabawnego, żartowanie (*making [not necessarily telling] jokes*)”.

Chociaż Peterson i Seligman (2004) zasadniczo przypisali humor/ wesołość do cnoty transcendencji, to jednak zauważają, że w zależności od tego, jaki aspekt tej cechy weźmiemy pod uwagę, można przypisać ją np. do humanitaryzmu (ze względu na to, że pomaga w nawiązywaniu więzi społecznych) lub mądrości

(poprzez to, że ułatwia zdobywanie, utrwalanie i wykorzystywanie posiadanej wiedzy). Autorzy tłumaczą to tym, że humor kieruje naszą uwagę na istnienie czegoś większego od nas samych, zwłaszcza poprzez przypominanie nam o ironiczności ludzkiej kondycji w starożytnym znaczeniu pojęcia ironii („*humor connects us to something larger in the universe, specifically the irony of the human condition*”; Peterson, Seligman, 2004, s. 31, tłum. własne). Ponadto ludzie cechujący się humorem potrafią ukazać nam niespójności w tym, co uważamy za spójne (*the incongruent congruencies*), a przez to poszerzają nasze horyzonty i zapewniają nam rozrywkę. To wszystko sprawia, że według Petersona i Seligmana (2004) miejsce humoru jest wśród takich mocnych stron jak nadzieja i duchowość.

Humor, jako mocna strona, posiada według Petersona i Seligmana (2004, s. 584, tłum. własne) następujące komponenty: „(1) odbieranie rzeczywistości w żartobliwy, humorystyczny sposób; czerpanie przyjemności z czegoś osobliwego, dziwnego, a także stwarzanie lub prowokowanie tego (*the playful recognition, enjoyment, and/or creation of incongruity*), (2) zdolność do wywoływania u innych uśmiechu lub rozbawienia (*the ability to make others smile or laugh*), a także (3) spokojne i radosne nastawienie wobec pojawiających się życiowych przeszkód, dzięki któremu jest się w stanie dostrzegać pozytywną stronę wydarzeń oraz zachować dobry nastrój (*a composed and cheerful view on adversity that allows one to see its light side and thereby sustain a good mood*)”. Peterson i Seligman (2004) zaznaczają także, że humor jest cechą, którą łatwiej rozpoznać, niż zdefiniować.

Według Niemieca i Weddinga (2008) humor ma charakter po części poznawczy, a po części emocjonalny. Przejawia się też w zachowaniu, ponieważ dzięki niemu osoba znajduje skuteczne sposoby na efektywne radzenie sobie z trudnymi sytuacjami.

Peterson i Seligman (2004) zauważają, że istnieją dwie tradycje definiowania i rozumienia humoru. Pierwsza wywodzi się z dziedziny estetyki, na gruncie której komizm (definiowany jako to, co innych rozbawia lub rozbawia) jest odróżniony od takich pojęć jak piękno lub harmonia. W tej tradycji humor jest jednym z elementów komizmu (razem z takimi jego przejawami jak sarkazm, nonsens, ironizowanie, satyra itp.) i zazwyczaj oznacza pewien poznawczo-afektywny styl radzenia sobie z napotykanymi przeciwnościami poprzez odnajdowanie w nich zabawnych aspektów. W tym rozumieniu humor jest przejawem życzliwego nastawienia (*sympathetic heart*), a nie wyższości (jak w przypadku żartu i ciętej riposty) czy wyniosłości (jak przy wyśmiewaniu innych) lub wigoru (jak przy dobrej zabawie).

Drugą przywołaną przez Petersona i Seligmana (2004) tradycją jest postrzeganie humoru jako kategorii obejmującej różne zabawne zjawiska (*funny phenomena*). W takim ujęciu zawiera w sobie zdolność do dostrzegania, interpretowania, tworzenia i przekazywania niespójnych treści (*incongruous communications*) oraz czerpania z nich radości. W tym rozumieniu humor jest nadrzędny wobec komizmu. W tej tradycji jednak całkowicie pominięte są negatywne i krzywdzące formy humoru (jak ośmieszanie lub sarkazm).

Osoba cechująca się humorystycznym nastawieniem rozumie braki i niedostatki życia, ale jednocześnie toleruje je i potrafi się z nimi pogodzić. Humor wiąże się z pewną mądrością opartą na przekonaniu, że nic, co ziemskie i ludzkie, nie jest doskonałe. Humor jako mocna strona realizowany jest szczególnie w sytuacji, gdy jednostkę lub grupę spotyka jakieś nieszczęście lub przeciwność losu. Wtedy pomaga on łagodzić, zmniejszyć lub zupełnie zniwelować negatywny wpływ takich przeciwności na człowieka (Peterson, Seligman, 2004).

Przeciwieństwami humoru są według Petersona i Seligmana (2004): brak poczucia humoru (*humorless*), ponurość (*grim*), zgorzkniałość (*sour*), sztywność (*stiff*), srogość (*dour*), monotonia (*tedious*) oraz bycie nudnym (*boring*). Według Niemiecia i Weddinga (2008) przeciwieństwem jest także bycie niezachęcającym (*uninviting*) – nieciekawym, sztywnym, wyniosłym.

Niezdrowymi aspektami humoru według Niemiecia i Weddinga (2008) są: zduszony śmiech (*supressed laughter*), śmiech w nieadekwatnej sytuacji (*inappropriate laughter*; np. na pogrzebie) oraz nerwowy śmiech (*nervous, avoidance laughter*), który jest używany w niekomfortowych sytuacjach lub rozmowach. Zauważają także, że sarkazm (rozumiany przez nich jako narzędzie do wyrażania krytyki nie wprost, w sposób nieszczerzy, niekonstruktywny) może ranić innych ludzi, sprawiać im przykrość. Sam śmiech również ma swoją ciemną stronę – gdy służy do wyśmiania słabości innych lub jest wynikiem zadowolenia z ich porażki.

1.3.1.5. Duchowość (religijność / wiara / poczucie celu i sensu). Definicja przedstawiona przez Petersona i Seligmana (2004, s. 30; por. Najderska, Ciecuch, 2013, s. 73) określa duchowość/religijność jako „posiadanie spójnych przekonań dotyczących celu i sensu istnienia wszechświata (*having coherent beliefs about the higher purpose and meaning of the universe*); zdawanie sobie sprawy ze swojego miejsca w świecie i historii (*knowing where one fits within the larger scheme*); posiadanie przekonań dotyczących sensu życia, które mają wpływ na

zachowanie i są źródłem ulgi lub pociechy (*having beliefs about the meaning of life that shape conduct and provide comfort*)”.

Pargament, do którego często w swoich rozważaniach nad duchowością/religijnością odwołują się Peterson i Seligman, definiuje religijność jako „poszukiwanie znaczenia w tym, co jest związane z sacrum (*a search for significance in ways related to the sacred*)” (Pargament, 1997, s. 32, za: Peterson, Seligman, 2004, s. 602, tłum. własne). Autor zaznacza, że kluczowe w tej definicji są dwa słowa – *poszukiwanie* (które podkreśla, że duchowość jest procesem wymagającym aktywności, pewnego wysiłku ze strony człowieka) oraz *sacrum* (dotyczące rzeczywistości nadprzyrodzonej, Boga czy transcendencji lub innych obiektów powiązanych z tym, co jest święte).

Peterson i Seligman (2004) stwierdzają, że duchowość odnosi się do wiary i rytuałów zakorzenionych w przekonaniu o istnieniu transcendentnego (nie-materialnego) wymiaru ludzkiego życia. Te wierzenia cechują się stabilnością (*stable*), mają wpływ, przełożenie na inne aspekty życia (*persuasive*) i silnie na nie oddziałują (*pervasive*). Są one podstawą atrybucji dokonywanych przez ludzi (*kinds of attributions that people make*) oraz znaczeń przez nich konstruowanych (*the meanings they construct*), a także sposobów, w jaki ludzie utrzymują swoje relacje z innymi ludźmi (*ways they conduct relationships*).

Analizując liczne definicje duchowości i religijności, Peterson i Seligman (2004, s. 602, tłum. własne) zauważają, że są w nich niemal zawsze obecne trzy elementy: „(1) wiara w transcendentną, pozaludzką moc (*a belief in powers that are transcendent and suprahuman*), (2) poszukiwanie systemu wartości zawierającego w sobie dobro (*an interest in and quest for a range of values including goodness*), (3) dążenie do tego, aby różne wymiary życia (zachowania, postawy i doświadczenia) były zgodne z tymi wartościami (*a focus on behaviors, attitudes, and experiences that are consistent with these values*)”.

Peterson i Seligman (2004) podkreślają, że duchowość ma charakter uniwersalny. Pomimo że treść wierzeń jest różna, w każdej kulturze obecna jest idea ostatecznej, transcendentnej, świętej i boskiej siły. Ponadto wszystkie religie starają się pomóc ludziom w zmaganiach z najważniejszymi dylematami egzystencjalnymi (tzn. pytaniami dotyczącymi celu i znaczenia) oraz wskazują reguły i zasady, którymi powinni kierować się ludzie w swoich relacjach, a także sposoby radzenia sobie z trudami życia.

W pełnej nazwie tej mocnej strony pojawiają się obok siebie terminy *duchowość* i *religijność*, które często uważane są za synonimy. Peterson i Seligman (2004) przekonują jednak, że nie są to wyrazy bliskoznaczne. Za Zinbauerem

i współpracownikami (1997, za: Peterson, Seligman, 2004) oraz Mattisem (2000, za: Peterson, Seligman, 2004) przyjmują, że duchowość dotyczy bliskiej, osobowej relacji z Bogiem, bytem transcendentальnym lub wszechświatem, oraz konsekwencji bycia w takiej relacji (głównie w dążeniu do dobra i przeżywania życia zgodnie z zasadami). Religijność z kolei odnosi się do stopnia zaakceptowania przyjętych wierzeń w pewną sferę nadprzyrodzoną oraz do relacji osoby jako członka większej społeczności z ową sferą. Konstrukty te różnią się od siebie nieznacznie (Zinnbauer, Pargament, 2005) – np. w zakresie siły związków, jakie tworzą z innymi zmiennymi (Krok, 2015), jednak mimo to wzajemnie się dopełniają i tworzą spójną kategorię. Dlatego według Petersona i Seligmana (2004) zasadne jest ujmowanie ich w jedną mocną stronę charakteru.

Przeciwieństwem duchowości są według Petersona i Seligmana (2004) np.: pustka duchowa (*spiritually empty*), bezbożność (*godless*), profanacja (*profane*), a w szerszym rozumieniu – wyobcowanie (*alienation*), anomia (*anomie*) czy poczucie braku celu (*purposelessness*). Jeśli ateizm lub agnostycyzm są spójnymi poglądami osoby, nie stanowią one psychologicznego przeciwieństwa duchowości.

1.3.2. Umiarkowanie. W koncepcji Petersona i Seligmana (2004) umiarkowanie jest cnotą, która ma chronić przed nadmiarem. Zazwyczaj kojarzona jest z abstynencją, odmawianiem sobie czegoś przyjemnego. Mocne strony wchodzące w jej skład dotyczą różnych form skutecznego samoograniczania się (*auspicious self-restraint*).

Umiarkowanie wiąże się ze zdolnością do samodzielnego (bez udziału innych) monitorowania i kontrolowania swoich emocji, motywacji i zachowania. Brak tej zdolności niemal zawsze prowadzi do różnorodnych problemów o wymiarze osobistym i społecznym (np. Baumeister, Heatherton, Tice, 1994, za: Peterson, Seligman, 2004). Co warto zaznaczyć, autorzy podkreślają, że nieumiarkowanie jest szkodliwe, a nie to, że umiarkowanie ma wyłącznie pozytywny wydźwięk. Peterson i Seligman (2004) stwierdzają, że umiarkowanie jest formą odmawiania sobie przyjemności o różnym charakterze, które przynosi ostatecznie korzyść osobie samoograniczającej się lub innym ludziom. Sztandarowym przykładem na to są mocne strony roztropności i skromności.

1.3.2.1. Umiejętność przebaczenia (zdolność do okazania litości). Peterson i Seligman (2004, s. 30, tłum. Najderska, Ciecuch, 2013, s. 73) definiują tę mocną stronę jako: „umiejętność przebaczenia tym, którzy popełnili błąd (*forgiving those*

who have done wrong); akceptowanie niedoskonałości innych (*accepting the shortcomings of others*); dawanie innym drugiej szansy (*giving people a second chance*); niechęć do zemsty (*not being vengeful*)”.

Peterson i Seligman (2004) zauważają, że umiejętność przebaczenia reprezentuje całą gamę zmian o charakterze prospołecznym, które zachodzą w osobie pokrzywdzonej lub zranionej przez kogoś, z kim była w relacji. Przebaczenie zmienia ludzkie motywacje lub zachowanie wobec osoby, która zawiniła, na bardziej pozytywne.

Ważne według autorów koncepcji jest rozgraniczenie między gotowością, skłonnością do przebaczenia (*forgivingness*) a umiejętnością przebaczenia (*forgiveness*). Ta druga może być postrzegana jako przeprowadzenie zmiany o charakterze psychologicznym w relacji z konkretną osobą, która przekroczyła pewne normy. Zmiany te zachodzą w konkretnej sytuacji przekroczenia tych standardów. Umiejętność przebaczenia może być rozpatrywana jako szczególny przypadek okazania litości – terminu bardziej ogólnego, stanowiącego przejaw życzliwości, współczucia lub łaskawości wobec (1) osoby, która przekroczyła pewne normy, (2) kogoś, wobec kogo osoba ma władzę lub (3) osoby w wielkim stresie (np. Gove i in., 1966, za: Peterson, Seligman, 2004). Okazanie litości jest zatem pokrewnym terminem do umiejętności przebaczenia. Innymi blisko związanymi konstruktami są według Niemieca i Weddinga (2008): ulitowanie się nad kimś (*pity*), łaskawość (*clemency*), współczucie (*sympathy*), okazanie zrozumienia (*leniency*) oraz życzliwość (*benevolence*). Zarówno Peterson i Seligman (2004), jak Niemiec i Wedding (2008) zwracają uwagę, że umiejętność przebaczenia jest ważnym elementem wielu tradycji religijnych – m.in. judaizmu, chrześcijaństwa i islamu.

McCullough, Bono i Root (2007) definiują umiejętność przebaczenia jako „zmiany o charakterze prospołecznym wobec osoby, która zawiniła” (s. 3, tłum. własne). Zmiany te skutkują tym, że osoba coraz mniej unika winowajcy (*becomes less avoidant*), zmniejsza się jej chęć odwetu, zemsty (*less vengeful*) i prawdopodobnie zwiększa się jej łaskawość, życzliwość wobec niego (*more benevolent*). W ich rozumieniu przebaczenie to nie cecha, ale proces zmian, którego przebieg w dużym stopniu wspomagany jest przez empatię. Niemiec i Wedding (2008) zauważają, że umiejętność przebaczenia zakłada rezygnowanie z / porzucanie (*letting go*) negatywnych myśli (*negative thoughts*) i złości oraz stopniowe akceptowanie wydarzenia lub wydarzeń, które były ich źródłem. Wydaje się także, że osoba, która przebacza, zastępuje snucie planów i fantazjowanie o zemście – życzliwością (a przynajmniej akceptacją)

wobec osoby, która wyrządziła jej krzywdę. Odnosi ona tym samym korzyść, ponieważ nie przepełnia jej złość, uraza i obwinianie. Ponadto nie jest już więźniem swoich emocji związanych z przypominaniem sobie przykrego wydarzenia lub myślami na temat odwetu.

Przeciwieństwem umiejętności przebaczenia są według Petersona i Seligmana (2004): pamiętliwość (*unforgiving*), mściwość (*spiteful*), odwetowość (*punitive*), pragnienie zemsty (*vengeful*), bezlitosność (*merciless*) oraz zatwardziałość (*hard-hearted*).

1.3.2.2. Skromność (pokora). Skromność w definicji Petersona i Seligmana (2004, s. 30, tłum. Najderska, Ciecuch, 2013, s. 73) definiowana jest jako „nieprzechwalanie się swoimi osiągnięciami (*letting one's accomplishments speak for themselves*); niezabieganie o uwagę (*not seeking the spotlights*); trafna ocena siebie i swojej wyjątkowości (*not regarding oneself as more special than one is*)”. Kluczowym wyznacznikiem tej mocnej strony, który często przywołują Peterson i Seligman, jest adekwatna ocena siebie.

Peterson i Seligman (2004) ukazują dość subtelny różnicę pomiędzy dwoma elementami nazwy tej mocnej strony – *skromnością* i *pokorą*. Skromność ma charakter bardziej zewnętrzny (*more external*), ponieważ wyraża się nie tylko w zachowaniu, ale również w sposobie ubierania się, w rzeczach, które osoba posiada. Pokora natomiast ma charakter bardziej wewnętrzny (*more internal*) i odnosi się do poczucia, że osoba nie jest centrum wszechświata. Skromność może istnieć bez pokory, jednak prawdziwa pokora zawsze idzie w parze ze skromnością.

W swoim tekście Tangney (2002), na którą powołują się Peterson i Seligman (2004), sformułowała kilka kluczowych właściwości charakteryzujących pokorę. Są to: (1) trafne, adekwatne rozeznanie własnych zdolności i osiągnięć (ani przecenianie, ani niedoceniać); (2) zdolność do zauważenia i uznania swoich błędów, niedoskonałości, ograniczeń czy braków w wiedzy; (3) otwartość na nowe idee oraz udzielane rady; (4) relatywnie małe skupienie na sobie czy umiejętność zapomnienia o sobie (*ability to forget the self*) w sytuacjach, gdy osoba zdaje sobie sprawę z tego, że jest jedynie małą częścią wielkiego wszechświata; (5) docenienie wartości wszelkich rzeczy, jak i różnych sposobów, na które ludzie i rzeczy mogą przynieść korzyść światu.

Peterson i Seligman (2004) zaznaczają, że skromność odnosi się do wyważonej oceny własnych zalet i osiągnięć. Rozciąga się to także na kwestie dotyczące odpowiedniego stroju i zachowania w sytuacjach społecznych. Ba-

dania psychologii społecznej często podchodziły do skromności w kategoriach behawioralnych – np. określały ją jako nieprzypisywanie sobie wszystkich zasług za odniesiony sukces (np. Hareli, Weiner, 2000) lub obniżanie własnych możliwości osiągnięcia sukcesu w przyszłości, gdy jest się w obecności osób trzecich (Heatherington, Burns, Gustafson, 1998). Niemiec i Wedding (2008) zwracają uwagę na to, że osoby cechujące się skromnością są pragmatyczne, rzeczowe (*down to earth*), natomiast osoby pokorne charakteryzują jako znające swoją wartość, pewne siebie (*self-assured*) i pomocne (*forthcoming*).

Peterson i Seligman (2004) zauważają, że przeciwieństwo skromności – pycha (*pride*) – już od czasów św. Tomasza uznawana była za grzech śmiertelny, a nawet za najwyższy grzech (*ultimate sin*) – źródło wszystkich innych grzechów. Za inne przeciwieństwa skromności i pokory Peterson i Seligman (2004) uznają: arogancję (*arrogance*), pompatyczność, nadętość (*pomposity*), poczucie wyższości (*grandiosity*) oraz egoizm, egocentryzm (*self-centeredness*). Niemiec i Wedding (2008) za przeciwieństwa tej mocnej strony uznają również narcyzm. Innymi przeciwieństwami według nich są nieskromność (*inmodest*) i zarozumiałość (*conceited*). Zauważają również, że osoby, które cechuje przeciwieństwo skromności – pycha – są pochłonięte myślami o tym, czy są rozpoznawalne, czy się o nich mówi i myśli. Osoby pyszne nieustannie przeceniają swoje zdolności i atrakcyjność.

1.3.2.3. Roztropność. Roztropność to w definicji Petersona i Seligmana (2004, s. 30, tłum. Najderska, Ciecuch, 2013, s. 73) „ostrożność przy dokonywaniu wyborów (*being careful about one's choices*); unikanie zbędnego ryzyka (*not taking undue risks*); mówienie i robienie tego, czego potem nie trzeba żałować (*not saying or doing things that might later be regretted*)”. Peterson i Seligman opisują roztropność jako orientację poznawczą wobec przyszłości. Jest ona formą praktycznego rozumowania oraz takiego zarządzania sobą (*self-management*), które pomaga w efektywnym osiąganiu długoterminowych celów. Autorzy zauważają, że osoby, które cechuje roztropność, przejawiają również dalekowzroczność i przezorność w odniesieniu do konsekwencji podejmowanych przez siebie działań i decyzji. Charakteryzuje je to, że nie poddają się one łatwo impulsom. Są w stanie zrezygnować z dążenia do krótkoterminowych celów, aby osiągnąć te długoterminowe, mają elastyczne i wyważone (*moderate*) podejście do życia. Starają się znaleźć równowagę, balans między celami, do których dążą.

Za przejawy roztropności w codziennym życiu Peterson i Seligman (2004) uznają różne zachowania, które świadczą o dalekowzrocznym spojrzeniu na

swoje życie, np.: oszczędzanie na przyszłość, tworzenie planów awaryjnych (na wypadek wystąpienia nieoczekiwanych zdarzeń), unikanie sytuacji, które w przeszłości prowadziły do podejmowania wyborów pod wpływem impulsu, podejmowanie decyzji uwzględniających bliskie i odległe korzyści oraz koszty, a także rozważanie ich możliwej zgodności lub sprzeczności z innymi planami. Innym przykładem roztropności jest rozważanie realistyczności własnych celów, ich pragmatyczne ocenianie.

Niemiec i Wedding (2008) charakteryzują osobę roztropną jako taką, która w swoim postępowaniu kieruje się rozumem, podejmuje mądre, przemyślane decyzje, potrafi dobrze zarządzać swoimi zasobami, ważąc możliwe zyski i straty określonego działania. Zaznaczają, że osoby roztropne opisywane są często przez innych jako: rozumne, rozsądne, sumienne, zrównoważone, ostrożne, uważne, wnikliwe, bystre, rozważne, przezorne i liczące się z innymi, myślące o nich. Autorzy zauważają jednocześnie, że roztropność nie wyklucza dobrej zabawy i czerpania radości z życia, ale oznacza dbanie o to, aby zachowanie jednostki było wyważone (*avoiding excess*).

Wydaje się, że trafną charakterystyką roztropności dokonaną przez Niemieca i Weddinga (2008) jest opisywanie jej jako „ostrożnej mądrości” (*cautious wisdom*). Określenie to sugeruje, że osoba posiadająca tę mocną stronę wie, co można zrobić, a czego należy unikać. Innym przywoływanym przez autorów opisem roztropności jest „praktyczna mądrość”. W tym ujęciu roztropność uznawana jest za nadcechę, cechę wyższego stopnia (*superordinate*), która łączy osobowość i inteligencję. Haslam (1991) wyróżniał pięć cech roztropności: (1) związek z podjęciem wyboru, planowaniem, dążeniem do osiągnięcia odległego i szlachetnego celu, (2) związek z tożsamością, poczuciem ciągłości (*self-continuity*) i poczuciem wewnętrznej spójności, ponieważ osoba posiada wyobrażenie siebie w przyszłości, (3) związek ze zgodnym z rozumem dążeniem do osiągnięcia pożądanego celu, (4) związek z maksymalizowaniem satysfakcji z wielu celów, (5) związek z dążeniem do realizacji własnych celów, ale w taki sposób, aby nie być dla swojego otoczenia szkodliwym lub destrukcyjnym (*without being collectively destructive*).

Peterson i Seligman (2004) za przeciwieństwa roztropności uznają: beżmyślność (*thoughtlessness*), lekkomyślność (*recklessness*), naiwność (*foolishness*) oraz nieodpowiedzialność (*irresponsibility*). Zaznaczają, że nie ma sprzeczności pomiędzy roztropnością a spontanicznością, jednak spontaniczna aktywność nie może oznaczać braku wyobraźni ani wiązać się z podejmowaniem niepotrzebnego lub dużego ryzyka. Niemiec i Wedding (2008) jako przeciwieństwo

roztropności wymieniają również impulsywność (*impulsivity*). Wydaje się więc, że osoba, którą cechuje roztropność, jest przede wszystkim odpowiedzialna, przewiduje konsekwencje swoich zachowań, analizuje możliwe scenariusze, zastanawia się dwa razy, zanim coś zrobi lub powie.

1.3.2.4. Samoregulacja (samokontrola). Samoregulacja/samokontrola definiowana jest przez Petersona i Seligmana (2004, s. 30, tłum. Najderska, Ciecuch, 2013, s. 73) jako „kontrolowanie swoich czynów, emocji, pokus (*regulating what one feels and does*); zdyscyplinowanie (*being disciplined*); kontrola nad swoimi emocjami i pokusami (*controlling one's appetites and emotions*)”.

Peterson i Seligman (2004) opisują samoregulację jako posiadanie takiego rodzaju kontroli nad własnymi reakcjami, dzięki której osoba będzie czuła, że spełnia swoje osobiste standardy oraz będzie dążyła do wyznaczonych przez siebie celów. Kontrola ta ma dotyczyć myśli, emocji, odruchów (*impulses*) i zachowań. Autorzy podkreślają, że terminem pokrewnym (choć o węższym znaczeniu) do samoregulacji i samokontroli jest dyscyplina wewnętrzna (*self-discipline*). Dzięki niej osoba robi nawet to, na co nie ma ochoty i jest w stanie opierać się pokusom.

Według Petersona i Seligmana (2004) kluczowa w samoregulacji jest umiejętność panowania nad swoimi odruchami lub przekształcenia ich w inną reakcję – stosowanie działań zastępczych. Pomimo że człowiek nieustannie wystawiony jest na działanie impulsów zarówno o charakterze wewnętrznym, jak i zewnętrznym, nie może reagować zgodnie z nimi wszystkimi. Takie działanie nie byłoby adaptacyjne. Stąd niekiedy ludzie powinni lekceważyć pierwszy odruch, powstrzymać się od działania zgodnego z impulsem. W tym celu mogą wykorzystywać różne techniki. Autorzy wymieniają np. odwracanie swojej uwagi, skupianie jej na czymś innym, regulowanie swoich reakcji emocjonalnych, powstrzymywanie się od pokus. Większość aktów samoregulacji sprowadza się do powstrzymania się od reakcji. Często podawanym przykładem jest bycie na diecie i powstrzymywanie się od jedzenia pysznych, ale niezdrowych, kalorycznych posiłków. Jednak w samoregulacji istotną rolę odgrywają również takie przypadki, w których należy podjąć określone działanie, na przykład wtedy, gdy po ciężkim dniu w pracy i opieki nad dzieckiem osoba, zamiast odpoczywać, siada do przygotowania się do egzaminu na studiach uzupełniających jej edukację.

Na podstawie literatury Niemiec i Wedding (2008) stwierdzają, że samoregulacja to cecha, którą nabywa się w procesie dojrzewania, dorastania i poprzez

trening. W tym procesie niezbędne jest: posiadanie jasnych standardów, monitoring zachowania, tworzenie szczegółowych, ustrukturalizowanych planów czy przewidywanie możliwych przeszkód. Ponadto autorzy zauważają, że ludzie roztropni zazwyczaj mają dobrze opanowaną umiejętność samoregulacji. Autorzy przywołują często model samokontroli autorstwa Baumeistera i współpracowników (np. Baumeister, Vohs, Tice, 2007). W modelu tym samokontrolę porównuje się do mięśnia – jeśli ją ćwiczymy, to się rozwija, ale nie można jej nadużywać (poprzez zbyt wysokie wymagania, postanowienia), ponieważ wtedy nastąpi jej deterioracja, zmniejszenie. Powołując się na pracę Baumeistera i Heathertona (1996), Niemiec i Wedding (2008) wymieniają takie problemy wynikające z braku samoregulacji, jak: przestępczość, ciężce u nastolatków, uzależnienia (np. od alkoholu, narkotyków, hazardu), gorsze wyniki szkolne. Przywołują również wymienione w opracowaniu Tangney, Baumeistera i Boone (2004) korzyści płynące z samoregulacji, np. dobre przystosowanie (*good adjustment*), lepsze oceny i sukcesy w relacjach interpersonalnych. Dzieci, które cechuje samoregulacja, lepiej dogadują się z innymi dziećmi (*get along better with other children*).

Za przeciwieństwo samoregulacji/samokontroli Peterson i Seligman (2004) uznają brak kontroli (*out of control*), impulsywność (*impulsive*), wybuchowość (*explosive*), niezdyscyplinowanie (*undisciplined*) i gwałtowność (*wild*). Zauważają również związek braku samokontroli z wieloma zaburzeniami psychicznymi, afektywnymi i zaburzeniami osobowości. Niemiec i Wedding (2008) stwierdzają, że osoby o niskiej samokontroli mają skłonność do prokrastynacji, która wiąże się ujemnie z perfekcjonizmem.

1.3.3. Sprawiedliwość. Sprawiedliwość definiowana jest przez Petersona i Seligmana (2004) jako cnota, która obejmuje wszystko to, co czyni życie uczciwym. W świecie Zachodu zazwyczaj odnosi się do równości wszystkich ludzi – przekonania, że każdy powinien otrzymywać tyle, ile mu się należy – adekwatnie do włożonej pracy („każdemu według zasług”). W kulturach kolektywistycznych popularne są inne przekonania na temat sprawiedliwości („każdemu według potrzeb”). Niezależnie jednak od treści przekonania – w każdej kulturze istnieje pewien standard, którego celem jest ochrona tego, co uważane jest za sprawiedliwe i uczciwe.

1.3.3.1. Przynależność (odpowiedzialność społeczna / lojalność / zespołowość). Peterson i Seligman (2004, s. 30, tłum. Najderska, Ciecuch, 2013, s. 73) definiują przynależność jako: „dobre funkcjonowanie w roli członka zespołu (*working well*)

as a member of a group or a team); lojalność wobec grupy (*being loyal to the group*); wykonywanie swojej części pracy (*doing one's share*)”.

Osoba o wysokiej przynależności będzie utożsamiała się z grupą, w której funkcjonuje, będzie czuła się odpowiedzialna za dobro wszystkich jej członków (nie zapominając jednocześnie o sobie), będzie prezentowała poczucie obowiązku i z oddaniem pracowała dla dobra grupy (a nie dla własnej korzyści). Cechować ją będzie lojalność wobec przyjaciół. Można zakładać, że osoby, które charakteryzują się przynależnością/ zespołowością będą ciężko pracowały, aby osiągnąć określony wspólny, grupowy cel (*to pull his or her weight*).

Przynależność wiąże się ze wspaniałomyślnością (*generative spirit*) i poczuciem odpowiedzialności za swoją społeczność (*community*). Osoby o wysokiej przynależności są aktywnymi członkami swoich społeczności – angażują się w różne działania społeczne jak wybory czy wolontariat (*joining voluntary associations*). Poświęcają swój czas lub pieniądze na różne cele społeczne czy związane z ochroną środowiska. Często osoby takie przedkładają interes publiczny nad własny, potrafią zrezygnować z własnych wygod, cenią ideę dobra wspólnego i chcą uczynić świat lepszym miejscem do życia dla przyszłych pokoleń. Przynależność może wiązać się z zaangażowaniem w działalność polityczną lub okołopolityczną.

Niemiec i Wedding (2008) zwracają uwagę, że przynależność odnosi się do niemieckiego terminu *Gemeinschaftsgefühl*, tłumaczonego jako poczucie wspólnoty (*community feeling*) czy działalność o charakterze społecznym (*social interest*). Przywołują także teorię Adlera, który twierdził, że zdrowie psychiczne jest nieodłącznie związane z uświadomieniem sobie, że każdy jest integralną częścią większej, spójnej społeczności.

Peterson i Seligman (2004) stwierdzają, że przynależność i zespołowość, dwie najczęściej używane nazwy tej mocnej strony, nie są synonimami. Przynależność w ich rozumieniu obejmuje także obywatelskość oraz poczucie identyfikacji ze swoim narodem. Odnosi się zatem również do zachowań politycznych (np. brania udziału w wyborach, referendach, działalności politycznej, aktywnego uczestnictwa w polityce na poziomie samorządowym) oraz do przestrzegania praw i wykonywania obowiązków wynikających z takiego udziału w życiu społeczno-politycznym. Zespołowość natomiast odnosi się do zdolności do pracy w grupie oraz do współdziałania prowadzącego do osiągnięcia wspólnego celu (*to collaborate and cooperate*).

Przeciwieństwem przynależności według Niemieca i Weddinga (2008) są: skupienie na sobie (*self-centeredness*) i egoizm (*selfishness*). Podkreślają oni, że

osoba charakteryzująca się niskim nasileniem przynależności jest odizolowana, odseparowana od społeczeństwa oraz wyłączona z codziennych interakcji społecznych, które często stanowią podstawę poczucia sensu naszego życia.

1.3.3.2. Uczciwość. Peterson i Seligman (2004, s. 29, tłum. Najderska, Ciecuch, 2013, s. 73) definiują uczciwość jako „traktowanie ludzi w równy sposób, według zasad sprawiedliwości i równości (*treating all people the same according to notions of fairness and justice*); niekierowanie się osobistymi sentymentami przy wydawaniu sądów (*not letting personal feelings bias decisions about others*); dawanie wszystkim ludziom równych szans (*giving everyone a fair chance*)”.

W rozumieniu Petersona i Seligmana (2004) uczciwość jest wynikiem moralnego rozumowania, moralnego oceniania (*moral judgment*) – procesu, w wyniku którego ludzie są w stanie określić, co jest dobre, a co złe (nadać czemuś moralną wartość) oraz określić, co jest moralnie zabronione (*morally proscribed*). Samo rozumowanie moralne jest kluczowe dla rozwoju moralnego (*moral development*) i moralnego zachowania (*enabling moral behavior*). Uczciwość oznacza dawanie wszystkim takich samych szans, niefaworyzowanie nikogo, bycie wiernym idei, zgodnie z którą wszystkich obowiązują takie same zasady.

Peterson i Seligman (2004) podkreślają, że pewne zachowania powiązane z uczciwością (np. uczciwe postępowanie we wszystkich swoich relacjach, stawianie się bardziej wrażliwym na przypadki niesprawiedliwości społecznej, wyrażanie współczucia i troski o innych oraz rozwijanie spostrzegawczości niezbędnej do zrozumienia związków międzyludzkich) są pożądanymi efektami rozwoju (*desirable developmental outcomes*). Zachowania te wiążą się także z byciem odpowiedzialnymi obywatelami, godnymi zaufania przyjaciółmi i moralnymi ludźmi.

Za przeciwieństwo uczciwości Peterson i Seligman (2004) uznają nieuczciwość i niesprawiedliwość (*unfairness*) wyrażające się w jednostronności lub uprzedzeniach (*prejudice*). Niemiec i Wedding (2008) uznają za takie również dyskryminację (*discrimination*), stronniczość (*bias*), faworyzowanie (*favoritism*) i bigoterię (*bigotry*).

1.3.3.3. Przywództwo. Definicja przywództwa stworzona przez Petersona i Seligmana (2004, s. 30, por. Najderska, Ciecuch, 2013) mówi, że przywództwo to „motywowanie wszystkich członków swojej grupy do wykonywania pracy, a jednocześnie budowanie dobrych relacji w grupie (*encouraging a group of*

which one is a member to get things done and at the same time maintain good relations within the group); organizowanie i nadzorowanie aktywności grupowych (*organizing group activities and seeing that they happen*)”.

Peterson i Seligman (2004), za teoretykami zajmującymi się tą tematyką, wymieniają dwa główne zadania stojące przed liderami: (1) motywowanie członków grupy do wykonywania powierzonych im obowiązków, a także (2) tworzenie i utrzymywanie dobrych relacji między członkami grupy oraz dbanie o ich morale. Peterson i Seligman zaznaczają, że przywództwo jako cecha odnosi się do pewnej konstelacji poznawczych i temperamentalnych atrybutów, które wzmacniają (*foster*) chęć pomagania innym i wpływania na nich, ukierunkowywania i wzmacniania ich działań w taki sposób, aby osiągnąć wspólny cel. Osoby cechujące się przywództwem dążą do dominowania nad innymi, dowodzenia nimi. Często przejmują inicjatywę w relacjach interpersonalnych i sytuacjach społecznych. Z łatwością przychodzi im takie kierowanie działaniami swoimi i innych ludzi, aby były one uporządkowane i tworzyły spójny system (*an integrated system*).

Peterson i Seligman (2004) zauważają, że przywództwo jest zjawiskiem nieodłącznie związanym z sytuacjami społecznymi. Wielu teoretyków traktuje przywództwo jako zachodzące w interakcji lub relacji pomiędzy osobą, która przyjęła rolę lidera (ze względu na swoje umiejętności lub bycie wybranym na dane stanowisko) a osobą (lub grupą), która jest przez niego kierowana². W takim ujęciu jakość sprawowanej funkcji lidera zależy zarówno od cech lidera, cech osoby mu podlegającej, jak i kontekstu tej interakcji lub czynników sytuacyjnych.

W rozumieniu Petersona i Seligmana (2004) należy odróżnić przywództwo jako cechę (*leadership as a personal quality*) od sprawowania funkcji lidera (*leadership as a practice*). Nie każdy lider posiada cechę przywództwa. Sprawowanie funkcji lidera wiąże się z (1) wyznaczaniem, ustanawianiem, nakre-

2 Warto zaznaczyć, że w języku polskim bardzo trudno (o ile to w ogóle możliwe) znaleźć określenia, które w sposób zrozumiały, a jednocześnie funkcjonujące na dość wysokim stopniu ogólności (możliwy do zastosowania w różnych kontekstach) będą określały osobę kierowaną przez lidera. Słowo *follower*, które pojawia się w tym kontekście w tekstach anglojęzycznych, nie ma adekwatnego polskiego odpowiednika, który mógłby zostać użyty w odniesieniu do roli członka zespołu i oddać relację opisywaną w tych tekstach. Dostępne tłumaczenia słowa *follower* (takie jak np. *zwolennik*, *uczeń*, *adherent*, *wyznawca*, *stronnik* itp.) są w oczywisty sposób nieprzystające do relacji, o której mowa w niniejszym rozdziale. Stąd w odniesieniu do takiej osoby posługuję się terminem opisowym – np. *członek zespołu*, *członek grupy*. Należy jednocześnie zaznaczyć, że nie każde użycie w tym tekście zwrotu *członek grupy* lub *członek zespołu* jest tłumaczeniem wyrazu *follower*.

ślanie lub definiowaniem kierunku działań dla grupy oraz (2) ułatwianiem lub wspieraniem zachodzenia w grupie takich procesów, które prowadzą do osiągnięcia celu. Przywództwo jako cecha odnosi się do bycia zmotywowanym i zdolnym do poszukiwania możliwości wejścia w rolę lidera oraz jej osiągnięcia i sprawowania w określonej społeczności.

Niemiec i Wedding (2008) podają inne rozróżnienie poprzez skontrastowanie ze sobą menadżerów i liderów. W ich rozumieniu menadżerowie zarządzają innymi ludźmi, a liderzy to ludzie, którzy inspirują innych do zachowywania się w określony sposób. Wyróżniają oni takie cechy liderów jak: umiejętność efektywnej komunikacji, świadomość swoich przekonań i wartości oraz zdolność przekonywania innych do wyznawanych przez siebie wartości. Peterson i Seligman (2004) podają szerszą charakterystykę liderów, podkreślając, że cechami często współwystępującymi z przywództwem są te związane z władzą, posiadaniem autorytetu, dominacją, charyzmą i asertywnością.

Niskie nasilenie przywództwa według Petersona i Seligmana (2004) skutkuje niepodjęciem inicjatywy (*never takes charge*) lub złym dowodzeniem grupą, przez co osoba nie wypełnia jednego lub obydwu kluczowych zadań przywództwa (*neglecting one or both of the crucial tasks of leadership*), jakimi są motywowanie zespołu do wykonywania swoich obowiązków oraz dbanie o atmosferę w grupie. Niemiec i Wedding (2008) wymieniają typy liderów, którzy w niewłaściwy sposób sprawują swoją funkcję. Są to według nich np. nieumiejętny lider (*inept*), lider, który nie umie lub nie chce przejąć kontroli / nie potrafi podjąć inicjatywy (*chargé*) oraz lider, który podejmuje próby przewodzenia innym, ale są to próby nieudane. Ponadto skrajnie negatywny aspekt przywództwa prezentują liderzy, którzy wykorzystują swoje stanowisko do manipulowania innymi, np. przywódcy sekt czy dyktatorzy.

1.3.4. Humanitaryzm. Cnota humanitaryzmu odnosi się do relacji z innymi. Do jej osiągnięcia prowadzą według Petersona i Seligmana (2004) mocne strony związane z ciepłym, pełnym troski funkcjonowaniem społecznym. Zwykle wiązana jest z zachowaniem prospołecznym lub altruistycznym.

1.3.4.1. Zdolność do kochania. Peterson i Seligman (2004, s. 29, tłum. Najderska, Ciecuch, 2013, s. 73) definiują zdolność do kochania jako „cenienie bliskich relacji z ludźmi, w szczególności z tymi, którzy odwzajemniają tę troskę (*valuing close relations with others, in particular those in which sharing and caring are reciprocated*); chęć bycia blisko z innymi (*being close to people*)”. Warto

zauważyć, że *cenienie* – jako kategoria definicyjna zdolności do kochania – może wzbudzać wątpliwości.

Zdolność do kochania w rozumieniu Petersona i Seligmana (2004) składa się z trzech komponentów: poznawczego, behawioralnego i emocjonalnego. Autorzy zwracają uwagę na istnienie trzech prototypowych form, które przyjmuje miłość. Pierwszym typem miłości jest miłość do osób, które chronią nas, troszczą się o nas i są w stosunku do nas czułe – osób stanowiących nasze podstawowe źródło uczuć. Cechuje się ona przekonaniem, że nasze dobro jest dla tych ludzi priorytetem i że będą oni dostępni dla nas, gdy będziemy ich potrzebować. Ci bliscy dają nam poczucie bezpieczeństwa, a rozstanie z nimi jest dla nas powodem do przeżywania negatywnych uczuć i stresu. Prototypem takiej relacji jest miłość dziecka do rodzica.

Drugim rodzajem miłości jest miłość do osób, które ufają, że my damy im poczucie bezpieczeństwa i zaspokoimy ich potrzeby. Chronimy takie osoby, wspieramy, poświęcamy się dla ich dobra. Ich potrzeby są dla nas ważniejsze niż nasze własne. Prototypem takiej relacji jest miłość rodzica do dziecka.

Trzeci rodzaj miłości cechuje się seksualnym, fizycznym i emocjonalnym pożądaniem bliskości z osobą, którą postrzegamy jako wyjątkową i która sprawia, że my czujemy się wyjątkowo. Prototypem takiej relacji jest miłość romantyczna. Warto podkreślić, że w danym związku między ludźmi może występować jednocześnie więcej niż jeden rodzaj miłości.

Peterson i Seligman (2004) traktują zdolność do kochania (oraz – jak dopowiadają – zdolność do bycia kochanym) jako wewnętrzną, wrodzoną, charakterystyczną dla ludzi tendencję, która ma wielki wpływ na zdrowie i dobrostan od dzieciństwa aż do późnej dorosłości. Podkreślają również, że na wykształcenie tej zdolności w dużym stopniu mogą mieć wpływ wczesne doświadczenia relacji z innymi. Hipotezy te znalazły empiryczne potwierdzenie między innymi w pracy Schore i Schore'a (2008), którzy wskazują na znaczenie doświadczenia bliskości i synchronizacji afektywnej z opiekunem w okresie wczesnego dzieciństwa i ich wpływ na neuronalną bazę doświadczania więzi i bezpieczeństwa w relacji z drugim człowiekiem. Przejawia się to m.in. w powstaniu tzw. wewnętrznego operacyjnego modelu przywiązania. Powieliła on w różnych okolicznościach wyniesione z dzieciństwa doświadczenie przywiązania z innymi osobami.

Teoria miłości Sternberga (1986), przywołana przez Niemieca i Weddina (2008), jest obecnie jedną z najpopularniejszych teorii miłości. Opisał ją w języku polskim Wojciszke (2003). Mówi ona o trzech składnikach miłości:

namiętności, intymności i zaangażowaniu. W zależności od kombinacji tych czynników wyróżnia się pięć faz związku: zakochanie (namiętność), romantyczne początki (namiętność i intymność), związek kompletny (namiętność, intymność i zaangażowanie), związek przyjacielski (intymność i zaangażowanie) oraz związek pusty (tylko zaangażowanie). W fazie związku pustego partnerów łączy głównie współdzielenie celów życiowych. Wycofanie się jednej osoby skutkuje rozpadem związku.

Niemiec i Wedding (2008) za przeciwieństwa zdolności do kochania uważają: pogardę (*contempt, disdain*), odrazę (*revulsion*), lekceważenie, nienawiść (*hatred*) i strach (*fear*), a także samotność (*loneliness*), izolację (*isolation*), alienację (*alienation*) i wyobcowanie (*estrangement*). Zauważają, że niezdolność do kochania (*absence of love*) lub obniżoną zdolność do wyrażania miłości (*diminished capacity for expressing love*) można zaobserwować w różnych zaburzeniach osobowości, np. osobowości narcystycznej, antyspołecznej czy schizoidalnej.

1.3.4.2. Życzliwość (wspaniałomyślność / dbanie o innych / troska / współczucie / altruistyczna miłość / bycie miłym). Peterson i Seligman (2004, s. 29, tłum. Najderska, Ciecich, 2013, s. 73) definiują życzliwość jako „wyświadczenie innym przysług i robienie dobrych uczynków (*doing favors and good deeds for others*); pomoc innym (*helping them*); dbanie o innych (*taking care of them*)”. Terminem pokrewnym do życzliwości i *wspaniałomyślności* jest według nich *altruizm*.

Peterson i Seligman (2004) wyróżniają trzy elementy cechy altruizmu: empatię/współczucie (przejawiającą się w dbaniu o innych), rozumowanie moralne (*moral reasoning*) oraz poczucie społecznej odpowiedzialności (*social responsibility*). Na gruncie koncepcji Petersona i Seligmana (2004) życzliwość i *wspaniałomyślność* to pojęcia blisko ze sobą związane – oba odnoszą się do pozytywnego ukierunkowania na innych. Istotnym elementem życzliwości jako mocnej strony charakteru jest przekonanie, że każdy człowiek jest wart uwagi oraz uznania, jednak dawanie innym uwagi i uznania nie może wynikać z troski o własne interesy ani być środkiem osiągnięcia własnych korzyści.

Według Niemieca i Weddinga (2008) życzliwość może być okazywana poprzez wyraz twarzy, dobre, ciepłe myśli lub altruistyczne zachowanie. Ważnym czynnikiem tej mocnej strony jest empatia. Właśnie te emocjonalne (afektywne) przejawy życzliwości pozwalają odróżnić ją według Petersona i Seligmana (2004) od szacunku wobec innych wywiedzionego jedynie z obowiązku lub wpojonych zasad. Przypuszcza się, że takie stany afektywne leżą u podstawy

zachowań pomocowych, prospołecznych. Nie mogą to jednak być zachowania oparte na gwarancjach wzajemności, chęci poprawienia własnej reputacji czy dążeniu do uzyskania jakichkolwiek korzyści osobistych (choć takie korzyści mogą się pojawić, nie mogą one jednak stanowić głównej motywacji). Niemiec i Wedding (2008) zauważają, że życzliwość jest związana z Eriksonowską generatywnością (Erikson, 2000). Generatywność oznacza troskę o następne pokolenie i chęć zapewnienia innym tego, co najlepsze (*providing successfully for others*). Przeciwnością generatywności jest stagnacja.

Otake, Shimai, Tanaka-Matsumi, Otsui i Fredrickson (2006), analizując charakterystykę życzliwości stworzoną przez Petersona i Seligmana (2004), wyróżniają jej trzy komponenty: (1) motywację do tego, aby być życzliwym wobec innych, (2) dostrzeganie życzliwości w innych oraz (3) wyrażanie życzliwości w swoim codziennym życiu.

1.3.4.3. Inteligencja społeczna (emocjonalna / wgląd w siebie). Definiując inteligencję społeczną, Peterson i Seligman (2004, s. 29, por. Najderska, Ciecuch, 2013) podkreślają, że jest to „bycie świadomym własnych i cudzych uczuć i motywacji (*being aware of the motives and feelings of other people and oneself*); wiedza dotycząca tego, co zrobić i powiedzieć w różnych sytuacjach społecznych (*knowing what to do to fit into different social situations*); rozumienie, dlaczego ludzie zachowują się w określony sposób, ich motywacji (*knowing what makes other people tick*)”.

Omawiana mocna strona w ujęciu Petersona i Seligmana (2004) składa się z trzech komponentów: inteligencji emocjonalnej, inteligencji społecznej oraz wglądu w siebie. Inteligencja społeczna i emocjonalna są konstruktami obecnymi w psychologii, bardzo popularnymi i różnie definiowanymi, jednak w poniższej charakterystyce przedstawione zostanie ich rozumienie w nurcie Petersona i Seligmana.

Inteligencja emocjonalna definiowana jest jako zdolności w zakresie doświadczenia emocji i operowania nimi (*strategizing*). Ponadto wiąże się z trafnym rozpoznawaniem emocji w relacjach z ludźmi oraz rozumieniem ich znaczenia (Peterson, Seligman, 2004). Na inteligencję emocjonalną składają się cztery bardziej podstawowe umiejętności: (1) spostrzeganie uczuć, (2) nazywanie i wyrażanie uczuć, (3) rozumienie ich przyczyn i konsekwencji, a także (4) zdolność zarządzania nimi i zauważania między nimi powiązań (Trzebińska, 2008). Inteligencja społeczna wykorzystywana jest w relacjach z innymi, w tym zarówno w związkach opartych na zażyłości i zaufaniu, jak

i związkach opartych na przekonaniach, wierzeniach, przynależności do grupy światopoglądowej lub politycznej (Peterson, Seligman, 2004).

Wgląd w siebie obejmuje trafne rozumienie siebie samego i trafną ocenę siebie (*accurate self-understanding and self-assessment*), włączając w to rozumienie swojej wewnętrznej motywacji i emocji. Wgląd w siebie oznacza też rozumienie różnych dynamicznych procesów, które zachodzą w psychice (Peterson, Seligman, 2004).

Przeciwieństwami tej mocnej strony są: słaba orientacja w relacjach społecznych (*clueless*), oszukiwanie siebie (*self-deceived*), niski wgląd w siebie (*lacking insight*), uleganie stereotypom (*stereotyping*), przypisywanie ludzi do określonych kategorii (*treating people as members of a social category*), zgodnie np. z rolami, jakie pełnią lub stereotypem (odnosi się to zarówno do innych, jak i siebie samego), a także mała uważność (Niemiec, Wedding, 2008; Peterson, Seligman, 2004).

1.3.5. Odwaga. Definiując cnotę odwagi, Peterson i Seligman (2004) przywołują ujęcie Putnama (1997, za: Peterson, Seligman, 2004). Stwierdzają, że istnieją trzy jej typy: (1) odwaga fizyczna, (2) odwaga moralna i (3) odwaga psychologiczna. Pierwszy typ odnosi się do przezwycięzania strachu w celu udzielania pomocy, ochrony (innych lub siebie) w sytuacji zagrożenia własnego zdrowia lub życia. Odwaga moralna polega na zachowywaniu integralności i autentyczność i nawet pomimo ryzyka utraty przyjaciół, pracy lub statusu społecznego. Odwaga psychologiczna odnosi się do konfrontowania się ze swoimi trudnościami, problemami wewnętrznymi i przejawia się w trudnych dla człowieka sytuacjach – np. w ciężkiej chorobie lub walce z destrukcyjnym nawykiem. Do odwagi prowadzi według Petersona i Seligmana (2004) praktykowanie następujących mocnych stron: waleczności, pracowitości, spójności i/lub werwy.

1.3.5.1. Dzielność (waleczność). Waleczność definiowana jest przez Petersona i Seligmana (2004, s. 30; por. Najderska, Ciecuch, 2013) jako „niewycofywanie się w obliczu zagrożenia, wyzwań lub bólu (*not shrinking from threat, challenge, difficulty, or pain*); mówienie tego, co jest słuszne, prawdziwe, nawet w obliczu sprzeciwu innych (*speaking up for what is right even if there is opposition*); działanie w zgodzie ze swoimi przekonaniami (*acting on convictions even if unpopular*); zawiera w sobie komponent odwagi fizycznej, ale nie jest do niej ograniczona (*includes physical bravery but is not limited to it*)”.

W opisie waleczności Peterson i Seligman (2004) posługują się definicją Shelpa (1984), według której jest to: dyspozycja do dobrowolnego działania, czasem pomimo strachu, w obliczu zagrożenia. Osoba, która tak działa, dobrze rozumie ryzyko. Pomimo to czyni wysiłki, aby uzyskać lub zachować określone dobro swoje lub innej osoby, zdając sobie jednocześnie sprawę z tego, że podejmowane działania mogą nie zakończyć się sukcesem. W tej definicji szczególną wagę mają trzy elementy: (1) dobrowolność, (2) rozumowa ocena (*judgment*) ryzyka i akceptacja konsekwencji podejmowanego działania, (3) wystąpienie dużego ryzyka czy możliwości utraty zdrowia lub życia.

Jako że nieodłączną częścią waleczności jest rozumowanie, rozważanie sytuacji czy jej analiza, przy ocenie zachowania jako dzielnego/walecznego liczy się także to, jaki jest jego cel. Walecznością nazywamy zwykle zachowanie, które polega na robieniu tego, co słuszne, co ma dobry moralnie cel. Samo podejmowanie ryzyka jest czynnikiem niewystarczającym (Peterson, Seligman, 2004).

Przeciwieństwem waleczności według Petersona i Seligmana (2004) jest tchórzostwo lub bojaźliwość (*spinelessness*). Parażliżujący lęk oraz nerwice (*neuroses*) również mogą być postrzegane jako brak waleczności i część badań prowadzonych przez psychologów klinicznych to potwierdza (Peterson, Seligman, 2004).

1.3.5.2. Wytrwałość (upór/pracowitość). Pracowitość to mocna strona definiowana przez Petersona i Seligmana (2004, s. 29, tłum. Najderska, Ciecuch, 2013, s. 74) jako: „kończenie tego, co się zaczęło (*finishing what one starts*); wytrwałość w dążeniu do celu pomimo przeszkód (*persisting in a course of action in spite of obstacles*); czerpanie przyjemności z ukończenia zadania (*taking pleasure in completing tasks*)”. Autorzy zaznaczają, że samo mierzenie długości czasu pracy nad zadaniem nie oddaje adekwatnie istoty tej mocnej strony, ponieważ kontynuowanie wykonywania czegoś przyjemnego nie wymaga od osoby wysiłku związanego ze znoszeniem i przezwyciężaniem pojawiających się trudności. Peterson i Seligman (2004) używają zamiennie pojęć *wytrwałość* (*perseverance*) i *upór* (*persistence*), jednak stwierdzają, że *wytrwałość* ma bardziej pozytywne konotacje niż *upór*.

Niemiec i Wedding (2008) zauważają, że pracowitość nie ogranicza się tylko do realizowania zadania aż do czasu jego zakończenia, ale istotne jest również wykorzystanie w tym procesie cnoty mądrości. Wkładanie dużego wysiłku w pracę nad zadaniem ma sens, gdy prowadzi ono do osiągnięcia jasno

wytyczonego celu, jednak należy zaznaczyć, że wykonywanie każdego zadania z tak samo wielkim zaangażowaniem może zmniejszać efektywność pracy.

W koncepcji Petersona i Seligmana (2004) wytrwałość/pracowitość ma nieco węższe znaczenie niż w innych ujęciach. Termin ten na gruncie ich koncepcji odnosi się wyłącznie do sfery działania, nie zaś np. sfery przekonań lub wierzeń. Niemiec i Wedding (2008) stwierdzają, że wytrwałość/pracowitość wiąże się z konstruktami sprężystości (*resiliency*) i odporności psychicznej (*hardiness*). Osoby o dużej sprężystości są wytrwałe w sytuacjach, w których inni się poddają. Odporność psychiczna natomiast jest kombinacją różnych postaw (*combination of attitudes*), które dostarczają osobie odwagi i motywacji do wykonania ciężkiej pracy, jaką jest zamiana sytuacji trudnych w okazje do rozwoju (Maddi, 2006).

Peterson i Seligman (2004) za przeciwieństwa wytrwałości/pracowitości uznają: lenistwo (*laziness*), ospałość (*sloth*), poddawanie się (*giving up*), niewkładanie wysiłku w wykonywaną pracę (*not trying*), utratę zapału podczas wykonywania zadania (*losing heart*), utratę zainteresowania (*losing interest*), szukanie łatwych rozwiązań (*taking shortcuts, cutting corners*), niezdecydowanie (*vacillation*). Innym przeciwieństwem tej mocnej strony charakteru jest bezradność (*helplessness*). Zauważają, że bezradność może zostać wyuczona. Osoby bezradne nie są wytrwałe w wykonywaniu trudnych zadań, nawet jeśli ich wysiłek zostałby nagrodzony. Niemiec i Wedding (2008) za przeciwieństwo wytrwałości/pracowitości uznają dodatkowo prokrastynację (*procrastination*) i apatię (*apathy*).

1.3.5.3. Spójność (autentyczność / szczerść). Definicja spójności według Petersona i Seligmana (2004, s. 29; por. Najderska, Ciecuch, 2013) mówi, że jest to: „bycie szczerym, ale w szerszym znaczeniu – pokazywanie swojej prawdziwej twarzy, bycie autentycznym w działaniu (*speaking the truth but more broadly presenting oneself in a genuine way and acting in a sincere way*); nieudawanie kogoś, kim się nie jest (*being without pretense*); branie odpowiedzialności za swoje uczucia i zachowania (*taking responsibility for one's feelings and actions*)”.

Według Petersona i Seligmana (2004) spójność to mocna strona, która cechuje ludzi autentycznych wobec samych siebie, takich, którzy zgodnie z prawdą przedstawiają sobie i innym swoje stany wewnętrzne, zamiary i zobowiązania. Osoby, które cechuje spójność, biorą odpowiedzialność za swoje uczucia i zachowanie i uznają, że są one wyrazem ich samych. Behawioralnymi wyznacznikami spójności są: (1) bycie w zgodzie z własnymi wartościami,

(2) publiczne uzasadnianie swoich moralnych przekonań, nawet jeśli są one niepopularne, (3) troszczenie się o innych – np. poprzez pomaganie osobom w potrzebie, wrażliwość na potrzeby innych.

Peterson i Seligman (2004) zauważają, że choć wszystkie wyrazy składające się na nazwę tej mocnej strony (*spójność, szczerość, autentyczność*) posiadają w części wspólne znaczenie, to każde z nich ma różne konotacje. Spójność odnosi się do uczciwości moralnej (*moral probity*) i jedności wewnętrznej, byciu spójną wewnątrznie osobą. Autorzy stwierdzają, że jest to najbardziej ogólne (w kategoriach moralnych) określenie tej mocnej strony i to właśnie je szczególnie akcentują. Szczerość odnosi się do prawdomówności i bycia prawdziwym, niezakłamanym w relacjach interpersonalnych. Autentyczność odnosi się do emocjonalnej szczerości, a także głębi psychicznej (*psychological depth*). Niemiec i Wedding (2008) twierdzą, że ludzie o dużej spójności opierają swoje zachowanie na wyznawanych wartościach, działają w zgodzie z własnymi przekonaniami i traktują innych z szacunkiem. Zauważają także, że osoby cechujące się spójnością wystrzegają się hipokryzji i podstępów, nie tworzą pozorów. Ta mocna strona przejawia się w ich życiu w wielu różnych sytuacjach. Często są bardzo oddani (*committed*) innym osobom, instytucjom, zasadom i ideom.

Przeciwieństwami spójności są według Petersona i Seligmana (2004): fałszywość (*deceitfulness*), zakłamanie (*lying*), nieszczerość (*insincerity*), sztuczność (*phoniness*), pretensjonalność (*pretentiousness*). Opisując osobę posiadającą przeciwną do spójności cechę, Niemiec i Wedding (2008) przywołują termin *persona* sformułowany przez Junga. *Persona* to maska, sztuczny, wykreowany wizerunek, które ludzie chcą pokazać innym. Osoby, którym brak spójności, poświęcają dużo czasu i zasobów w tworzenie i utrzymywanie swojej *persony*.

1.3.5.4. Werwa (witalność/entuzjazm/wigor/energia). Peterson i Seligman (2004, s. 29; por. Najderska, Ciecuch, 2013) definiują werwę jako podchodzenie do codziennego życia z zapałem i energią (*approaching life with excitement and energy*); robienie rzeczy z pełnym zaangażowaniem (*not doing things halfway or halfheartedly*); traktowanie życia jako przygody (*living life as an adventure*); życie pełnią życia (*feeling alive and activated*)”.

Werwa związana jest z dobrostanem, dużą, pozytywną energią i poczuciem, że żyje się pełnią życia. Jest ona wskaźnikiem zdrowia organizmu (*organismic wellness*), a przez to łączy się z czynnikami psychologicznymi (doświadczenia woli, efektu i integracji *self* na poziomie intra- i interpersonalnym) oraz somatycznymi (dobrym zdrowiem i funkcjonowaniem na poziomie ciała, brakiem

zmęczenia i chorób). Oznacza to, że przejawia się ona nie tylko w pobudzeniu na poziomie ciała, ale także w harmonijnym, zdrowym funkcjonowaniu psychicznym (Peterson, Seligman, 2004).

Przeciwnieństwami werwy według Petersona i Seligmana (2004) są np. ospałość (*sluggish*), depresyjność (*depressed*), bycie przygaszonym (*subdued*), nudnym (*dull*), powolnym, ociężałym, przytłumionym, przygaszonym (*jaded*), apatycznym (*listless*), biernym, bez życia (*lifeless*), trwanie w letargu (*lethargic*). W ocenie Niemieca i Weddinga (2008) do tej listy należy dodać: bycie wiecznie zmęczonym (*weariness*), wyczerpanym (*fatigue*), znużonym (*lassitude*), monotonnym (*boredom*) i nudnym (*ennui*).

1.3.6. Mądrość. Cnota mądrości jest czymś innym od ilorazu inteligencji, czynnika *g* inteligencji czy osiągnięć. Jasnym jest, że wiąże się z wiedzą, ale nie jest do niej redukowalna. Dla Petersona i Seligmana (2004) mądrość to wiedza, którą się z trudem zdobywało, a później wykorzystywało w dobrym celu. To forma szlachetnej, godnej podziwu (*noble*) inteligencji, możliwej do moralnej oceny jako właściwa, pożądana, która jest doceniana i podziwiana przez innych. Według autorów do mądrości prowadzi praktykowanie następujących mocnych stron: oryginalności, ciekawości, rozsądku, pasji zdobywania wiedzy oraz szerokich horyzontów umysłowych.

1.3.6.1. Oryginalność (kreatywność / twórczość). Według Petersona i Seligmana (2004, s. 29, tłum. Najderska, Ciecuch, 2013, s. 74) oryginalność to „rozważanie nowych i efektywnych sposobów robienia czegoś (*thinking of novel and productive ways to conceptualize and do things*); zawierają się tu także osiągnięcia artystyczne, ale ta mocna strona się do nich nie sprowadza (*includes artistic achievement but is not limited to it*)”.

Peterson i Seligman (2004) zaznaczają, że omawiana mocna strona zawiera w sobie dwie składowe – oryginalność i adaptacyjność. Po pierwsze, aby przypisać komuś duże nasilenie tej mocnej strony, musi on mieć innowacyjne pomysły lub zachowywać się w niecodzienny sposób. Cechowanie się innowacyjnością jest warunkiem koniecznym, ale niewystarczającym, aby można było przypisać danej osobie oryginalność. Peterson i Seligman (2004) zwracają bowiem uwagę, że ludzie cierpiący na zaburzenia psychiczne (takie jak schizofrenia) często przejawiają zachowania i wyrażają poglądy, które można ocenić jako bardzo oryginalne. Nie można jednak twierdzić, że osoby te charakteryzują się dużym nasileniem mocnej strony oryginalność. Peterson i Seligman (2004)

dokonują rozróżnienia między oryginalnością a ekscentrycznością. Niektórych ludzi można określić raczej jako ekscentrycznych niż kreatywnych w swoich poglądach lub zachowaniach. Z tego powodu niezbędne jest uwzględnienie drugiego komponentu oryginalności – oryginalne zachowania i pomysły muszą mieć charakter adaptacyjny, muszą przyczyniać się do korzyści własnej lub innych osób.

Peterson i Seligman (2004) zauważają, że zarówno oryginalność, jak i adaptacyjność zachowania mogą przyjmować różne stopnie nasilenia. W przypadku oryginalności – osoba charakteryzująca się niskim stopniem nasilenia tej cechy rzadko wpada na jakiś oryginalny pomysł, a jeśli już to robi – zazwyczaj okazuje się on nietrafiony i skutkuje porażką. Z kolei osoba charakteryzująca się wysokim nasileniem tej cechy znana jest ze swojej unikalnej kreatywności. Przykładem są tu wielcy naukowcy, poeci, kompozytorzy i malarze. Simonton (2002) nazywa taką oryginalność/kreatywność „kreatywnością przez duże K” (*Big-C creativity*). Gdzieś pomiędzy tymi dwoma przeciwległymi krańcami (niskie nasilenie cechy „kreatywność [oryginalność] przez duże K”) znajduje się – jak to nazwał Simonton (2002) – „kreatywność (oryginalność) przez małe k” (*small-c creativity*). Jest to cecha, która ułatwia codzienne życie. Osoba ją posiadająca ma wybitne zdolności w zakresie rozwiązywania problemów (*superior problem-solving skills*). Według Petersona i Seligmana (2004) oryginalność taką można nazwać pomysłowością (*ingenuity*). Osoby cechujące się „kreatywnością (oryginalnością) przez małe k” są w stanie wymyśleć oryginalne rozwiązanie różnorodnych problemów, ale ich oryginalność nie wzbudza powszechnego podziwu.

Według Niemieca i Weddinga (2008) oryginalność zawiera w sobie proces *flow*, czyli doświadczenia radości, koncentracji i zmniejszonej świadomości siebie, które pojawiają się podczas bycia pochłoniętym wykonywaniem jakiegoś zadania (Ullen i in., 2012).

Według Petersona i Seligmana (2004) czynnikiem ułatwiającym rozwój oryginalności jest wspierające, otwarte otoczenie, w którym osoba może czuć się swobodnie. Często oryginalność przejawia się w grupie – np. zespole pracującym nad rozwiązaniem konkretnego problemu. Według Niemieca i Weddinga (2008) czynnikami, które utrudniają rozwój oryginalności są: presja czasu, nieustanna krytyka i bardzo wnikliwy nadzór (*close supervision*).

Niemiec i Wedding (2008) przywołują takie przeciwieństwa oryginalności, jak: nuda (*boring*), bezbarwność (*insipid*), nijakość (*bland*) i banalność oraz nieoryginalność (*unoriginal*). Zdarza się, że oryginalność związana jest z psy-

chopatologią. Peterson i Seligman (2004) do tej listy dodawali brak wyobraźni (*unimaginative*) i bycie bezbarwnym (*uninspired*).

1.3.6.2. Ciekawość (poszukiwanie nowości / otwartość na doświadczenie). Definicja ciekawości według Petersona i Seligmana (2004, s. 29; por. Najderska, Ciecuch, 2013) mówi, że jest to: „zaciekawienie tym, czego się doświadcza (*taking an interest in ongoing experience for its own sake*); uważanie wielu rzeczy za interesujące, fascynujące (*finding subjects and topics fascinating*); eksplorowanie i odkrywanie czegoś nowego (*exploring and discovering*)”.

W rozumieniu Petersona i Seligmana (2004) ciekawość definiowana jest jako wewnętrzna potrzeba poznawania nowych rzeczy i zdobywania wiedzy. Jest to cecha powszechna (*ubiquitous*), co oznacza, że posiada ją każdy, choć w różnym nasileniu i zakresie. Ponadto ludzie różnią się między sobą tym, co ją w nich wyzwala, oraz tym, czy uważają ją za ważną, istotną. Niemiec i Wedding (2008), rozwijając ujęcie Petersona i Seligmana, zauważają, że ciekawość składa się z dwóch komponentów: poszukiwania nowości (*novelty-seeking*) i – wypływającego z wnętrza – pragnienia powiększania swojej wiedzy (*an intrinsic desire to increase one's knowledge*). Peterson i Seligman wymieniają wiele możliwych przejawów ciekawości w codziennych aktywnościach, m.in. bycie żywo zaabsorbowanym fabułą filmu, rozmawianie z intrygującą osobą, uważne słuchanie piosenki.

Niemiec i Wedding (2008), nieco uogólniając, piszą, że ciekawość prowadzi do aktywności o charakterze poznawczym czy emocjonalnym i/lub do określonego zachowania. Autorzy ci zaznaczają, że ciekawość jest jedną z najbardziej stabilnych mocnych stron w ciągu życia, jednak również ona może być rozwijana.

Przeciwieństwem ciekawości są według Niemieca i Weddinga (2008) podobne charakterystyki, jak w przypadku oryginalności: nuda (*apathy*), znudzenie (*boredom*), apatia i obojętność (*indifference*) oraz znużenie (*ennui*). Zaznaczają oni również, że ciekawość może mieć negatywną stronę: jest nią nadmierna ciekawość, wścibstwo (*voyeurism*).

1.3.6.3. Rozsądek (otwartość umysłu). Rozsądek definiowany jest przez Petersona i Seligmana (2004, s. 29; por. Najderska, Ciecuch, 2013) jako: „wnikliwie rozważanie rzeczy i badanie zagadnień z wielu stron (*thinking things through and examining them from all sides*); bycie zdolnym do zmiany swoich poglądów w obliczu dowodów, które im przeczą (*being able to change one's mind in light*

of evidence); dokładne ważenie argumentów za i przeciw czemuś (*weighing all evidence fairly*)”.

Peterson i Seligman (2004) opisują rozsądek jako (1) chęć aktywnego poszukiwania argumentów, które podawałyby w wątpliwość własne, przyjęte przez siebie poglądy, przekonania i cele oraz (2) możliwie sprawiedliwe rozważanie takich argumentów. Dla osób cechujących się rozsądkiem zmiana swojego zdania lub przekonań w obliczu przeczących im argumentów nie jest oznaką słabości – tylko siły. Otwartość umysłu uznawana jest za mocną stronę, ponieważ ludzie zasadniczo są dość jednostronni i preferują własne idee. Jednostronność oznacza, że myśli i osądy osób są dostosowywane do pewnego wyznawanego przez osobę modelu normatywnego.

Niemiec i Wedding (2008) podkreślają, że osoby, które cechuje rozsądek, nie są niezdecydowane. Wręcz przeciwnie – okazuje się, że osoby te podejmują lepsze decyzje, ponieważ powstrzymują się one od szybkiego wyciągania wniosków (*jump into conclusion*) i potrafią zmienić decyzję, gdy przedstawione im zostaną odpowiednie argumenty wskazujące, że określona decyzja była niewłaściwa (Tetlock, Peterson, Berry, 1993). Ponadto autorzy zaznaczają, że rozsądek zazwyczaj wzrasta wraz z wiekiem i zdobytym wykształceniem. Jego przeciwieństwem są: sztywność, brak elastyczności (*rigidity*), etnocentryzm i uprzedzenia (*ethnocentrism, prejudice*), brak tolerancji (*intolerance*), stronniczość i brak obiektywizmu (*bias*) oraz ograniczenie (*narrow- or close-mindedness*) (Niemiec, Wedding, 2008). Peterson i Seligman (2004) uwzględniają także: dogmatyzm (*dogmatism*), autorytaryzm (*authoritarianism*), powielanie stereotypów (*stereotyping*).

Według Petersona i Seligmana (2004) rozsądek przeciwdziała uogólnionym błędom w myśleniu oraz tendencji do preferowania jedynie przekonań popularnych, silnie oddziałujących na ludzi. Przeciwdziała on jednostronności i preferowaniu tylko swoich poglądów.

1.3.6.4. Pasja zdobywania wiedzy. Peterson i Seligman (2004, s. 29, tłum. Najderska, Ciecuch, 2013, s. 74) definiują pasję zdobywania wiedzy jako „opaniowywanie nowych umiejętności, tematów i dziedzin wiedzy w sposób zarówno sformalizowany (np. w trakcie edukacji szkolnej), jak i niesformalizowany (*mastering new skills, topics, and bodies of knowledge, whether on one's own or formally*); ta mocna strona jest podobna do ciekawości (*related to the strength of curiosity*), ale odróżnia ją celowa chęć zdobywania coraz szerszej wiedzy z danego zakresu (*goes beyond it to describe the tendency to add »systematically« to what one knows*)”.

Peterson i Seligman (2004) zauważają, że pasja zdobywania wiedzy to cecha pożądana społecznie – np. przez nauczycieli, rodziców czy nawet terapeutów i pracodawców. Jest ona powszechnie uznawana za mocną stronę – nawet przez laików.

Według Petersona i Seligmana (2004) pasja zdobywania wiedzy jest cechą o charakterze uniwersalnym (obecną w każdej kulturze), jednak sposoby jej realizacji przez każdego człowieka są inne i zależne od tematyki, którą dana osoba się interesuje. Pasja zdobywania wiedzy opisuje sposób, w jaki osoba przyswaja interesujące ją informacje i/lub angażuje się w swoje hobby. Zazwyczaj nabywaniu przez nią zdolności, zaspokajaniu ciekawości lub gromadzeniu informacji towarzyszą pozytywne odczucia. Ta mocna strona charakteru ma ważne motywacyjne konsekwencje – pomaga ludziom w byciu wytrwałymi nawet w obliczu poważnych przeszkód, wyzwań lub negatywnych informacji zwrotnych (*negative feedback*). Peterson i Seligman przywołują również badania Harackiewicz, Barron i Elliot (1998), według których pasja zdobywania wiedzy opisuje proces przyswajania informacji, które niekoniecznie muszą zostać wykorzystane do osiągnięcia jakiegokolwiek korzyści – np. uzyskania lepszych ocen w szkole.

Niemiec i Wedding (2008) zauważają, że pasja zdobywania wiedzy jest szczególnym rodzajem ciekawości. Ponadto, podobnie jak oryginalność, wiąże się ze stanem *flow* lub zatracaniem się w procesie zdobywania umiejętności, informacji czy poszerzania wiedzy.

Można wyróżnić kilka charakterystyk, które są przeciwne do pasji zdobywania wiedzy. Niemiec i Wedding (2008) wymieniają tu opieszałość (*inaction*) i brak zainteresowań (*disinterest*). Według Petersona i Seligmana (2004) przeciwieństwami pasji zdobywania wiedzy są: oporność intelektualna (*intellectual resistance*) oraz bezczynność, inercja (*inertia*). Zauważają oni również, że za przeciwieństwa tej mocnej strony można uznać te same charakterystyki, które przywołane były w kontekście ciekawości.

1.3.6.5. Szerokie horyzonty umysłowe (mądrość). W rozumieniu Petersona i Seligmana (2004, s. 29; por. Najderska, Ciecuch, 2013) szerokie horyzonty umysłowe to „umiejętność udzielania innym mądrych rad (*being able to provide wise counsel to others*); zdolność do postrzegania i przedstawiania świata w sposób spójny i sensowny (*having ways of looking at the world that make sense to oneself and to other people*)”.

Peterson i Seligman (2004), analizując różne ujęcia szerokich horyzontów umysłowych, zauważają, że większość psychologów w swoich próbach

zdefiniowania takiej cechy odwołuje się do trzech sfer: procesów, wytworów lub charakterystyki osób. Jednak definicje te w dużym stopniu pokrywają się (*overlap*). Widać to zwłaszcza w definicji przyjmowanej w niniejszej koncepcji, według której szerokie horyzonty umysłowe to pozytywna cecha posiadana przez mądrych ludzi (*wise people*). Ponadto wydaje się, że panuje zgoda co do tego, że szerokie horyzonty umysłowe: (1) są czymś odrębnym od inteligencji, (2) odnoszą się do posiadania ponadprzeciętnego poziomu: wiedzy (*superior level of knowledge*), rozsądku i umiejętności udzielania innym rad, (3) pozwalają osobie na zadawanie ważnych pytań dotyczących życia i jego sensu i (4) są wykorzystywane dla dobra własnego lub innych.

Niemiec i Wedding (2008) również uznają szerokie horyzonty umysłowe za szczególny rodzaj mądrości i odnoszą go do posiadania trafnych poglądów na temat życia i jego sensu (Baltes, Staudinger, 2000). Według nich szerokie horyzonty umysłowe to mocna strona, która zawiera w sobie konceptualizowanie oraz używanie swojej wiedzy i doświadczenia w sposób, który będzie miał sens dla siebie i innych.

Przeciwieństwami szerokich horyzontów umysłowych według Petersona i Seligmana (2004) są: bezmyślność (*thoughtlessness*) oraz głupota (*idiocy*). Według Niemieca i Weddinga (2008) do tych określeń należy dodać również ignorancję (*ignorance*) i nieroztropność (*imprudence*).

ROZDZIAŁ 2.

Struktura mocnych stron charakteru

2.1. Dwa podejścia metodologiczne w analizie struktury mocnych stron charakteru

Z założeń autorów katalogu mocnych stron charakteru (Peterson, Seligman, 2004) wynika, że ich celem było stworzenie kompletnego zestawu pozytywnych, powszechnie cenionych charakterystyk człowieka. Sformowali więc zestaw 24 cech prowadzących do osiągnięcia 6 cnót. Przedstawiona w poprzednim rozdziale charakterystyka mocnych stron pozwala sformułować dwa oczekiwania (1) występuje wiele powiązań między mocnymi stronami – niektóre mocne strony już na poziomie definicji zazębiają się ze sobą (np. ciekawość i pasja zdobywania wiedzy), co na poziomie analiz przejawia się w interkorelacjach między nimi; (2) w związku z tym można oczekiwać czynników wyższego rzędu, które grupowałyby podobne mocne strony. Niniejsza praca wpisuje się w badania dotyczące tego, jaka jest ta struktura wyższego rzędu, które mocne strony współwystępują ze sobą, czy w różnych grupach wiekowych struktura mocnych stron jest identyczna. Jednocześnie rozszerza tę perspektywę, badając strukturę nie tylko w tradycyjnym dla psychologii podejściu skoncentrowanym na zmiennych, ale także – w podejściu skoncentrowanym na osobach. Poniżej zaprezentowana zostanie istota obu podejść, a następnie wyniki dotyczące struktury mocnych stron uzyskane przy ich użyciu w grupach dorosłych i adolescentów.

2.1.1. Podejście skoncentrowane na zmiennych. W podejściu skoncentrowanym na zmiennych (*variable-centered approach*) przedmiotem dociekań są relacje między różnymi konstruktami/zmiennymi. Za tym podejściem, stosującym najpowszechniejsze w psychologii rodzaje analiz statystycznych jak analiza

regresji, analiza czynnikowa czy analiza równań strukturalnych (Muthén, Muthén, 2000), stoi bardzo mocne założenie – uznaje się, że schemat relacji między zmiennymi jest taki sam w przypadku całej populacji, czyli ludzie tworzą jednorodną, homogeniczną grupę. Zmienna A będzie łączyła się ze zmienną B w określony, taki sam dla całej populacji, sposób (Laursen, Hoff, 2006; von Eye, Bogat, 2006). W przypadku mocnych stron stwierdzeniem w nurcie skoncentrowanym na zmiennych jest np.: „wdzięczność jest silnie związana z dobrostanem” (Wood i in., 2010, s. 890, tłum. własne).

Badania nad strukturą mocnych stron prowadzone w podejściu skoncentrowanym na zmiennych miały służyć empirycznej weryfikacji teoretycznego modelu cnót zawartego w katalogu Petersona i Seligmana (2004), jednak żadne z dotychczasowych badań nie potwierdziło zaproponowanej przez nich struktury cnót i mocnych stron. Nawet gdy sami autorzy podręcznika podjęli się empirycznej weryfikacji zakładanej struktury (używając stworzonego przez siebie kwestionariusza *Values in Action – Inventory of Strengths*), okazało się, że zaproponowany przez nich podział nie potwierdził się. Kolejne badania doprowadziły do wniosków o nieco innej strukturze mocnych stron, co zostanie omówione w kolejnych rozdziałach.

2.1.2. Podejście skoncentrowane na osobach. Podejście skoncentrowane na osobach zakłada, że badana grupa nie jest homogeniczna. Wśród badanych można wyróżnić podgrupy, w których osoby są podobne do siebie, a jednocześnie różne od osób z innych podgrup. Można więc podejrzewać, że w różnych podgrupach zmienne będą tworzyły związki o różnym charakterze (von Eye, Bogat, 2006). Stosując podejście skoncentrowane na osobach, prowadzi się analizy w kategoriach typów. Przykładem są chociażby typy osobowości na bazie pięciu cech (Strus, Cybis, Ciecuch, Rowiński, 2021). Odnosząc się do przykładu z opisu podejścia skoncentrowanego na zmiennych – być może wdzięczność łączy się z dobrostanem tylko u osób o konkretnym profilu, typie osobowości? Co ważne, obydwa omówione podejścia metodologiczne nie wykluczają się, a dopełniają. Ich zintegrowanie daje pełniejszy obraz rzeczywistości psychologicznej.

2.2. Struktura mocnych stron charakteru w dorosłości

Poniżej przedstawiono wyniki dotychczasowych badań nad strukturą mocnych stron w dorosłości prowadzonych w podejściu skoncentrowanym na

zmiennych (z wykorzystaniem analizy czynnikowej i analizy hierarchicznej) oraz w podejściu skoncentrowanym na osobach.

2.2.1. Struktura czynnikowa mocnych stron. Do analiz struktury mocnych stron stosowano zazwyczaj eksploracyjną analizę czynnikową z rotacją varimax. Rotacja ta doprowadza do rozwiązania, w którym wyróżnione czynniki są ortogonalne, a więc niezależne, nieskorelowane. Wyniki eksploracyjnej analizy czynnikowej wskazały na strukturę pięcioczynnikową (np. Littman-Ovadia, Lavy, 2012; Peterson i in., 2008; Ruch i in., 2010; Singh, Choubisa, 2010) lub czteroczynnikową (Brdar, Kashdan, 2010; Macdonald i in., 2008; Najderska, Ciecuch, 2018). W rozwiązaniu pięcioczynnikowym uzyskano: (1) mocne strony związane z relacjami interpersonalnymi (*interpersonal strengths*), np. życzliwość, zdolność do kochania, przywództwo, przynależność, humor; (2) mocne strony związane z emocjonalnością (*emotional strengths*), np. waleczność, nadzieja, samoregulacja, werwa; (3) mocne strony związane z intelektem (*intellectual strengths*), np. oryginalność, ciekawość, pasja zdobywania wiedzy, podziw dla piękna; (4) mocne strony związane z duchowością (*theological strengths*), np. wdzięczność, duchowość, oraz (5) mocne strony związane z powściągliwością, ograniczaniem siebie (*strengths of restraint*), np. uczciwość, skromność, umiejętność przebaczenia, roztropność. Ta struktura czynnikowa stała się zresztą kanonem, do którego odnosiło się wielu badaczy w kolejnych latach przy interpretacji uzyskanych wyników (np. Azañedo, Fernández-Abascal, Barraca, 2014; Littman-Ovadia, Lavy, 2012; McGrath, 2014; Peterson i in., 2008; Ruch i in., 2010). Oczywiście treść czynników (to, jakie skale opisujące mocne strony wchodzi w ich skład) nieco różni się w poszczególnych krajach, jednak podział na te pięć czynników ujawnia się w nich lub jest podstawą interpretacji wyników.

Strukturę czteroczynnikową uzyskano w badaniach australijskich (Macdonald i in., 2008) i polskich (Najderska, Ciecuch, 2018). Co warto odnotowania, obydwa badania prowadzone były za pomocą innego kwestionariusza – *International Personality Item Pool – Values in Action* (IPIP-VIA), który zostanie szczegółowo omówiony w dalszej części książki. W obydwu tych grupach nie ujawnił się czynnik związany z duchowością, a mocne strony zwykle w nim występujące wpadły do czynników związanych z relacjami interpersonalnymi i emocjonalnością.

Inną propozycję struktury/podziału mocnych stron zawiera artykuł Park i Petersona (2010), w którym autorzy rozróżniają mocne strony głowy (*head strengths*) i mocne strony serca (*hearth strengths*). Podział ten nie ma charakteru

stricte empirycznego. Stanowi on raczej interpretację wyników indywidualnych. Mocne strony głowy to te, które wiążą się z inteligencją oraz ukierunkowaniem na siebie i swój rozwój (np. oryginalność, ciekawość, rozsądek czy pasja zdobywania wiedzy). Mocne strony serca to te związane z relacjami z innymi i emocjonalnością (np. umiejętność przebaczenia, wdzięczność, zdolność do kochania, życzliwość, przynależność). Kilku mocnych stron nie udało się autorom jednoznacznie przyporządkować do wymienionych czynników i nazwali je *inne mocne strony* (*other strengths*). Do tej grupy zaliczyli: waleczność, szerokie horyzonty umysłowe, samoregulację oraz inteligencję społeczną. Opisując ten podział, autorzy wprost nawiązali do obecnych już w literaturze podziałów na: indywidualizm i kolektywizm (Triandis, 2001), sprawczość i wspólnotowość (Helgeson, 1994; por. Abele, Wojciszke, 2007) czy potrzebę osiągnięć i potrzebę afiliacji (Murray, 1938). Do tej listy warto dodać również podział na Alfę/Stabilność oraz Betę/Plastyczność – metacechy osobowości, o których więcej napisano w dalszej części niniejszego opracowania (rozdział 3.1.2; DeYoung, 2006, 2010; Digman, 1997; por. Ciecuch, Strus, 2017; Strus, Ciecuch, 2017; Strus, Ciecuch, Rowiński, 2014b).

Z czasem w badaniach nad strukturą mocnych stron zaczęto używać analiz również na poziomie itemów, a nie tylko skal. McGrath (2014) sprawdził, czy itemy zawarte w kwestionariuszu VIA-IS tworzą 24 skale. Po analizach okazało się, że wprawdzie można mówić o sensownym podziale na 24 czynniki, jednak ta zbieżność wydaje się mało zadowalająca, jako że (1) składały się na nie inne itemy niż te założone przez autorów kwestionariusza, (2) nie wszystkie powstałe czynniki dało się dopasować do którejkolwiek ze skal stworzonych przez Petersona i Seligmana (2004) oraz (3) zawierały one zupełnie inną od założonej liczbę itemów – zamiast 10 w każdej skali ich liczba wahała się od 4 dla czynnika ciekawość (*curiosity*) do 19 dla czynnika pozytywna emocjonalność (*positivity*), który był czynnikiem składającym się głównie z itemów ze skal nadziei i werwy. Ponadto (4) aż 27 itemów nie weszło w skład żadnego czynnika i nie można ich było przyporządkować do żadnej ze skal. Oznacza to, że zamiast 240 itemów, przyporządkowano do 24 czynników jedynie 213. Co również ciekawe, trzy itemy w czynniku rozsądek miały ładunek ujemny (pochodziły z oryginalnej skali Waleczność). Otrzymane 24 czynniki poddano ponownie analizie czynnikowej. Nowo powstałe skale ułożyły się w strukturę pięcioczynnikową, tworząc wiązki podobne do tych uzyskanych już przez Petersona i Seligmana (2004). Model zawierał mocne strony związane z relacjami interpersonalnymi, emocjonalnością, intelektem i powściągliwością.

Piąty czynnik stracił charakter duchowy, a pozostały w nim skale powiązane z orientacją na przyszłość (*future orientation*).

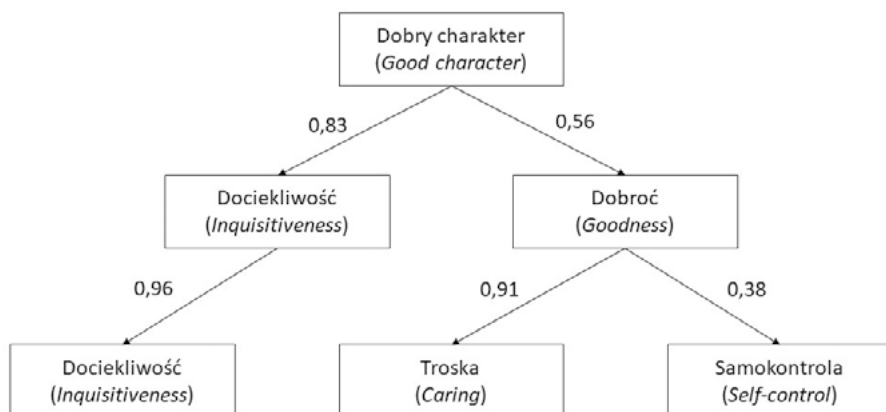
W polskich badaniach nad czynnikową strukturą mocnych stron (Najderska, Cieciuch, 2018) w grupie ponad 900 dorosłych w wieku 18–78 lat zastosowano eksploracyjną analizę czynnikową z rotacją oblimin. Rotacja ta została wykorzystana, ponieważ zakłada ona możliwe interkorelacje między czynnikami, co jest wysoce prawdopodobne, biorąc pod uwagę, że mierzone są wyłącznie pozytywne charakterystyki. Wynikiem przeprowadzonych analiz były cztery czynniki zinterpretowane według sugestii Petersona i Seligmana (2004) bez wyodrębnionego czynnika związanego z duchowością. Analizy przeprowadzone na poziomie itemów (również eksploracyjna analiza czynnikowa z rotacją oblimin) wskazały na to, że pozycje kwestionariusza tworzą 17 skal. Podobnie jak u McGratha (2014), część z nich ma obraz podobny do tego, który założony jest w kluczu odpowiedzi, jednak większość stanowi mieszanekę itemów z różnych skal oryginalnych. Oczywiście nie zgadza się również liczba skal (17 zamiast 24). Oznacza to, że itemy zasilające siedem brakujących skal, weszły w skład innych czynników. Co ciekawe, analiza czynnikowa na otrzymanych 17 skalach – dała ponownie rozwiązanie czteroczynnikowe. Gdyby chcieć odczytać je przez pryzmat klasyfikacji Petersona i Seligmana (2004), można zinterpretować je następująco: pierwszy to połączenie mocnych stron związanych z emocjonalnością i intelektem, drugi – łączy w sobie mocne strony związane z relacjami interpersonalnymi i duchowością, w trzecim – zawierają się skale związane z powściągliwością, samoograniczaniem się. Czwarty czynnik jest problematyczny, jako że w jego skład wchodzi tylko trzy skale, z czego dwie mają bardzo niejasną interpretację (gromadzą itemy odwrócone z bardzo różnych skal oryginalnych), a trzecia – związana jest z przywództwem i przynależnością, czyli mocnymi stronami odpowiedzialnymi za efektywne funkcjonowanie w niewielkiej grupie.

2.2.2. Struktura hierarchiczna mocnych stron. W ramach analizy struktury mocnych stron w podejściu skoncentrowanym na zmiennych McGrath (2015) zastosował analizę hierarchiczną według procedury zaproponowanej przez Goldberga (2006) w badaniach psycholektykalnych. Procedura ta polega na zastosowaniu serii analiz czynnikowych (analiz głównych składowych, *principal component analysis*, PCA). W pierwszej analizie wymusza się od programu liczącego, aby obliczył wartości dla jednej głównej składowej, później dla dwóch, trzech, czterech itd. do momentu, kiedy podział jest jeszcze psychologicznie znaczący w interpretacji. McGrath (2015) prowadził badania w trzech grupach

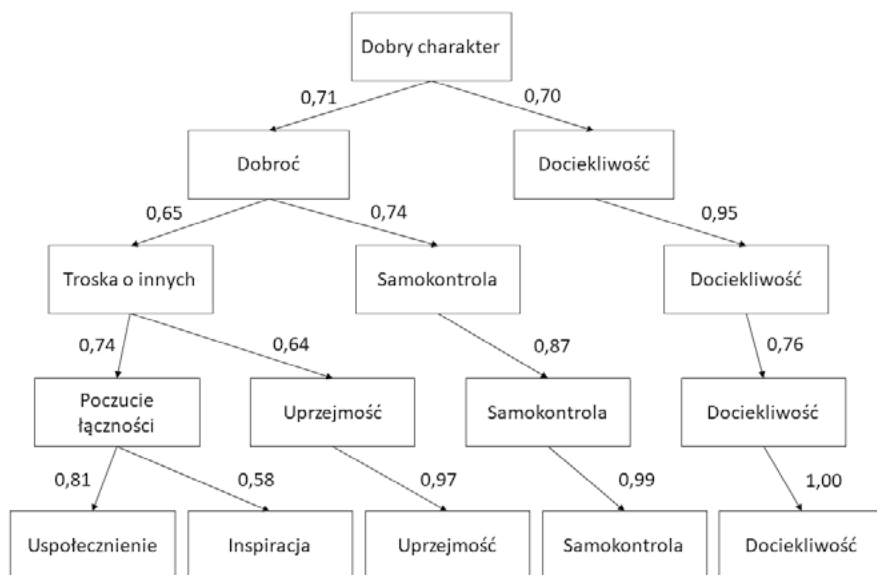
różniących się wykorzystanym narzędziem i sposobem zbierania danych (*online* lub tradycyjny papier-ołówek). Spójnym, pojawiającym się w każdym badaniu (choć niejedynym otrzymanym) rozwiązaniem jest rozwiązanie trzypoziomowe (łącznie – sześć czynników – jeden na pierwszym poziomie, dwa na drugim i trzy – na trzecim). McGrath (2015) nazywa otrzymane poziomy cnotami. Na pierwszym poziomie znajduje się czynnik ogólny nazwany przez autora dobrym charakterem (*good character*). Jest to zbiór wszystkich cech związanych z pożądanym funkcjonowaniem w społeczności. W jego skład wchodzi wszystkie mocne strony (przy czym w najmniejszym stopniu skromność i duchowość). Drugi poziom składa się z dwóch czynników – dociekliwości (*inquisitiveness*), która oznacza zainteresowanie otaczającym światem, oraz dobroci (*goodness*), która reprezentuje moralnie pozytywne cechy i zachowania. W skład dociekliwości na tym poziomie hierarchii wchodzi takie mocne strony jak: ciekawość, oryginalność, waleczność, werwa. Na dobroć składają się m.in.: przynależność, skromność, uczciwość, roztropność i wdzięczność.

Na trzecim poziomie powtórzył się czynnik związany z dociekliwością, a dobroć podzieliła się na dwa komponenty – jeden związany z troską o innych (*caring*), a drugi – z samokontrolą (*self-control*) – efektywnym działaniem i troską o swoje otoczenie. Czynnik troski o innych składał się z takich mocnych stron jak: życzliwość, wdzięczność, zdolność do kochania, przynależność. Czynnik samokontroli budowały takie mocne strony jak: roztropność, samoregulacja, pracowitość, rozsądek i spójność. Graficzne przedstawienie tego modelu wraz z wartościami korelacji między czynnikami ukazane jest na rysunku 1.

W jednym ze swoich badań McGrath (2015) doszedł do rozwiązania pięcipoziomowego. Pierwsze trzy poziomy są identyczne z tymi przedstawionymi na rysunku 1. Na czwartym poziomie – czynnik troski podzielił się na poczucie łączności (*connectedness*), złożone m.in. z humoru, zdolności do kochania i werwy, oraz uprzejmość (*civility*), związaną z traktowaniem innych z szacunkiem i zawierającą takie mocne strony jak uczciwość, skromność i umiejętność przebaczenia. Rozwiązanie pięcioczynnikowe pokazało, że czynnik poczucie łączności dzielił się na uspołecznienie (*sociability*) oraz inspirację (*inspiration*). Uspołecznienie związane jest z poczuciem emocjonalnej więzi z innymi i składa się z takich mocnych stron jak humor, inteligencja społeczna, waleczność, przywództwo czy szerokie horyzonty umysłowe. Inspiracja to poczucie emocjonalnej więzi ze światem i składają się na nią takie mocne strony jak duchowość, wdzięczność, werwa czy nadzieja. Wyniki uzyskane przez McGratha w rozwiązaniu pięcioczynnikowym przedstawione zostały na rysunku 2.

Rysunek 1. Trzy poziomy w hierarchicznej strukturze mocnych stron charakteru uzyskane w badaniach McGratha (2015). Liczby oznaczają korelacje między czynnikami.

Rysunek 2. Pięć poziomów w hierarchicznej strukturze mocnych stron uzyskane w badaniach McGratha (2015). Liczby oznaczają korelacje między czynnikami.

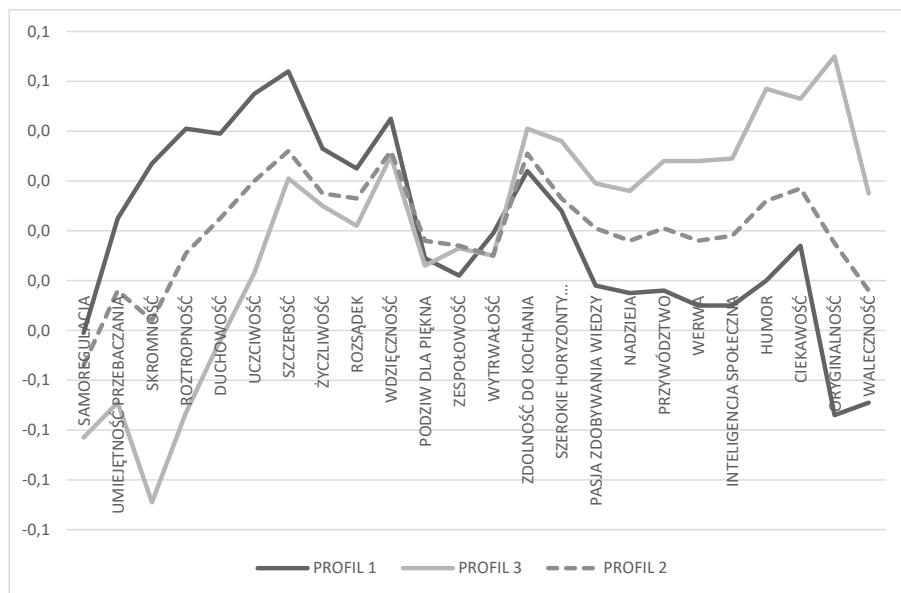
Z analiz McGratha (2015) jasno wynika, że czynnik dociekliwości nie dzieli się na bardziej szczegółowe czynniki. Co najwyżej kilka z mocnych stron odłącza się od niego i zasila inny czynnik. Jednak na przestrzeni wszystkich poziomów analizy – jest on dość spójny (korelacje między czynnikami z dwóch sąsiadujących poziomów są bardzo wysokie). Wszystkie pozostałe czynniki są więc pochodnymi czynnika dobroć.

McGrath (2015) w swoim artykule nie rozstrzyga, czy przedstawiona struktura hierarchiczna jest uniwersalna i powinna ujawnić się w każdej kulturze. Przywołuje zarówno analizy potwierdzające uzyskane przez siebie wyniki, jak i takie, które im przeczą (m.in. badania w prymitywnej kulturze zbieracko-łowieckiej żyjącej w Amazonii, w których nie ujawnił się czynnik związany z dociekliwością). Równocześnie warto nadmienić, że badania McGratha prowadzone były w sumie na ponadmilionowej grupie osób, co znacznie uwiarygodnia przedstawiony podział.

Model trójczynnikiowy McGrath uznał również za najbardziej uniwersalny na podstawie kolejnych analiz (McGrath i in., 2018), nawet pomimo tego, że w 6 z 12 prób modelem możliwym do psychologicznej interpretacji był model pięcioczynnikowy. McGrath i in. (2018) zauważają jednak, że liczba czynników uzależniona jest od narzędzia pomiarowego. Gdy mocne strony mierzone były za pomocą kwestionariusza VIA-IS lub jego krótszej formy – struktura przyjmowała postać pięcioczynnikową. Inne sposoby pomiaru 24 mocnych stron wskazywały na strukturę trzyczynnikiową.

2.2.3. Struktura mocnych stron charakteru w podejściu skoncentrowanym na osobach.

W swoich badaniach Najderska i Ciecuch (2018) zastosowali obydwa podejścia metodologiczne – podejście skoncentrowane na zmiennych (którego wyniki były omawiane w podrozdziale 2.2.1) i podejście skoncentrowane na osobach. W ramach podejścia skoncentrowanego na osobach Najderska i Ciecuch (2018), stosując analizę klas latentnych (*latent class analysis*, LCA) na oryginalnych 24 skalach, otrzymali rozwiązanie wskazujące na trzy klasy/profile. Średnie, jakie każdy z profili uzyskiwał w zakresie każdej z mocnych stron, ukazane zostały na rysunku 3. Profile 1 i 3 są wobec siebie symetryczne, a pomiędzy wartościami średnich, jakie uzyskują w poszczególnych mocnych stronach, znajdują się wartości uzyskiwane przez osoby z profilu 2.

Rysunek 3. Wynik analizy klas latentnych w badaniach mocnych stron w grupie dorosłych (Najderska, Ciecuch, 2018).

Analizując zawartość klas, można zauważyć, że osoby o profilu 1 cechują się wyższą spójnością, uczciwością, życzliwością, rozsądkiem, duchowością, roztropnością i skromnością. Są to mocne strony związane z relacjami interpersonalnymi i byciem częścią grupy/społeczności. Osoby o profilu 3 osiągają wyższe wartości na takich skalach jak: ciekawość, szerokie horyzonty umysłowe, humor, pasja zdobywania wiedzy, przywództwo, inteligencja społeczna, nadzieja, werwa, oryginalność i waleczność. Są to mocne strony związane z rozwojem osobistym, dążeniem do zdobywania nowych umiejętności, intelektem oraz posiadaniem specyficznych umiejętności społecznych. Profil 2 cechuje osoby, które nie wykazują wyraźnie dominujących mocnych stron. Najderska i Ciecuch (2018) odnosili uzyskane profile do metacech osobowości – profil 1 do Alfy/Stabilności, a profil 3 – do Bety/Plastyczności (Ciecuch, Strus, 2017; DeYoung, 2006, 2010; Digman, 1997). Koncepcja metacech zostanie omówiona w podrozdziale 3.1.2.

2.3. Struktura mocnych stron charakteru u dorastających

Badania mocnych stron w dzieciństwie i adolescencji są przedmiotem licznych badań, jednak większość z nich koncentruje się na powiązaniach między mocnymi stronami a innymi charakterystykami funkcjonowania. Pojawiło się także kilka opracowań skupiających się na strukturze mocnych stron w tych okresach rozwojowych.

2.3.1. Struktura czynnikowa mocnych stron. W artykule Park i Petersona (2005) mocne strony w grupie młodzieży ze szkół średnich w wieku 13–15 lat tworzą cztery czynniki: sumienność (*conscientiousness*), otwartość (*openness*), ugodowość (*agreeableness*) i duchowość (*theological strengths*). W grupie 10–13-latków Park i Peterson (2006) otrzymali nieco inne czynniki: umiarkowanie (*temperance*; składające się z roztropności, samoregulacji, spójności i pracowitości), ukierunkowanie na innych (*other-directed*; zawierające życzliwość, skromność, waleczność i przynależność), intelekt (*intellectual*; zasilany przez pasję zdobywania wiedzy, ciekawość, oryginalność, podziw dla piękna, rozsądek i uczciwość) oraz duchowość (*theological*; złożoną z nadziei, duchowości, zdolności do kochania, werwy i wdzięczności¹).

Badania w grupie adolescentów (13–15 lat) przeprowadzone przez Gillham i in. (2011) przy zastosowaniu eksploracyjnej analizy czynnikowej (tu – z wykorzystaniem analizy głównych składowych, PCA) wskazały na pięcioczynnikową strukturę mocnych stron. Odnosi się ona wprost do tej uzyskanej przez Park i Petersona (2006). Autorzy wyróżnili następujące czynniki: transcendencja (*transcendence strengths*), umiarkowanie (*temperance strengths*), intelekt (*intellectual strengths*), ukierunkowanie na innych (*other-directed strengths*) oraz przywództwo (*leadership strengths*). Czynniki transcendencja składał się z duchowości, zdolności do kochania, werwy, nadziei i wdzięczności. W skład czynnika umiarkowanie weszły: roztropność, samoregulacja, spójność, pracowitość i rozsądek. Czynniki intelektu tworzyły: ciekawość, pasja zdobywania wiedzy, oryginalność oraz podziw dla piękna. Ukierunkowanie na innych tworzyły: umiejętność przebaczenia, skromność, życzliwość,

1 W tym czynniku znajdowały się także mocne strony o ładunkach czynnikowych poniżej 0,40. Były to: inteligencja społeczna, szerokie horyzonty umysłowe, humor, przywództwo i umiejętność przebaczenia.

uczciwość, przynależność oraz inteligencja społeczna². Czynniki przywództwa składał się z: waleczności, przywództwa, szerokich horyzontów umysłowych oraz humoru. Warto zauważyć, że w tym czynniku (nie wyróżnionym przez Park i Petersona [2006]) znalazły się te mocne strony, które w badaniu Park i Petersona (2006) nie osiągały ładunków czynnikowych wyższych niż 0,40.

McGrath i Walker (2016) uzyskali rozwiązanie czteroczynnikowe, w gruncie rzeczy podobne do tych uzyskanych w poprzednich badaniach. W wynikach pojawiły się: (1) czynnik związany z intelektem (złożony z oryginalności, ciekawości, podziwu dla piękna i pasji zdobywania wiedzy), (2) czynnik związany z kontrolą zachowania (zawierający roztropność, samoregulację, pracowitość, rozsądek, spójność, uczciwość i, o ujemnym ładunku, humor), (3) czynnik związany z relacjami z innymi – nazwany *ukierunkowanie na innych* (zawierający takie mocne strony jak: skromność, umiejętność przebaczenia i życzliwość) oraz (4) czynnik związany z relacjami z otaczającym światem – nazwany *witalność* (odnoszący się do poziomu zaangażowania, aktywności; składają się na niego: werwa, zdolność do kochania, duchowość, humor³, nadzieja, wdzięczność, przywództwo, inteligencja społeczna, przynależność, szerokie horyzonty umysłowe, życzliwość, pracowitość i waleczność). Witalność zawiera więc w sobie mocne strony, które zazwyczaj tworzą osobny czynnik związany z duchowością.

2.3.2. Struktura hierarchiczna mocnych stron. Badania struktury hierarchicznej nie były prowadzone w grupie adolescentów, jednak powszechność modelu trzyczynnikowego może stanowić punkt wyjścia dla oczekiwania, że w grupie adolescentów odtworzy się struktura trzech cnót jak w badaniach McGratha (2015; McGrath i in., 2018).

2.3.3. Struktura mocnych stron charakteru w podejściu skoncentrowanym na osobach. Podobnie jak w przypadku hierarchicznej analizy czynnikowej – badania w podejściu skoncentrowanym na osobach w grupie adolescentów nie były dotychczas prowadzone. Badania zaprezentowane w niniejszym opracowaniu wypełniają tę lukę.

2 Ładunek czynnikowy inteligencji społecznej to 0,38 i jest to najwyższa wartość osiągnięta przez tę mocną stronę. Żadna z mocnych stron nie osiąga zatem wartości 0,40.

3 Jako że autorzy za istotne uznają ładunki czynnikowe powyżej 0,25 – humor i życzliwość w sposób istotny ładują po dwa czynniki.

2.4. Podsumowanie

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie możliwie kompletnych analiz dotyczących struktury mocnych stron charakteru w dwóch podejściach metodologicznych (skoncentrowanym na zmiennych i skoncentrowanym na osobach – poprzez zastosowanie analizy czynnikowej, analizy hierarchicznej i analizy klas latentnych) w różnych okresach rozwojowych (u dorosłych i dorastających). Dotychczas nie pojawiły się kompleksowe analizy dotyczące struktury mocnych stron w okresie adolescencji (nie wiemy, jaka jest czynnikowa struktura hierarchiczna i struktura klas latentnych), stąd uzupełnienie tej luki w wiedzy jest jednym z kluczowych zadań postawionych w tym opracowaniu.

Kolejny poruszony problem badawczy to relacje mocnych stron z innymi podstawowymi elementami struktury osobowości. Mocne strony charakteru są stosunkowo nowym konstruktem, jednak samo słowo *charakter* jest w psychologii obecne od dłuższego czasu. Już Allport (1927) stwierdzał, że charakter to osobowość, która podlega ocenie w kategoriach moralnych⁴. Można byłoby więc wysnuć z tego wniosek, że mocne strony charakteru i cechy osobowości wiążą się ze sobą (obydwa konstrukty mają na celu opis, charakterystykę człowieka w kategoriach trwałych dyspozycji), jednak odróżnia je od siebie podejmowanie/niepodejmowanie tematu moralności – tego, co jest pożądane, uznawane za dobre i społecznie właściwe. Pomimo że prowadzi się obecnie wiele badań dotyczących związków mocnych stron z różnymi zmiennymi, mało uwagi poświęca się empirycznej weryfikacji ich systematycznych powiązań z podstawowymi wymiarami osobowości człowieka.

Peterson i Seligman (2004) opisali nawet przewidywane związki mocnych stron i cech osobowości w swoim podręczniku do koncepcji, jednak sami ich nie potwierdzili, przez co możemy traktować je jedynie jako hipotezy do dalszych badań (np. związek ekstrawersji z werwą czy humorem).

W kwestii ulokowania mocnych stron charakteru w strukturze osobowości nasuwają się liczne pytania, pozostające dotychczas bez jednoznacznej odpowiedzi. Czy istnieją, a jeśli tak, to jak wyglądają, systematyczne relacje pomiędzy cechami osobowości a mocnymi stronami i czy są one różne w różnych okresach rozwojowych? W najpopularniejszym od wielu lat modelu osobowości (pięcioczynnikowym modelu osobowości, PMO; Costa, McCrae,

4 „There is likewise confusion between personality devaluated and personality evaluated, that is, between personality and character” (Allport, 1927, s. 285).

1992b) wyróżnione cechy osobowości mają charakter neutralny, podczas gdy mocne strony charakteru to opis wyłącznie w kategoriach pozytywnych. Czy stanowią one zatem odpowiedniki cech z pięcioczynnikowego modelu, z którymi się systematycznie wiążą? Czy wzorzec zależności jest podobny w różnych okresach rozwojowych?

Uzupełnieniem badania relacji mocnych stron z cechami osobowości jest odniesienie ich do charakterystyk pozytywnych, społecznie pożądaných, a jednocześnie już dobrze poznanych i przebadanych, o znanej strukturze. Kryteria takie spełniają wartości. One także rozpatrywane są jako część opisu osobowości w kategoriach pozytywnych i społecznie pożądaných. Obecnie najbardziej cenionym w psychologii oraz najlepiej przebadanym, zweryfikowanym w różnych kulturach modelem wartości jest kołowy model wartości Schwartza (Schwartz, 1992; Schwartz i in., 2012). I pomimo tego, że wartości rozumiane są na jego gruncie jako cele (a nie cechy), to Peterson i Seligman stawiają tezę, że „cnoty stanowią urzeczywistnienie/realizację wartości, gdy zachowanie, które one organizują i którym kierują, stanie się nawykowe” (*„virtues embody values when the behavior they organize and direct becomes habitual”*; Peterson, Seligman, 2004, s. 74, tłum. własne). Stawiają oni tezę dotyczącą związku 10 wartości z modelem Schwartza i 24 mocnych stron, jednak przypuszczenie to jest czysto teoretyczne, niepoparte dotychczas żadnymi badaniami. Ponadto w międzyczasie model 10 wartości Schwartza został zrewidowany – obecnie wyróżnia się 19 wartości (Schwartz i in., 2012). Weryfikacja teoretycznych przypuszczeń Petersona i Seligmana (2004) o związku wartości z mocnymi stronami oraz rozwinięcie tych przypuszczeń, podyktowane m.in. rewizją modelu Schwartza (Schwartz i in., 2012) i wprowadzeniem aspektu rozwojowego, również stanowi podejmowany w niniejszej pracy problem badawczy.

ROZDZIAŁ 3.

Osobowościowy kontekst mocnych stron charakteru

3.1. Cechy osobowości

Badanie osobowości jest immanentną i kluczową częścią psychologii, podstawowym i niezbędnym krokiem do opisywania prawidłowości ludzkiego zachowania, przewidywania reakcji itp. Istnieje wiele podejść do opisu osobowości, a jednym z nich jest ujęcie cechowe, czyli takie, które osobowość rozumie jako zbiór cech – względnie stałych dyspozycji do określonych zachowań, myśli i emocji, a zatem określonej aktywności w sferze behawioralnej, poznawczej i emocjonalnej człowieka (Gasiul, 2006).

3.1.1. Modele pięcioczynnikowe. Modelami cech osobowości najlepiej zweryfikowanymi i potwierdzonymi empirycznie są modele pięcioczynnikowe. Opisują one osobowość, używając pięciu bazowych, podstawowych cech osobowości – ekstrawersji, ugodowości, sumienności, stabilności emocjonalnej (jako odwrotności neurotyczności) oraz intelektu/otwartości na doświadczenia (Costa, McCrae, 1992b; Goldberg, 1981, 1990; McCrae, Costa, 1996, 1999, 2005; Norman, 1963; Strus, Ciecuch, 2014).

Ekstrawersja określa jakość i intensywność kontaktów społecznych, a także opisuje poziom aktywności i energii oraz skłonność do przeżywania emocji o pozytywnej walencji. Wysoka ekstrawersja przejawia się w byciu przyjacielskim, skłonny do rozmowy, towarzyskim, a także w optymizmie i poszukiwaniu stymulacji. Ugodowość odnosi się do pozytywnego (vs. negatywnego) nastawienia wobec innych – zaufania do ludzi, wrażliwości na ich sprawy oraz tendencji do zachowań kooperacyjnych (vs. rywalizacyjnych). Sumiennność odnosi się do wytrwałości oraz motywacji do realizacji zadań i dążenia do celu. Opisuje stosunek człowieka do zadań. Neurotyczność to cecha odnosząca się

do emocjonalnego niezrównoważenia – podatności na doświadczanie emocji negatywnych i braku odporności na stres psychologiczny. Wysoka neurotyczność (niska stabilność emocjonalna) przejawia się w niskiej kontroli własnych popędów. Otwartość na doświadczenia/intelekt definiowana jest jako tendencja do poszukiwania i pozytywnego oceniania życiowych doświadczeń, ciekawość, tolerancja nowości – dobre radzenie sobie z czymś nowym i niespodziewanym (Zawadzki, Strelau, Szczepaniak, Śliwińska, 1998).

Modele pięcioczynnikowe wywodzą się z dwóch źródeł: podejścia psycholeksykalnego oraz podejścia kwestionariuszowego (Strus, Ciecuch, 2014). Nurt leksykalny opiera się na założeniu, że każda istotna charakterystyka człowieka jest zakodowana w języku, przyjmując ostatecznie formę jednowyrazową (John, Angleitner, Ostendorf, 1988). Analiza najbardziej kompleksowego słownika języka angielskiego doprowadziła Allporta i Odberta (1936) do stworzenia najbardziej znanej listy ponad 17 000 określeń stosowanych do opisu człowieka. Lista ta stopniowo, głównie przy zastosowaniu analizy czynnikowej, była redukowana do najbardziej ogólnych wymiarów, aż do otrzymania ostatecznej liczby pięciu czynników, co było replikowane w wielu badaniach (np. Fiske, 1949; Goldberg, 1990; por. Strus, Ciecuch, 2014). Nurt kwestionariuszowy, wskutek stworzenia narzędzi kwestionariuszowych do pomiaru cech osobowości oraz analizowania zależności między pięcioma czynnikami a innymi charakterystykami człowieka, pozwolił na solidniejsze podbudowanie teoretyczne modelu oraz jego potwierdzenie empiryczne (Costa, McCrae, 1992b; McCrae, Costa, 1996, 2005).

W obrębie modeli pięcioczynnikowych najpopularniejszym jest model Wielkiej Piątki Costy i McCrae (1992a, 1992b). Ma on swoje źródła w nurcie leksykalnym, ale swój sukces, oraz powszechność w prowadzonych badaniach psychologicznych, zawdzięcza m.in. kwestionariuszom do pomiaru pięciu cech – NEO-FFI (Costa, McCrae, 1992a) oraz NEO-PI-R (Costa, McCrae, 1992a).

3.1.2. Struktura cech osobowości. Struktura pięciu cech osobowości jest dość powszechnie replikowana – niezależnie od kultury, w której żyją badani (McCrae, Costa, 1997; McCrae, Terracciano i 78 współpracowników, 2005). Ponadto potwierdzono istnienie analogicznej struktury cech osobowości w dzieciństwie i adolescencji (choć badania na ten temat są wciąż podejmowane; np. Ciecuch, 2010; Rogoza, 2018; Shiner, Caspi, 2003). Dotychczas prowadzone badania nad strukturą osobowości dzieci w okresie późnego dzieciństwa, pomimo sygnalizowanych przez autorów ograniczeń (np. niedoskonałości narzędzi

pomiarowych, konieczności ich dostosowania do specyfiki rozwoju w danym okresie, ograniczeń poznawczych badanej grupy czy ładunków krzyżowych występujących między niektórymi skalami), wskazują na to, że już na tak wczesnym okresie rozwoju można mówić o pięcioczynnikowej strukturze cech osobowości (Barbaranelli, Caprara, Rabasca, Pastorelli, 2003; Mervielde, De Fruyt, 1999; Rogoza, 2018).

Część badań prowadzonych w różnych kulturach wskazuje na to, że pięć czynników nie jest niezależnych. W 1997 r. Digman opublikował wyniki swoich reanaliz danych z 14 badań przeprowadzonych w różnych krajach, w różnych grupach wiekowych i przy użyciu różnych narzędzi do pomiaru osobowości. Eksploracyjne analizy czynnikowe prowadzone na macierzach korelacji pięciu czynników osobowości wskazały na istnienie dwóch metacech (źródeł interkorelacji między cechami). Wyniki te potwierdziła confirmacyjna analiza czynnikowa (por. Strus, Ciecuch, 2014).

Pierwszy czynnik był kompozycją wspólną wariancji ugodowości, sumienności i stabilności emocjonalnej (Digman [1997] nazwał go *Alfą* lub *socjalizacją*), a drugi – ekstrawersji oraz intelektu/otwartości (Digman [1997] nazwał go *Betą* lub *rozwojem osobistym*). Chociaż nazwy *Alfa* i *Beta* miały mieć charakter tymczasowy, roboczy, weszły na stałe do modeli psychologii osobowości i nadal są używane (por. Ciecuch, Strus, 2017; Strus i in., 2014b).

DeYoung, Peterson i Higgins (2002) przeprowadzili analogiczne do Digmana (1997) analizy, które potwierdziły istnienie dwóch metacech osobowości. Ich interpretacja uzyskanych metacech była jednak nieco inna – autorzy zwrócili się w stronę bardziej biologicznych, a potem cybernetycznych (DeYoung, 2015) interpretacji tych konstruktów. Uznali że to, co Digman (1997) nazwał *Alfą*, jest stabilnością rozumianą jako stałość w sferze emocjonalnej, społecznej oraz motywacyjnej. Za podłoże tej cechy uznali układ serotoninergetyczny, który odpowiada właśnie za regulację procesów emocjonalnych, motywacyjnych i rytmu dobowego (*circadian processes*; por. Meltzer, 1990). Postulowana przez Digmana (1997) *Beta* byłaby z kolei plastycznością, ponieważ opisuje ona zdolność do adaptacji, elastyczność w zakresie eksplorowania oraz poznawczego i behawioralnego angażowania się w nowe doświadczenia. Podstawą dla niej jest układ dopaminergiczny, który bierze udział w zachowaniach ukierunkowanych na dążenie (*approach behavior*), pozytywnym afekcie i wrażliwości na nagrodę (*incentive reward sensitivity*; DeYoung i in., 2002; por. DeYoung, 2006, 2015). DeYoung i in. (2002) uzasadniają zasadność wyróżnienia metacech, wskazując, że zaspokajają one dwie podstawowe potrzeby człowieka – (1) potrzebę stałości

w zakresie funkcjonowania psychospołecznego oraz (2) potrzebę eksplorowania i dostosowania się do nowości i zmian.

Rozwinięciem modelu metacech osobowości jest Kołowy Model Metacech Osobowości (*Circumplex Personality Model*, CPM; Strus i in., 2014b). Założenia, które autorzy (Strus i in., 2014b; por. Strus, Ciecuch, 2017) przyjęli, a które definiują model, są następujące: (1) Alfa/Stabilność i Beta/Plastyczność to ortogonalne, niezależne od siebie metacechy, a ich interkorelacje (por. Bäckström, 2007; Musek, 2007; Rushton, Irwing, 2008, 2011) są artefaktami wynikającymi z użytej do pomiaru metody (Anusic, Schimmack, Pinkus, Lockwood, 2009; Chang, Connolly, Geeza, 2012; De Young, 2006, 2010; McCrae i in., 2008; Simsek, 2012); (2) ujemne bieguny metacech nie są jedynie niskim nasileniem tych charakterystyk, ale zawierają nową jakość psychologiczną; (3) zgodnie z logiką modeli kołowych, przestrzeń wyznaczana przez Alfę/Stabilność i Betę/Plastyczność możliwa jest do zagospodarowania przez inne, niewyróżnione dotąd lub inaczej interpretowane, metacechy osobowości. Stąd model uzupełniono o dwie metacechy: Gammę i Deltę (Strus i in., 2014b). Gamma interpretowana jest jako czynnik zdrowia psychicznego, stopnia przejawianej równowagi intra- i interpersonalnej. Delta opisuje sposób reakcji na impulsy – od nadmiernego hamowania do rozhamowania. Cztery dwubiegunowe metacechy tworzą w sumie osiem odrębnych jakościowo oktantów, charakteryzowanych konstelacją cech osobowości z modelu Wielkiej Piątki.

Kołowy Model Metacech Osobowości integruje i rozwija dotychczasową wiedzę na temat struktury osobowości. Na jego gruncie możliwa jest rekonceptualizacja różnych konstruktów psychologicznych. Stanowi on ważną propozycję, dzięki której możliwa jest integracja podejścia opisowego (cechowego) z wyjaśniającymi, dynamicznymi teoriami osobowości, opisu w kategoriach cech i opisu w kategoriach typów oraz różnych modeli osobowości z modelami opisującymi temperament, emocje, motywację czy psychopatologię (Ciecuch, Strus, 2017; Strus, Ciecuch, 2017; Strus i in., 2014b).

3.2. Dotychczasowe badania nad związkami cech osobowości i mocnych stron charakteru

Peterson i Seligman (2004) postawili hipotezę dotyczącą związków między cechami osobowości a mocnymi stronami charakteru. Uznali oni, że neurotyczność nie będzie korelowała z żadną mocną stroną. Ekstrawersja miała być

związana z werwą i humorem, ugodowość – z życzliwością i wdzięcznością, sumienność – z samoregulacją i pracowitością, a intelekt – z ciekawością, oryginalnością i podziwem dla piękna.

Próbie empirycznego sprawdzenia relacji między mocnymi stronami a cechami osobowości podejmowało dotychczas jedynie kilku badaczy. Część z nich korzystała z innych niż PMO modeli, część testowała swoje hipotezy w grupie adolescentów. Park i Peterson (2006) w badaniach prowadzonych w grupie młodzieży znaleźli i przedstawili związki pomiędzy cechami z PMO a mocnymi stronami. Z neurotycznością najsilniej związane były (ujemnie) nadzieja, werwa i samoregulacja; z ekstrawersją – humor i przywództwo; z otwartością – oryginalność, pasja zdobywania wiedzy, rozsądek oraz ciekawość; z sumiennością – pracowitość, roztropność, spójność; z ugodowością – życzliwość, zdolność do kochania, inteligencja społeczna, przynależność i szerokie horyzonty umysłowe. Dla poszczególnych cech osobowości średnie korelacje z mocnymi stronami zawierały się w przedziale $r = 0,40-0,50$.

W badaniach prowadzonych w grupie dorosłych bliźniąt (Steger i in., 2007), analizowano m.in. związki mocnych stron i cech osobowości mierzonych za pomocą *Wielowymiarowego kwestionariusza osobowości (Multidimensional Personality Questionnaire, MPQ; Tellegen, 1982, za: Steger i in., 2007; por. Patrick, Kramer, 2017)*. Kwestionariusz ten składa się z 300 itemów zebranych w 11 skal. Cztery z nich budują czynnik pozytywnej emocjonalności, trzy – negatywnej emocjonalności, trzy – samoograniczania się (*restraint*), a jedna – absorpcji (*absorption*, czyli zdolności do myślenia abstrakcyjnego i posiadania bogatej wyobraźni). Najwyższa korelacja, jaką znaleźli autorzy między mocnymi stronami a 11 skalami kwestionariusza MPQ, wynosiła 0,46 (korelacja werwy z dobrostanem). Tylko pięć mocnych stron korelowało z jedną cechą osobowości, podczas gdy reszta korelowała istotnie z większą liczbą cech (często należących do różnych czynników).

Wyniki badań Macdonalda i in. (2008) wykazały, że część mocnych stron związana była z więcej niż jedną cechą osobowości, a niektóre cechy osobowości były jedynie w niewielkim stopniu przewidywane przez mocne strony (np. neurotyczność – ujemnie przewidywana była przez nadzieję i waleczność). Badania te mają jednak kilka ograniczeń. Prowadzone były na niewielkiej grupie 123 studentów pierwszego roku psychologii, złożonej w przeważającej części z kobiet, więc możliwość generalizacji tych wyników jest utrudniona (nierównowaga w rozkładzie płci, bardzo specyficzna, niezróżnicowana pod względem wieku i wykształcenia grupa).

Noftle, Schnitker i Robins (2011) sprawdzili, w jakim stopniu cechy osobowości z modelu pięcioczynnikowego wyjaśniają mocne strony charakteru. Wyniki ich badań wskazywały, że cechy osobowości z modelu pięcioczynnikowego wyjaśniały ponad 20% wariancji każdej z mocnych stron (wyjątek stanowiła duchowość, którą cechy osobowości wyjaśniały jedynie w 14%). Najwyższy wynik otrzymano w przypadku pracowitości (46% wariancji). Autorzy sprawdzili również związki między 30 szczegółowymi cechami osobowości i 24 mocnymi stronami. W tym przypadku wyniki były wyższe – od 30% (dla uczciwości) do 50% wariancji (dla pracowitości) wyjaśniane było szczegółowymi cechami osobowości.

Z kolei McGrath i in. (2018) analizowali relacje między trzema czynnikami mocnych stron (troską o innych, samokontrolą i dociekliwością) a cechami osobowości z modelu HEXACO (Lee, Ashton, 2018). Troska o innych okazała się dość silnie korelować z ugodowością, ekstrawersją i sumiennością, samokontrola – z sumiennością, a dociekliwość – z ekstrawersją, intelektem i sumiennością.

Analizowanie relacji między zmiennymi z różnych poziomów ogólności (szczegółowe cechy/mocne strony lub czynniki wyższego rzędu) zostało systematycznie podjęte w ramach badań własnych raportowanych w części empirycznej niniejszej pracy.

3.3. Wartości

Wartości były różnie definiowane na gruncie różnych nauk. Termin ten oznacza zazwyczaj to, co dla człowieka jest ważne, istotne. Również w psychologii pojawiło się wiele różnych ujęć wartości (Vernon, Allport, 1931; por. Brzozowski, 1995, 2007; Rokeach, 1973; zob też: Ciecuch, Schwartz, 2017; Ciecuch, Schwartz, Davidov, 2015). Jednak obecnie najczęściej wykorzystywanym modelem jest propozycja Shaloma Schwartz (1992; Schwartz i in., 2012), funkcjonująca jako całościowy opis wszystkich możliwych wartości preferowanych przez ludzi.

3.3.1. Kołowy model wartości Schwartz. Definicja wartości zaproponowana przez Schwartz (1992; Schwartz, Bilsky, 1987, 1990; por. Ciecuch, 2013a) zawiera w sobie pięć komponentów. Wartości według niej to: (1) pojęcia lub przekonania (2) dotyczące pożądanego celu – stanów lub zachowań, (3) mające

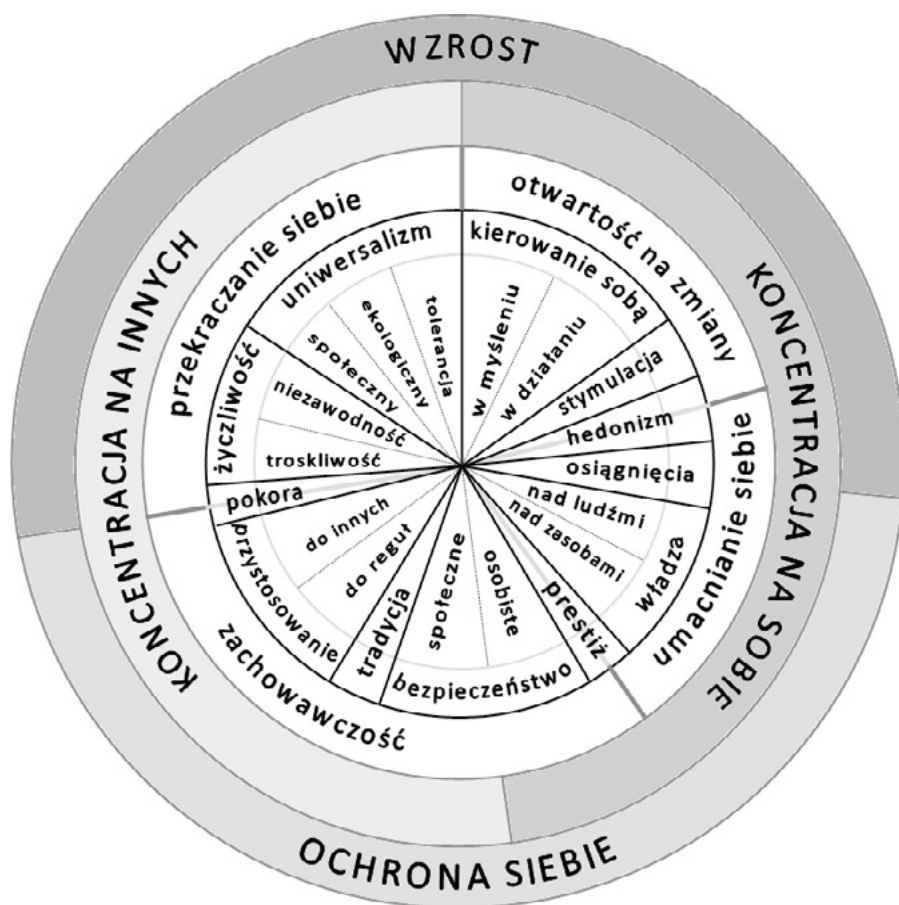
charakter ponadsytuacyjny (niezwiązany z konkretną, jednostkową sytuacją), (4) kierujące selekcją i oceną zachowań i zdarzeń, (5) uporządkowane w hierarchię ważności. Najistotniejszy wkład w zrozumienie tego, czym w ujęciu Schwartza są wartości, mają punkty (1) i (2). Wartości traktowane są więc jako przekonania dotyczące celów. Co ważne, wywołują one emocje. Oznacza to, że realizacja lub niemożność realizacji wartości mają swoje konsekwencje (pozytywne lub negatywne) w sferze emocjonalnej człowieka (Cieciuch, 2013a; Schwartz, 2005).

Analizując różne katalogi wartości, Schwartz zauważył, że chociaż na poziomie indywidualnym wartości tworzą hierarchię, to część z nich jest ze sobą blisko związana, a część – ma charakter przeciwny, nie da się ich realizować jednocześnie. Doszedł zatem do wniosku, że istnieją między nimi systematyczne relacje. Wartości mogą być ze sobą w relacji podobieństwa (zgodności) lub konfliktu. Gdyby chciał takie relacje ukazać graficznie, musiałyby one przyjąć kształt kołowy. I to odkrycie doprowadziło do sformułowania kołowego modelu wartości. Koło to można dzielić na większą liczbę wężiej zdefiniowanych wartości lub mniejszą liczbę szerzej zdefiniowanych wartości, ale zawsze ułożonych w taki sposób, jak na rysunku 4. Model wartości Schwartza daje możliwość badania różnych zestawów wartości – w zależności od tego, na jakim poziomie szczegółowości mają one być analizowane. W tabeli 3. ukazane są najczęściej wykorzystywane w psychologii modele podziału koła wartości – na 4, 10 i 19 wraz z definicjami 19 wartości.

Rysunek 4 przedstawia graficzne odzwierciedlenie relacji między wartościami Schwartza (1992; Schwartz i in., 2012). Ukazuje on, które wartości są ze sobą w relacji zgodności (blisko na kole), a które w relacji konfliktu (po przeciwnych stronach koła). Dla przykładu weźmy wartość życzliwość, czyli dbanie i troskę o bliskich, ważnych ludzi. Wartością podobną do niej jest uniwersalizm (z którym łączy ją dbanie o innych i swoje otoczenie, a nie działanie jedynie w swoim interesie), a przeciwnymi – osiągnięcia i władza (czyli osiąganie swoich celów bez zważania na innych, a czasem nawet przy wykorzystywaniu innych ludzi). Podobnie rzecz ma się z ogólniejszymi grupami wartości – w konflikcie, po przeciwległych stronach koła, znajdują się zachowawczość i otwartość na zmiany oraz przekraczanie siebie i umacnianie siebie.

Zakładane relacje potwierdził Schwartz w licznych badaniach przy użyciu skalowania wielowymiarowego (*multidimensional scaling*, MDS) i analizy konfirmacyjnej (*confirmatory factor analysis*, CFA). Za przykład niech posłużą wyniki uzyskane w dużej ($N = 10\,439$) próbie polskiej (Cieciuch, Schwartz, 2012)

przedstawione na rysunku 5. Współczynnik Stress-1 osiągnął zadowalający wynik, wszystkie wartości ułożyły się w przewidywanej przez model kolejności, zatem można mówić o tym, że model jest dopasowany do danych.

Rysunek 4. Koło wartości Schwartz. Źródło: Ciecuch, 2013a.

Tabela 3

Wartości w modelach z podziałem koła na 4, 10 i 19 klinów (Schwartz i in., 2012). Źródło: Ciecuch, 2013a

Model 4 wartości	Model 10 wartości	Model 19 wartości	Definicja wartości – motywacja
Otwartość na zmiany	Kierowanie sobą (SD)	Kierowanie sobą w myśleniu (SDT)	Niezależność myślenia; wolność w poszukiwaniu i wyborze własnych idei oraz rozwijaniu własnych umiejętności; kształtowanie własnego poglądu na świat
		Kierowanie sobą w działaniu (SDA)	Niezależność w podejmowaniu decyzji i realizacji wybranych przez siebie celów; wolność w wyborze działań
	Stymulacja (ST)	Stymulacja (ST)	Zmienność, nowość, podniecenie
	Hedonizm (HE)	Hedonizm (HE)	Przyjemność, zmysłowe zaspokojenie
Umacnianie siebie	Osiągnięcia (AC)	Osiągnięcia (AC)	Osobisty sukces osiągnięty zgodnie ze społecznymi standardami (wyeliminowano z opisu komponent kompetencji)
	Władza (PO)	Władza nad ludźmi (POD)	Władza nad ludźmi, sprawowanie kontroli nad ludźmi
		Władza nad zasobami (POR)	Władza nad zasobami, sprawowanie kontroli nad materialnymi i społecznymi zasobami
		Prestiż ¹ (FA)	Podtrzymywanie i ochrona swojego publicznego wizerunku, status społeczny, unikanie upokorzenia
Zachowawczość	Bezpieczeństwo (SE)	Bezpieczeństwo osobiste (SEP)	Bezpieczeństwo w najbliższym, bezpośrednim otoczeniu
		Bezpieczeństwo społeczne (SES)	Bezpieczeństwo i stabilność w społeczeństwie
	Tradycja (TR)	Tradycja (TR)	Akceptacja i podtrzymywanie zwyczajów, idei i tradycji własnej kultury, religii lub rodziny; respekt w stosunku do tradycji
	Przystosowanie (CO)	Przystosowanie do reguł (COR)	Podporządkowanie się regułom i prawu (też formalnym wymaganiom osób sprawujących władzę)
		Przystosowanie do ludzi (COI)	Unikanie krzywdzenia i denerwowania innych ludzi
		Pokora ² (HU)	Uznanie małej istotności swojego miejsca w świecie i historii

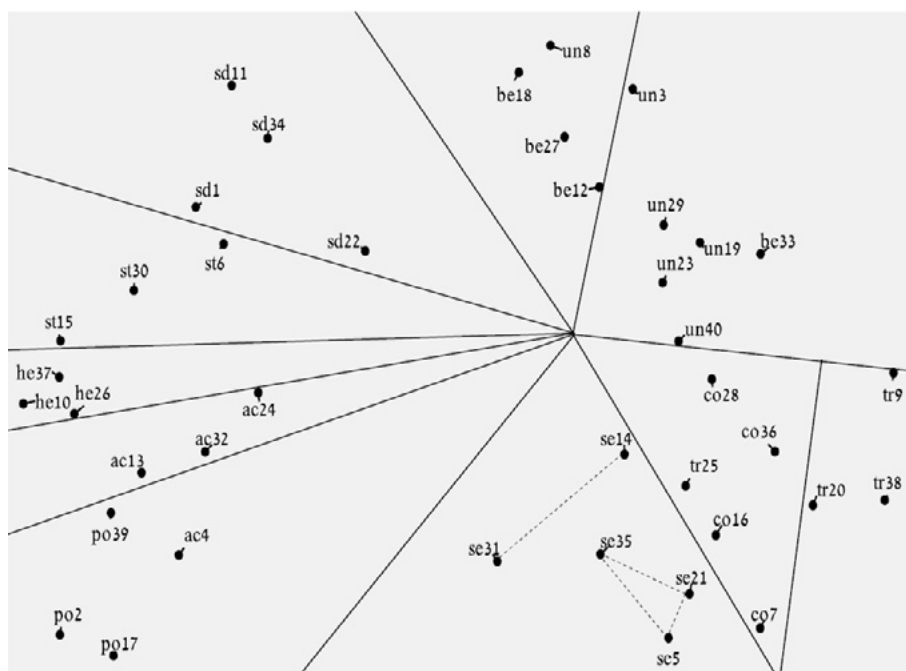
Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

1 Wartość nowa, niepojawiająca się w modelu pierwotnym, która nie jest wynikiem podziału wartości z modelu pierwotnego.

2 Wartość nowa, niepojawiająca się w modelu pierwotnym, która nie jest wynikiem podziału wartości z modelu pierwotnego.

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

Model 4 wartości	Model 10 wartości	Model 19 wartości	Definicja wartości – motywacja
Przekraczanie siebie	Życzliwość (BE)	Życzliwość – niezawodność (BED)	Bycie niezawodnym, godnym zaufania członkiem grupy
		Życzliwość – troskliwość (BEC)	Troska o dobro innych członków grupy
	Uniwersalizm (UN)	Uniwersalizm społeczny (UNC)	Dążenie do równości, sprawiedliwości i dobra wszystkich ludzi
		Uniwersalizm ekologiczny (UNN)	Ochrona środowiska naturalnego, ochrona przyrody
		Uniwersalizm – tolerancja (UNT)	Akceptacja i zrozumienie innych osób, różniących się od danej osoby

Rysunek 5. Wyniki skalowania wielowymiarowego uzyskane podczas badania na grupie Polaków (Cieciuch, Schwartz, 2012).

Adnotacja. Skróty wartości wyjaśnione są w tabeli 3. Liczba za skrótem odnosi się do kolejności itemu w kwestionariuszu PVQ-40 (Cieciuch, Zaleski, 2011).

3.3.2. Wstępne badania nad systemem wartości we wcześniejszych okresach rozwojowych. Potwierdzenie kołowego uporządkowania wartości w różnych okresach rozwojowych i w różnych kulturach stało się najmocniejszym punktem propozycji Schwartza i podstawą do jej rozpowszechnienia.

Koncepcja Schwartza ujmuje wartości jako cele motywacyjne, dzięki czemu badanie ich możliwe jest nie tylko w dorosłości i adolescencji, ale również w dzieciństwie. W pierwszych badaniach w grupie dzieci stosowano kwestionariusz *Portretowy kwestionariusz wartości* (PVQ) – ten sam, który wykorzystywany był w badaniach wśród dorosłych – odnajdując strukturę kołową i potwierdzając dopasowanie modelu kołowego do danych (Bilsky, Niemann, Schmitz, Rose, 2005; Döring, 2010) od 8. r.ż. Jednak kwestionariusz PVQ jest dla dzieci bardzo wymagający. Do wypełnienia go niezbędne jest wykorzystanie różnych umiejętności, np. porównania się do przedstawionej osoby, określenia na skali, jak bardzo jest się podobnym do osoby z itemu, a także rozumienia abstrakcyjnego słownictwa jak „lojalny” czy „dobrostan”. Między innymi z tych względów (zbyt dużej trudności) powstał obrazkowy kwestionariusz do pomiaru wartości PBVS-C (*Picture-Based Value Survey for Children*; Döring, Blauensteiner, Aryus, Drögekamp, Bilsky, 2010). W *Portretowym kwestionariuszu wartości* postać, do której porównywało się dziecko, opisana była słowami. W PBVS-C przedstawiona jest ona za pomocą obrazka z krótkim wyjaśnieniem. Zadaniem dziecka jest odnieść się na skali do tego, w jakim stopniu chciałoby być w przyszłości takie, jak postać z obrazka. Narzędzie składa się z 20 itemów i służy do pomiaru 10 wartości z modelu Schwartza. Stworzenie nowych narzędzi i sposobów pomiaru pozwoliło na badania coraz młodszych grup dzieci, nawet od 5. r.ż. (Cieciuch, Hulak, Kitaj, Leszczyńska, Bulkowska, 2011; Döring i in., 2015), wskazujące na to, że dzieci już we wczesnym okresie rozróżniają wartości, których struktura oddaje zachodzące między nimi relacje zgodności–konfliktu.

Struktura wartości odtwarza się zarówno w dzieciństwie, jak i adolescencji (Cieciuch, 2013a). Oczywiście preferencje wartości ulegają zmianie w toku rozwoju psychospołecznego między dzieciństwem a adolescencją (Cieciuch, Davidov, Algesheimer, 2016). Indywidualne hierarchie wartości stabilizują się w okresie adolescencji i, jako relatywnie stały element tożsamości, ulegają jedynie nieznacznym zmianom w dorosłości (Berzonsky, Cieciuch, Duriez, Soenens, 2011; Sagiv, Roccas, Cieciuch, Schwartz, 2017).

3.4. Związki między wartościami a mocnymi stronami charakteru. Dotychczas Peterson i Seligman (2004) stawiali jedynie hipotezy dotyczące związków między 24 mocnymi stronami i 10 wartościami – nie prowadzono badań empirycznych. Spodziewane przez autorów związki zamieszczono w tabeli 4.

Tabela 4

Zakładane związki między mocnymi stronami charakteru a wartościami (Peterson, Seligman, 2004, s. 75)

Mocna strona charakteru	Wartość
Oryginalność	Kierowanie sobą
Ciekawość, pasja zdobywania wiedzy	Stymulacja
Podziw dla piękna	Hedonizm
Pracowitość	Osiągnięcia
Przywództwo	Władza
Wdzięczność	Bezpieczeństwo
Przynależność, samoregulacja	Przystosowanie
Skromność, duchowość, roztropność	Tradycja
Życzliwość	Życzliwość
Szerokie horyzonty umysłowe, uczciwość	Uniwersalizm

Peterson i Seligman (2004) nie rozstrzygali, czy związki te dotyczą tylko dorosłych, czy spodziewają się ich w każdej grupie wiekowej. W niniejszej pracy weryfikowane będą związki z 19 wartościami i w różnych grupach wiekowych. Ponadto zostanie zastosowana aktualna wersja modelu wartości Schwartza (Cieciuch, 2013a; Schwartz i in., 2012).

CZĘŚĆ EMPIRYCZNA

ROZDZIAŁ 4.

Problem badań własnych

Problematyka niniejszej pracy skupia się na mocnych stronach charakteru. Celem pracy było sprawdzenie ich struktury oraz zakładanych związków z podstawowymi wymiarami opisującymi osobowość: cechami osobowości oraz preferencjami wartości. Związki te w dotychczasowej literaturze nie zostały dokładnie opisane (raczej je zasygnalizowano), badania były rzadko replikowane z zastosowaniem innych narzędzi. Pytania badawcze stawiane w niniejszej pracy zawarte zostały w tabeli 5.

Tabela 5

Pytania badawcze niniejszej pracy

	Podejście skoncentrowane na zmiennych	Podejście skoncentrowane na osobach
Struktura mocnych stron charakteru	Jaka jest struktura czynnikowa mocnych stron w adolescencji i dorosłości? Czy struktury czynnikowe w adolescencji i dorosłości są podobne?	Jakie są profile mocnych stron w adolescencji i dorosłości?
Związki mocnych stron charakteru z podstawowymi wymiarami osobowości	Jakie są związki mocnych stron z cechami i metacechami osobowości w adolescencji i dorosłości? Jakie są związki mocnych stron z wartościami w adolescencji i dorosłości?	Jakie są różnice w zakresie cech i metacech osobowości między grupami wyróżnionymi ze względu na profile mocnych stron w adolescencji i dorosłości? Jakie są różnice w zakresie wartości między grupami wyróżnionymi ze względu na profile mocnych stron w adolescencji i dorosłości?

Problemy badawcze dotyczą opisu struktury mocnych stron w perspektywie rozwojowej oraz opisanie związków mocnych stron ze znanymi i dobrze przebadanymi charakterystykami z zakresu psychologii osobowości – cechami osobowości i wartościami.

Pierwszym celem badawczym jest zbadanie struktury mocnych stron charakteru analizowanej w podejściu skoncentrowanym na zmiennych i w podejściu skoncentrowanym na osobach w okresie adolescencji i dorosłości. Dotychczasowe wyniki badań prowadzonych w podejściu skoncentrowanym na zmiennych w grupie dorosłych wskazują na cztero- lub pięcioczynnikową strukturę mocnych stron charakteru (McGrath, 2014, 2015; por. Brdar, Kashdan, 2010; Littman-Ovadia, Lavy, 2012; Macdonald i in., 2008; Najderska, Ciecuch, 2018; Peterson, Seligman, 2004; Ruch i in., 2010; Singh, Choubisa, 2010). W badaniach w grupie adolescentów również ujawnia się struktura cztero- lub pięcioczynnikowa (McGrath, Walker, 2016; Park, Peterson, 2006; Toner, Haslam, Robinson, Williams, 2012), lecz czynniki mają nieco inny charakter niż w grupie osób dorosłych. Ze względu na dotychczasowe wyniki (oraz fakt, że w polskich badaniach nad dorosłymi uzyskano strukturę czteroczynnikową), postawiono hipotezy o czteroczynnikowej strukturze mocnych stron we wszystkich analizowanych grupach wiekowych.

W zakresie struktury hierarchicznej McGrath (2015) zaproponował hierarchiczny model trzyczynnikowy. W niniejszych badaniach spodziewana jest replikacja tego modelu u dorosłych, a ze względu na brak dotychczasowych badań w grupie adolescentów, również w grupach gimnazjalistów i licealistów.

Badania prowadzone w podejściu skoncentrowanym na osobach mówią o trzech profilach mocnych stron (Najderska, Ciecuch, 2018), przy czym dwa profile wyraźnie się różnią, są wobec siebie w pewnym sensie opozycyjne, a trzeci profil zawiera wyniki średnie. W niniejszej pracy spodziewano się replikacji tych wyników, co w technicznym sensie może oznaczać wyróżnienie trzech profili, podobnie jak w pracy Najderskiej i Ciecucha (2018) lub dwóch o przeciwstawnych charakterystykach (bez trzeciego zawierającego wyniki uśrednione dla wszystkich mocnych stron).

Ponieważ istnieje niewiele opracowań prowadzonych w podejściu skoncentrowanym na zmiennych dotyczących związków mocnych stron charakteru z cechami osobowości i nie ma żadnych empirycznych opracowań dotyczących związków mocnych stron z wartościami, w niniejszej pracy postanowiono przede wszystkim zweryfikować teoretyczne przypuszczenia Petersona i Seligmana (2004) we wszystkich analizowanych grupach wiekowych. W tym celu analizie poddano związki między tymi zmiennymi a mocnymi stronami na kilku możliwych poziomach ogólności – zarówno 24 mocnych stron, jak i czynników wyższego rzędu.

Ze względu na to, że nie istnieją opracowania analizujące wyżej wymienione związki w podejściu skoncentrowanym na osobach, postanowiono

sprawdzić zależności między profilami mocnych stron a cechami osobowości i wartościami, zakładając, że będą one zbliżone do związków metacech z cechami osobowości i wartościami. Spodziewano się zatem, że wyodrębnione podgrupy ze względu na dwa profile mocnych stron będą różnić się w zakresie cech osobowości i wartości w taki sposób, że jeden profil będzie grupował cechy osobowości i wartości właściwe dla Alfy/Stabilności, a drugi dla Bety/Plastyczności (por. Ciecuch, Strus, 2017).

W związku z powyższym, w niniejszej pracy na podstawie dotychczasowych wyników badań, omówionych w części teoretycznej, postawiono następujące hipotezy.

W ramach badań nad strukturą mocnych stron charakteru w podejściu skoncentrowanym na zmiennych:

Hipoteza 1: W każdej grupie wiekowej oczekuje się rozwiązania czteroczynnikowego z następującymi czynnikami: mocne strony związane z relacjami interpersonalnymi, mocne strony związane z emocjonalnością, mocne strony związane z samoograniczaniem się, mocne strony związane z intelektem.

Hipoteza 2: W każdej grupie wiekowej zostanie uzyskana hierarchiczna struktura czynnikowa zgodna z trzyczynnikowym modelem McGratha (2015; McGrath i in., 2018).

Hipoteza 3: W każdej grupie wiekowej zostaną wyodrębnione klasy latentne różniące się profilami mocnych stron.

W zakresie ulokowania mocnych stron w strukturze osobowości, czyli związku mocnych stron z podstawowymi wymiarami osobowości sformułowano hipotezy w podejściu skoncentrowanym na zmiennych oraz w podejściu skoncentrowanym na osobach.

W podejściu skoncentrowanym na zmiennych były to następujące hipotezy:

Hipoteza 4: W każdej grupie wiekowej mocne strony charakteru wiążą się w analogiczny sposób z cechami osobowości. W szczególności dobroć z ugodowością i sumiennością, a dociekliwość z ekstrawersją i intelektem.

Hipoteza 5: W każdej grupie wiekowej mocne strony charakteru wiążą się w analogiczny sposób z wartościami. W szczególności dobroć z wartościami zachowawczości i przekraczania siebie, a dociekliwość z wartościami otwartości na zmiany i umacniania siebie.

W podejściu skoncentrowanym na osobach sformułowano dwie następujące hipotezy:

Hipoteza 6: W każdej grupie wiekowej wyróżnione klasy różniące się profilami mocnych stron różnią się w podobny sposób cechami osobowości. W szczególności profil odpowiadający Alfie/Stabilności wykaże się wyższym nasileniem ugodowości i sumienności, a profil odpowiadający Becie/Plastyczności – wyższym nasileniem ekstrawersji i intelektu.

Hipoteza 7: W każdej grupie wiekowej wyróżnione klasy różniące się profilami mocnych stron różnią się w podobny sposób preferencjami wartości. W szczególności profil odpowiadający Alfie/Stabilności wykaże się wyższym nasileniem wartości zachowawczości i przekraczania siebie, a profil odpowiadający Becie/Plastyczności – wyższym nasileniem wartości otwartości na zmiany i umacniania siebie.

Rozdział 5.

Metoda

5.1. Narzędzia

5.1.1. Pomiar mocnych stron charakteru. Mocne strony charakteru mierzono w badaniu za pomocą dwóch kwestionariuszy. Jeden z nich służył do pomiaru mocnych stron w adolescencji, a drugi – w dorosłości.

5.1.1.1. *International Personality Item Pool – Values in Action* (IPIP-VIA; Goldberg i in., 2006, polska adaptacja: Najderska, Ciecuch, 2013). Kwestionariusz służy do pomiaru mocnych stron charakteru w dorosłości – powyżej 18. r.ż. Składa się z 213 itemów mierzących 24 zmienne (od 7 do 11 stwierdzeń w każdej ze skal). Zawiera zarówno stwierdzenia wprost, jak i odwrócone, co odróżnia go od kwestionariusza *Values in Action – Inventory of Strengths* (VIA-IS) Petersona i Seligmana (2004). Wypełniając kwestionariusz, badani mieli za zadanie ustosunkować się do podanych stwierdzeń, udzielając odpowiedzi na skali likertowskiej od 1 – *zdecydowanie się nie zgadzam*, do 5 – *zdecydowanie się zgadzam*. Rzetelności skal kwestionariusza podano w tabeli 6.

5.1.1.2. *Values in Action for Youth* (VIA-Youth; Park, Peterson, 2006, polska adaptacja: Najderska, Ciecuch). Kwestionariusz służy do pomiaru 24 mocnych stron charakteru w grupie adolescentów (10–17 lat). Składa się z 96 itemów – po 4 na każdą z 24 skal – i zawiera 5 itemów odwróconych. Skala odpowiedzi zawiera się, podobnie jak w przypadku poprzednich narzędzi, w przedziale od 1 do 5, gdzie 1 oznacza *zdecydowanie się nie zgadzam*, a 5 – *zdecydowanie się zgadzam*. Rzetelności skal kwestionariusza podano w tabeli 6.

Tabela 6

Wartości alfa Cronbacha dla skal do pomiaru mocnych stron charakteru w czterech grupach wiekowych

Skala	Gimnazjum	Liceum	Młodzi dorośli	Dorośli
	VIA-Youth	VIA-Youth	IPIP-VIA	IPIP-VIA
Wdzięczność	0,47	0,50	0,78	0,76
Nadzieja	0,75	0,77	0,70	0,62
Humor	0,84	0,90	0,81	0,76
Duchowość	0,87	0,89	0,89	0,86
Podziw dla piękna	0,66	0,74	0,80	0,74
Przebaczenie	0,69	0,79	0,74	0,71
Skromność	0,51	0,49	0,67	0,72
Roztropność	0,52	0,65	0,61	0,67
Samoregulacja	0,65	0,69	0,70	0,67
Przynależność	0,66	0,64	0,70	0,64
Uczciwość	0,41	0,54	0,73	0,76
Przywództwo	0,81	0,86	0,77	0,76
Zdolność do kochania	0,65	0,73	0,76	0,71
Życzliwość	0,73	0,75	0,69	0,76
Inteligencja społeczna	0,56	0,51	0,70	0,68
Waleczność	0,67	0,71	0,68	0,72
Pracowitość	0,64	0,67	0,69	0,64
Spójność	0,62	0,75	0,71	0,78
Werwa	0,78	0,79	0,72	0,71
Oryginalność	0,77	0,83	0,85	0,79
Ciekawość	0,60	0,69	0,82	0,78
Rozsądek	0,74	0,76	0,76	0,74
Pasja zdobywania wiedzy	0,71	0,77	0,79	0,76
Szerokie horyzonty umysłowe	0,65	0,69	0,73	0,69
Średnia	0,67	0,71	0,74	0,73

5.1.2. International Personality Item Pool – Big Five Markers – 50 (IPIP-BFM-50; Goldberg i in., 2006, polska adaptacja: Strus i in., 2014a) służący do pomiaru pięciu cech osobowości w ujęciu modelu Wielkiej Piątki. Kwestionariusz składa

się z 50 itemów (wprost i odwróconych) mierzących pięć skal – ekstrawersję, neurotyczność, ugodowość, sumienność i otwartość na doświadczenia. Narzędzie zostało zastosowane zarówno w grupie adolescentów, jak i dorosłych. Badani ustosunkowywali się do stwierdzeń na skali od 1 – *całkowicie nietrafnie mnie opisuje*, do 5 – *całkowicie trafnie mnie opisuje*. Rzetelności skal kwestionariusza podano w tabeli 7.

Tabela 7

Wartości alfa Cronbacha dla skal do pomiaru cech osobowości w czterech grupach wiekowych

Skala	Gimnazjum	Liceum	Młodzi dorośli	Dorośli
Ekstrawersja	0,83	0,90	0,91	0,86
Ugodowość	0,74	0,84	0,84	0,83
Sumienność	0,72	0,79	0,79	0,80
Stabilność	0,78	0,87	0,89	0,82
Intelekt	0,68	0,70	0,79	0,78
Średnia	0,75	0,82	0,84	0,82

5.1.3. Portrait Values Questionnaire (PVQ-RR; Schwartz i in., 2012, polska adaptacja: Ciecuch, 2013b) do pomiaru 19 wartości. Kwestionariusz składa się z 57 krótkich opisów osób pod względem tego, co jest dla nich ważne. Zadaniem osoby badanej jest określenie, jak bardzo ten opis jest podobny do tego, jak sama siebie postrzega. Ocena dokonywana jest na skali sześciostopniowej – od 1 – *zupełnie niepodobny do mnie*, do 6 – *bardzo podobny do mnie*. Rzetelności skal w grupach wiekowych, w których to narzędzie zostało zastosowane, znajdują się w tabeli 8.

Tabela 8

Wartości alfa Cronbacha dla skal do pomiaru cech osobowości w czterech grupach wiekowych

Skala	Gimnazjum	Liceum	Młodzi dorośli	Dorośli
Osiągnięcia	0,71	0,76	0,61	0,64
Hedonizm	0,62	0,69	0,66	0,70
Stymulacja	0,70	0,68	0,69	0,63
Kierowanie sobą w działaniu	0,64	0,67	0,71	0,63

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

Skala	Gimnazjum	Liceum	Młodzi dorośli	Dorośli
Kierowanie sobą w myśleniu	0,56	0,62	0,70	0,66
Uniwersalizm – tolerancja	0,71	0,79	0,72	0,73
Uniwersalizm ekologiczny	0,77	0,88	0,84	0,80
Uniwersalizm społeczny	0,76	0,75	0,76	0,78
Życzliwość – troskliwość	0,78	0,64	0,75	0,73
Życzliwość – niezawodność	0,73	0,72	0,76	0,80
Pokora	0,49	0,51	0,50	0,52
Przystosowanie do innych	0,71	0,82	0,73	0,70
Przystosowanie do reguł	0,78	0,82	0,78	0,77
Tradycja	0,77	0,76	0,83	0,80
Bezpieczeństwo społeczne	0,71	0,89	0,79	0,78
Bezpieczeństwo osobiste	0,58	0,65	0,64	0,66
Prestiż	0,71	0,74	0,72	0,72
Władza nad zasobami	0,82	0,86	0,80	0,78
Władza nad ludźmi	0,66	0,81	0,80	0,77
Średnia	0,70	0,74	0,73	0,72

Do analiz skalowania wielowymiarowego przedstawionych w podrozdziale 6.7. wykorzystano centrowane wyniki preferencji wartości. Procedura centrowania (ipsatyzacji) przebiega następująco (Cieciuch, 2013): (1) oblicza się średnią dla itemów składających się na daną skalę danej wartości, (2) oblicza się średnią dla wszystkich itemów z całego kwestionariusza, (3) od średniej dla danej wartości odejmuje się średnią dla wszystkich itemów. Wynikiem tej procedury jest wartość centrowana (zipsatyzowana). Dzięki zastosowaniu procedury centracji (ipsatyzacji) minimalizuje się znaczenie preferowania przez osobę badaną jednej części skali odpowiedzi (np. wybierania głównie odpowiedzi 5 i 6). Jest to procedura często wykorzystywana przez Schwartz (2006) w badaniach struktury wartości.

5.2. Osoby badane

W badaniach uczestniczyły osoby w wieku 13–78 lat. Podstawą podziału na grupy były stadia edukacji. Wyróżniono cztery podgrupy – (1) uczniów gimnazjum, (2) uczniów liceum, (3) młodych dorosłych (w wieku 19–24 lata, co odpowiada wiekowi edukacji na studiach wyższych) oraz (4) osób dorosłych (w wieku 25 lat i starszych). Charakterystyki badanych grup znajdują się w tabeli 9.

Tabela 9

Rozkład wiekowy i statystyki opisowe badanych grup

Grupa	N	Płeć			Wiek					
		Mężczyźni	Kobiety	Braki danych	Min	Max	M	Me	SD	Braki danych
Gimnazjum	182	90 (49,5%)	90 (49,5%)	2 (1,1%)	13	16	14,71	15	0,90	3 (1,6%)
Liceum	316	146 (46,2%)	169 (53,5%)	1 (0,3%)	15	18	16,48	16,00	0,54	2 (0,6%)
Młodzi dorośli	497	160 (32,2%)	337 (67,8%)	0	19	24	21,14	21,00	1,50	0
Dorośli	341	138 (40,5%)	202 (59,2%)	1 (0,3%)	25	78	40,10	38,00	13,66	0

5.3. Procedura badawcza

Badania prowadzone były metodą papier–ołówek. Przeprowadzili je przeszkoleni pomocnicy badacza. Badania w grupie dorosłych były częścią większego projektu badawczego¹, a badania w grupie adolescentów były realizowane w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki (PRELUDIUM 9), którego kierownikiem była autorka niniejszej pracy (lata 2016–2017)².

¹ Omawiane dane z obydwu grup dorosłych wykorzystane zostały również w artykule Najderskiej i Ciecucha (2018). Liczebność grup uwzględnionych w analizach w artykule i w niniejszej pracy jest jednak różna. Spowodowane jest to tym, że do artykułu wykorzystano dane pochodzące od osób, które prawidłowo wypełniły kwestionariusz do pomiaru mocnych stron charakteru, natomiast w niniejszej pracy uwzględniono dane pochodzące od osób, które prawidłowo wypełniły wszystkie kwestionariusze – do pomiaru mocnych stron, wartości i cech osobowości (co wyeliminowało z analiz część osób).

² Grant NCN nr 2015/17/N/HS6/02994.

Adoleseenci wypełniali kwestionariusze podczas zajęć szkolnych (w ciągu dwóch godzin lekcyjnych). Udział w badaniach był dobrowolny, uczniowie mogli zrezygnować na każdym ich etapie. W trakcie procesu obecni byli pomocnicy badacza, których zadaniem było najpierw instruowanie badanych odnośnie tego, jak poprawnie zaznaczać odpowiedzi, a następnie rozdanie zestawów kwestionariuszy. Każdy z pomocników badacza był do dyspozycji uczniów i w razie potrzeby odpowiadał na pytania, a po zakończeniu badania – sprawdzał kompletność wypełnionych zestawów narzędzi.

Dorośli wypełniali kwestionariusze samodzielnie i indywidualnie. Ze względu na fakt, że były to osoby dorosłe – obecność pomocnika badacza nie była wymagana w trakcie tego procesu.

ROZDZIAŁ 6.

Wyniki badań

6.1. Weryfikacja hipotez 1 i 2 (struktura czynnikowa mocnych stron charakteru)

Badając strukturę mocnych stron, zastosowano dwie analizy eksploracyjne – eksploracyjną analizę czynnikową i hierarchiczną analizę czynnikową. Synteza wyników uzyskanych w tych analizach pokazuje: (1) o ilu i jakich czynnikach możemy mówić na każdym analizowanym etapie rozwojowym (eksploracyjna analiza czynnikowa), ale także (2) obrazuje „pochodzenie” czynników, poprzez pokazanie zawartości czynników od najbardziej ogólnego rozwiązania jednoczynnikowego, do najbardziej szczegółowego, a wciąż mającego psychologiczny sens, rozwiązania czynnikowego (hierarchiczna analiza czynnikowa; Goldberg, 2006). Hierarchiczna analiza czynnikowa pokazuje strukturę i zależności między czynnikami na poszczególnych etapach analizy. Zastosowanie tej analizy pozwala prześledzić, jak czynniki bardziej ogólne dzielą się na czynniki bardziej szczegółowe, daje szansę na określenie związków pomiędzy czynnikami ogólniejszymi i tymi bardziej szczegółowymi (Goldberg, 2006).

Wyniki eksploracyjnej analizy czynnikowej zostaną zinterpretowane w świetle dotychczasowych badań (np. Brdar, Kashdan, 2010; Gillham i in., 2011; Littman-Ovadia, Lavy, 2012; Macdonald i in., 2008; McGrath, 2014; McGrath, Walker, 2016; Park, Peterson, 2005, 2006; Peterson i in., 2008; Ruch i in., 2010), a wyniki hierarchicznej analizy czynnikowej – porównane z wynikami uzyskanymi przez McGratha (2015) w grupie osób dorosłych.

6.1.1. Struktura czynnikowa mocnych stron w grupie gimnazjalistów. Zastosowano analizę osi głównych z rotacją varimax. Kryterium Kaisera wskazało na rozwiązanie czteroczynnikowe. Wyniki zawarto w tabeli 10.

Tabela 10

Ładunki czynnikowe w analizie czynnikowej mocnych stron charakteru w grupie gimnazjalistów

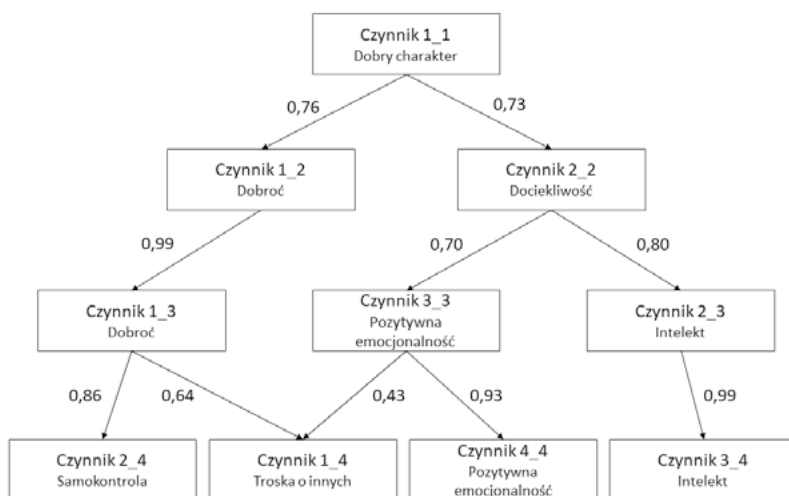
	1	2	3	4
Życzliwość	0,68			
Szerokie horyzonty umysłowe	0,59		0,42	
Przynależność	0,55	0,42	0,33	
Uczciwość	0,54	0,45		
Inteligencja społeczna	0,51			
Waleczność	0,48		0,44	
Skromność	0,43			
Duchowość	0,38	0,31		
Roztropność		0,77		
Rozsądek		0,67		
Pracowitość	0,33	0,52	0,46	
Spójność	0,31	0,47		
Samoregulacja		0,46		
Umiejętność przebaczenia	0,32	0,37		
Oryginalność			0,69	0,32
Przywództwo			0,59	
Ciekawość			0,52	0,40
Pasja zdobywania wiedzy		0,38	0,46	
Podziw dla piękna			0,38	0,31
Werwa			0,42	0,72
Nadzieja			0,30	0,66
Wdzięczność	0,36			0,65
Zdolność do kochania	0,46			0,50

Adnotacja. W tabeli pominięto ładunki czynnikowe mniejsze od 0,30.

Czynnik 1 zawiera mocne strony związane z ciepłymi relacjami interpersonalnymi, byciem skromnym, szczerem wobec innych osób oraz troską o nich. Czynnik 2 złożony jest z mocnych stron związanych z rozważą, rzetelnym wypełnianiem swoich obowiązków, pracowitością i samokontrolą. Czynnik 3 składa się z charakterystyk związanych z intelektem, dążeniem do zdoby-

wania wiedzy i ciekawością świata, a czynnik 4 – z pozytywną emocjonalnością, optymizmem i energią w relacjach. Trzy skale (duchowość, umiejętność przebaczenia i podziw dla piękna) znalazły się poza modelem, nie osiągając w żadnym z czynników ładunku czynnikowego większego niż 0,40.

6.1.2. Struktura hierarchiczna mocnych stron w grupie gimnazjalistów. Relacje między czynnikami na różnych poziomach analizy ukazane są na rysunku 6. W tabeli 11 zaznaczone jest miejsce każdej mocnej strony w czynnikach na różnych poziomach analizy czynnikowej. Oznaczenia czynników w tabeli odpowiadają oznaczeniom zawartym na rysunku 6. Mocna strona zasilała dany czynnik, gdy jej ładunek czynnikowy w tym czynniku był wyższy niż 0,40. Gdy dana mocna zasilała kilka czynników (ładunki czynnikowe $> 0,40$ w co najmniej dwóch czynnikach), przyporządkowywana była do tego czynnika, w którym ładunek był wyższy. Jeśli nie zasilała żadnego czynnika – stawiany jest przy niej znak „-”. Taką zasadę zastosowano we wszystkich tabelach raportujących miejsce mocnych stron w strukturze hierarchicznej. Liczby na rysunkach oznaczają korelacje między czynnikami niższego rzędu (rozwiązania z większą liczbą czynników) a czynnikami wyższego rzędu (rozwiązania z mniejszą liczbą czynników).

Rysunek 6. Wynik hierarchicznej analizy czynnikowej mocnych stron charakteru w grupie gimnazjalistów.

Tabela 11

Miejsce mocnych stron w czynnikach w hierarchicznej analizie czynnikowej w grupie gimnazjalistów

Mocna strona	Miejsce w hierarchicznej analizie czynnikowej		
	Rozwiązanie 2-czynnikowe	Rozwiązanie 3-czynnikowe	Rozwiązanie 4-czynnikowe
Rozsądek	1_2	1_3	2_4
Uczciwość	1_2	1_3	1_4
Przynależność	1_2	1_3	1_4
Roztropność	1_2	1_3	2_4
Pracowitość	1_2	1_3	2_4
Spójność	1_2	1_3	2_4
Życzliwość	1_2	1_3	1_4
Szerokie horyzonty umysłowe	1_2	1_3	1_4
Inteligencja społeczna	1_2	1_3	1_4
Waleczność	1_2	1_3	1_4
Duchowość	1_2	1_3	-
Samoregulacja	1_2	1_3	2_4
Umiejętność przebaczenia	1_2	1_3	-
Skromność	1_2	1_3	1_4
Pasja zdobywania wiedzy	1_2	2_3	3_4
Werwa	2_2	3_3	4_4
Oryginalność	2_2	2_3	3_4
Nadzieja	2_2	3_3	4_4
Ciekawość	2_2	2_3	3_4
Humor	2_2	2_3	4_4
Wdzięczność	2_2	3_3	4_4
Zdolność do kochania	2_2	3_3	4_4
Podziw dla piękna	2_2	2_3	-
Przywództwo	2_2	2_3	3_4

W grupie gimnazjalistów widoczny jest podział czynnika ogólnego (dobrego charakteru) na dwa czynniki – dobroć (1_2), charakteryzującą się ciepłymi relacjami z innymi, oraz dociekliwość (2_2), oznaczającą własny rozwój, dynamizm, energię.

Przy podziale na trzy czynniki – czynnik 1_3 jest w dużej mierze powtórzeniem czynnika dobroć (1_2), natomiast czynnik dociekliwość (2_2) rozpada się na dwa czynniki – intelekt (2_3) oraz pozytywną emocjonalność (3_3). Podział na cztery czynniki przynosi podział czynnika dobroci. Wyodrębniają się z niego dwa czynniki. Pierwszy to troska o innych (1_4). Związany jest on z relacjami interpersonalnymi, rozpoznawaniem stanów emocjonalnych innych osób i skromnością. Czynnik troski o innych koreluje zarówno z czynnikiem dobroci (1_3), jak i pozytywnej emocjonalności (3_3). Drugim czynnikiem wyodrębniającym się z czynnika dobroci, jest czynnik samokontroli (2_4) związany z samoograniczaniem się, motywowaniem się do pracy, wykazywaniem się rozsądkiem i roztropnością. Czynniki intelektu i pozytywnej emocjonalności z poziomu trzeciego zostają na poziomie czwartym niemal dokładnie powtórzone (por. tabela 11). Co ważne, w badaniach McGratha (2015; McGrath i in., 2018) prowadzonych w grupie dorosłych – czynnik dociekliwości jest jednorodny, na żadnym poziomie analizy nie ulega podziałowi, nie wyodrębniają się osobne czynniki intelektu ani pozytywnej emocjonalności. Może to wskazywać na inny charakter dociekliwości w adolescencji i w dorosłości.

6.1.3. Struktura czynnikowa mocnych stron w grupie licealistów. Przy zastosowaniu analogicznych do tych z grupy gimnazjalistów analiz eksploracyjnych – analizy czynnikowej z analizą osi głównych i rotacją varimax – zbadano strukturę mocnych stron charakteru w grupie licealistów. Kryterium Kaisera w tym przypadku wskazało na sześć czynników. Wyniki przedstawiono w tabeli 12.

Tabela 12

Ładunki czynnikowe w analizie czynnikowej mocnych stron charakteru w grupie licealistów

	1	2	3	4	5	6
Życzliwość	0,65		0,31			
Uczciwość	0,64					
Umiejętność przebaczenia	0,59					
Przynależność	0,57					
Skromność	0,51					
Inteligencja społeczna	0,43					

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

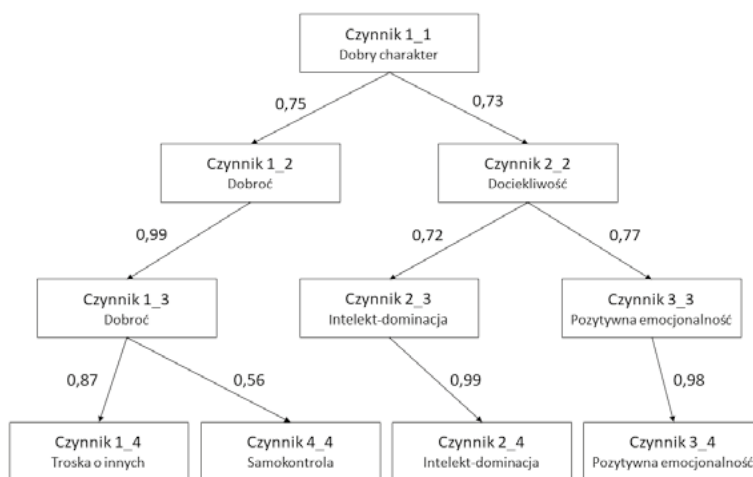
	1	2	3	4	5	6
Samoregulacja	0,35				0,35	
Duchowość						
Werwa		0,74	0,32			
Nadzieja		0,69				
Zdolność do kochania		0,57				
Wdzięczność	0,42	0,53				
Przywódstwo			0,65			
Szerokie horyzonty umysłowe			0,62			
Humor		0,32	0,52			
Oryginalność			0,47	0,46		
Waleczność	0,37		0,45			
Pasja zdobywania wiedzy				0,75		0,32
Ciekawość				0,64		
Podziw dla piękna				0,58		
Roztropność					0,90	
Rozsądek					0,70	
Pracowitość						0,51
Spójność	0,38					0,50

Adnotacja. W tabeli pominięto ładunki czynnikowe mniejsze od 0,30.

Pierwszy czynnik zawiera mocne strony związane z życzliwością, ciepłem w relacjach interpersonalnych. Czynnik 2 – z pozytywną emocjonalnością – energią, umiejętnością przyjmowania i okazywania miłości, optymizmem. Czynnik 3 składa się z charakterystyk związanych z efektywnym, sprawnym poruszaniem się w świecie społecznym – umiejętnością odczytywania cudzych emocji i motywacji, przewodzeniem innym, wykazywaniem się dobrym pozuciem humoru. Czynnik 4 – z dążeniem do wiedzy, ciekawością świata i otwartością na otoczenie. Czynnik 5 zawiera jedynie dwie charakterystyki, które wiążą się z podejmowaniem przemyślanych decyzji, rozważą, ostrożnością, przemyśliwaniem swoich wyborów, natomiast czynnik 6 (również złożony z jedynie dwóch mocnych stron) – wiąże

się z samokontrolą, wytrwałością w dążeniu do celu i wypełnianiu swoich obowiązków.

6.1.4. Struktura hierarchiczna mocnych stron w grupie licealistów. Jak wspomniano powyżej – kryterium Kaisera w grupie licealistów wskazało, że struktura mocnych stron przyjmuje postać sześcioczynnikową. Jednak warto zauważyć, że czynniki 4 i 5 złożone są jedynie z dwóch skal. Goldberg (2006) podkreślał, że hierarchiczna analiza czynnikowa powinna być prowadzona do momentu, w którym wszystkie czynniki są niezbyt ogólne, ale też nie nazbyt szczegółowe. Takim rozwiązaniem, identycznie jak w grupie gimnazjalistów, jest rozwiązanie czteroczynnikowe. Przedstawione zostało ono na rysunku 7, a miejsce poszczególnych mocnych stron w wyróżnionych czynnikach zaprezentowano w tabeli 13.

Rysunek 7. Wynik czteropoziomowej analizy hierarchicznej mocnych stron w grupie licealistów.

Tabela 13

Miejsce mocnych stron charakteru w poszczególnych czynnikach analizy hierarchicznej w grupie licealistów

Mocna strona	Miejsce w hierarchicznej analizie czynnikowej		
	Rozwiązanie 2-czynnikowe	Rozwiązanie 3-czynnikowe	Rozwiązanie 4-czynnikowe
Uczciwość	1_2	1_3	1_4
Przynależność	1_2	1_3	1_4
Roztropność	1_2	1_3	4_4
Samoregulacja	1_2	1_3	4_4
Rozsądek	1_2	1_3	4_4
Inteligencja społeczna	1_2	1_3	1_4
Życzliwość	1_2	1_3	1_4
Skromność	1_2	1_3	1_4
Umiejętność przebaczenia	1_2	1_3	1_4
Spójność	1_2	1_3	1_4
Wdzięczność	1_2	3_3	3_4
Duchowość	-	-	-
Werwa	2_2	3_3	3_4
Przywództwo	2_2	2_3	2_4
Oryginalność	2_2	2_3	2_4
Szerokie horyzonty umysłowe	2_2	2_3	2_4
Humor	2_2	3_3	3_4
Nadzieja	2_2	3_3	3_4
Ciekawość	2_2	2_3	2_4
Waleczność	2_2	2_3	2_4
Zdolność do kochania	2_2	3_3	3_4
Pasja zdobywania wiedzy	2_2	2_3	2_4
Podziw dla piękna	-	2_3	2_4
Pracowitość	-	-	-

Podział czynników w grupie licealistów wygląda następująco: czynnik 1_2 to dobroć, czynnik 2_2 to dociekliwość. Na kolejnym poziomie analizy czynnik dociekliwości rozbija się na następujące czynniki: czynnik intelektu-

-dominacji (2_3), złożony z mocnych stron zarówno związanych z dążeniem do zdobywania wiedzy, ciekawością świata, jak i energią, dominacją w relacji, przywództwem, oraz na czynnik pozytywnej emocjonalności (3_3) – definiowany przez optymizm, zdolność do dawania i przyjmowania miłości od innych, wdzięczność i werwę. Czynnik intelektu-dominacji ma nieco inną charakterystykę od czynnika intelekt w grupie gimnazjalistów. Jest zdecydowanie bardziej związany z emocjonalnością, przebojowością, dominacją, energią, a nie wyłącznie dążeniem do poszerzania wiedzy i zdobywania nowych umiejętności. Jednak, analogicznie do wyników w grupie gimnazjalistów, zarówno czynnika intelektu-dominacji, jak i pozytywnej emocjonalności, wyłaniających się z czynnika dociekliwości, nie ma w modelu uzyskanym przez McGratha (2015; McGrath i in., 2018) w grupie osób dorosłych.

Na poziomie czwartym z czynnika dobroci (1_3) wyodrębniają się czynniki samokontroli (2_4) i troski o innych (1_4). Jest to powtórzenie wyników z grupy gimnazjalistów, jak i z badań McGratha (2015; McGrath i in., 2018).

6.1.5. Struktura czynnikowa mocnych stron w grupie młodych dorosłych. Podobnie jak w grupie gimnazjalistów i licealistów, w grupie studentów przeprowadzono eksploracyjną analizę czynnikową metodą osi głównych z rotacją varimax. Kryterium Kaisera wskazało na cztery czynniki. Wyniki tej analizy przedstawione zostały w tabeli 14.

Tabela 14

Ładunki czynnikowe w analizie czynnikowej mocnych stron charakteru w grupie młodych dorosłych

	1	2	3	4
Oryginalność	0,83			
Ciekawość	0,74	0,35		
Werwa	0,61		0,43	
Pasja zdobywania wiedzy	0,61	0,40		
Waleczność	0,60		0,33	
Inteligencja społeczna	0,51		0,42	
Skromność	-0,49	0,34		0,35
Szerokie horyzonty umysłowe	0,49		0,32	
Nadzieja	0,47		0,42	

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

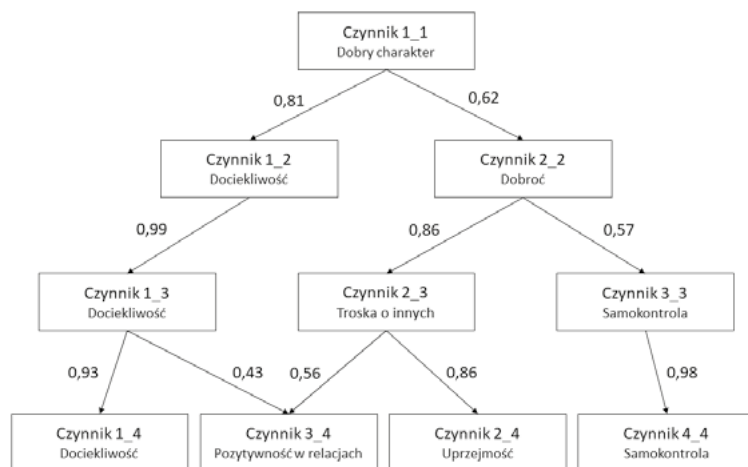
Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	1	2	3	4
Uczciwość		0,66	0,34	
Wdzięczność		0,63	0,37	
Życzliwość		0,62	0,43	
Podziw dla piękna	0,36	0,58		
Umiejętność przebaczenia		0,57		
Duchowość		0,48		
Przynależność			0,73	
Przywództwo	0,37		0,64	
Zdolność do kochania			0,63	
Spójność		0,40	0,53	0,39
Humor	0,50		0,50	
Pracowitość				0,71
Samoregulacja				0,67
Rozsądek				0,58
Roztropność		0,40		0,56

Adnotacja. W tabeli pominięto ładunki czynnikowe zawierające się w przedziale od -0,30 do 0,30.

Czynnik 1 związany jest z intelektem, zdobywaniem wiedzy oraz z pozytywną emocjonalnością. Ujemnie ładuje ten czynnik skala skromność. Czynnik 2 wiąże się z ciepłem w relacjach interpersonalnych, troską o innych. Czynnik 3 grupuje moce strony związane z pozytywną emocjonalnością i sprawnym funkcjonowaniem w grupie, a czynnik 4 – z samoograniczaniem się, wytrwałością i spokojnym, rozważnym podejmowaniem decyzji.

6.1.6. Struktura hierarchiczna mocnych stron w grupie młodych dorosłych. W grupie młodych dorosłych powtórzono procedurę hierarchicznej analizy czynnikowej, poczynając od rozwiązania omówionego powyżej. Uzyskana struktura została przedstawiona na rysunku 8, a zawartość wyodrębnionych czynników – w tabeli 15.

Rysunek 8. Wynik cztero-poziomowej hierarchicznej analizy czynnikowej w grupie młodych dorosłych.

Tabela 15

Miejsce mocnych stron charakteru w poszczególnych czynnikach analizy hierarchicznej w grupie młodych dorosłych

Mocna strona	Miejsce w hierarchicznej analizie czynnikowej		
	Rozwiązanie 2-czynnikowe	Rozwiązanie 3-czynnikowe	Rozwiązanie 4-czynnikowe
Oryginalność	1_2	1_3	1_4
Ciekawość	1_2	1_3	1_4
Werwa	1_2	1_3	1_4
Waleczność	1_2	1_3	1_4
Humor	1_2	1_3	3_4
Inteligencja społeczna	1_2	1_3	1_4
Nadzieja	1_2	1_3	1_4
Przywództwo	1_2	1_3	3_4
Szerokie horyzonty umysłowe	1_2	1_3	1_4
Zdolność do kochania	1_2	2_3	3_4

ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

Mocna strona	Miejsce w hierarchicznej analizie czynnikowej		
	Rozwiązanie 2-czynnikowe	Rozwiązanie 3-czynnikowe	Rozwiązanie 4-czynnikowe
Pasja zdobywania wiedzy	1_2	1_3	1_4
Przynależność	-	2_3	3_4
Uczciwość	2_2	2_3	2_4
Roztropność	2_2	3_3	4_4
Spójność	2_2	2_3	3_4
Życzliwość	2_2	2_3	2_4
Wdzięczność	2_2	2_3	2_4
Skromność	2_2	1_3	1_4
Umiejętność przebaczenia	2_2	2_3	2_4
Rozsądek	2_2	3_3	4_4
Duchowość	2_2	2_3	2_4
Pracowitość	-	3_3	4_4
Samoregulacja	-	3_3	4_4
Podziw dla piękna	-	-	2_4

Adnotacja. Skromność ma ujemny ładunek czynnikowy w czynnikach 1_3 i 1_4.

Wynik hierarchicznej analizy czynnikowej w tej grupie wiekowej w zakresie trzech czynników jest identyczny z modelem przedstawionym przez McGratha (2015; McGrath i in., 2018). Na drugim poziomie analizy wyodrębniły się czynniki dociekliwości (1_2) oraz dobroci (2_2), a w kroku trzecim – czynnik dobroci podzielił się na troskę o innych (2_3) i samokontrolę (3_3). Na poziomie czwartym z troski o innych wyodrębniły się dwa czynniki – uprzejmość (2_4) i pozytywność w relacjach (3_4), która była skorelowana również z dociekliwością. W modelu McGratha (2015) czynnik dociekliwości nie dzielił się, pozostawał spójny i nieskorelowany z czynnikami na niższych poziomach analizy. Czynnik pozytywność w relacjach jest więc czynnikiem, który nie pojawiał się dotychczas w literaturze.

6.1.7. Struktura czynnikowa mocnych stron w grupie osób dorosłych. Procedura eksploracyjnej analizy czynnikowej w grupie dorosłych (powyżej 25. r.ż.) była taka sama jak w poprzednich grupach wiekowych (metoda osi głównych z rotacją

varimax). Przy zastosowaniu kryterium Kaisera struktura ta przyjmuje postać czteroczynnikową. Jej wynik ukazany jest w tabeli 16.

Tabela 16

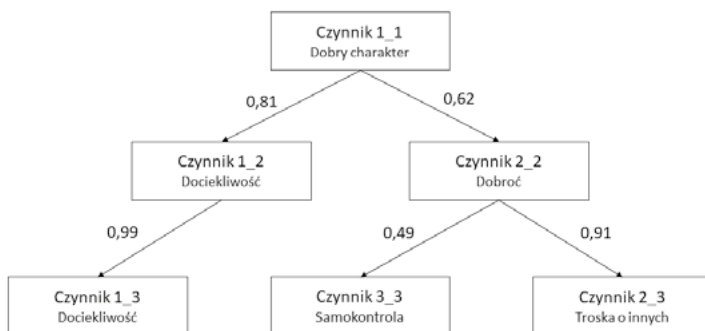
Wynik analizy czynnikowej mocnych stron w grupie osób dorosłych

	1	2	3	4
Inteligencja społeczna	0,72			
Oryginalność	0,71			
Waleczność	0,71			
Werwa	0,66		0,35	
Przywództwo	0,64			
Humor	0,63			
Nadzieja	0,60			
Ciekawość	0,58			0,51
Przynależność	0,56			
Zdolność do kochania	0,56	0,50		
Szerokie horyzonty umysłowe	0,48		0,41	0,38
Uczciwość		0,78		
Życzliwość	0,44	0,71		
Wdzięczność	0,36	0,66		
Umiejętność przebaczenia		0,65		
Roztropność		0,58	0,48	
Spójność		0,57	0,45	
Skromność	-0,33	0,56	0,34	
Duchowość		0,52		
Podziw dla piękna		0,49		0,42
Pracowitość			0,70	
Samoregulacja			0,62	
Rozsądek			0,54	0,35
Pasja zdobywania wiedzy	0,44			0,56

Adnotacja. W tabeli pominięto ładunki czynnikowe zawierające się w przedziale od -0,30 do 0,30.

Czynnik 1 grupuje mocne strony związane z dynamicznością, energią w relacjach oraz docieklivością, intelektem. Jest to bardzo duży, pojemny czynnik, składający się z aż 12 skal (połowy wszystkich skal mierzonych w kwestionariuszu). Czynnik 2 grupuje skale związane z ciepłymi, życzliwymi relacjami z innymi uzupełnione o wymiar duchowy. Czynnik 3 zawiera charakterystyki związane z samokontrolą i rzetelnym wypełnianiem swoich obowiązków, a czynnik 4 złożony jest z jednej skali – pasji zdobywania wiedzy. W oczywisty więc sposób problemem tego modelu jest ostatni czynnik złożony jedynie z jednej mocnej strony. Taki wynik pojawił się tylko w tej grupie (która jest już po etapie edukacji).

6.1.8. Struktura hierarchiczna mocnych stron w grupie osób dorosłych. Ze względu na to, że przy zastosowaniu kryterium Kaisera czynnik 4 składa się z jednej mocnej strony – podjęto decyzję o zakończeniu analiz na trzecim poziomie. Uzyskana struktura została przedstawiona na rysunku 9, a mocne strony składające się na każdy z czynników przedstawiono w tabeli 17.

Rysunek 9. Wynik hierarchicznej analizy czynnikowej w grupie osób dorosłych.

Tabela 17

Miejsce mocnych stron w poszczególnych czynnikach w hierarchicznej analizie czynnikowej w grupie osób dorosłych

Mocna strona	Miejsce w hierarchicznej analizie czynnikowej	
	Rozwiązanie 2-czynnikowe	Rozwiązanie 3-czynnikowe
Oryginalność	1_2	1_3
Inteligencja społeczna	1_2	1_3
Waleczność	1_2	1_3
Ciekawość	1_2	1_3
Werwa	1_2	1_3
Przywództwo	1_2	1_3
Nadzieja	1_2	1_3
Szerokie horyzonty umysłowe	1_2	1_3
Pasja zdobywania wiedzy	1_2	1_3
Humor	1_2	1_3
Zdolność do kochania	1_2	1_3
Przynależność	1_2	1_3
Uczciwość	2_2	2_3
Roztropność	2_2	2_3
Spójność	2_2	2_3
Skromność	2_2	2_3
Życzliwość	2_2	2_3
Wdzięczność	2_2	2_3
Umiejętność przebaczenia	2_2	2_3
Rozsądek	2_2	3_3
Duchowość	2_2	2_3
Podziw dla piękna	2_2	2_3
Pracowitość	2_2	3_3
Samoregulacja	-	3_3

W grupie osób dorosłych pojawia się jasny, powtarzalny we wszystkich grupach podział na dociekliwość (1_2) i dobroć (2_2). W kolejnym kroku – dociekliwość pozostaje bez zmian (1_3), a dobroć dzieli się na troskę o innych

(2_3) i samoregulację (3_3). Jest to podział identyczny jak w badaniach McGratha (2015; McGrath i in., 2018). Różnicą jest to, że dociekliwość na poziomie drugim i trzecim w tej grupie wiekowej jest zbudowana ze znacznie większej liczby mocnych stron niż u McGratha (2015; McGrath i in., 2018) i zawiera, poza skalami związanymi z intelektem i zdobywaniem wiedzy, także skale związane z energią, dynamicznością w relacjach międzyludzkich, tendencjami do przewodzenia, werwą, poczuciem humoru i optymizmem.

6.2. Podsumowanie wyników dotyczących struktury czynnikowej w czterech grupach wiekowych

W większości badanych grup (gimnazjaliści i dwie grupy osób dorosłych) analiza czynnikowa z rotacją varimax (przy zastosowaniu kryterium Kaisera) sugeruje rozwiązanie czteroczynnikowe. Jedynie w grupie licealistów podział był inny – ujawniło się sześć czynników. W przypadku trzech z czterech grup wiekowych potwierdzono zatem hipotezę 1. Mocne strony grupowały się w czynniki, które można zinterpretować w kategoriach znanych z literatury (Brdar, Kashdan, 2010; Littman-Ovadia, Lavy, 2012; Macdonald i in., 2008; McGrath, 2014; Najderska, Ciecuch, 2018; Peterson i in., 2008; Peterson, Seligman, 2004; Ruch i in., 2010) lub jako ich kombinacje. Rozwiązania dwu-, trzy- i czteroczynnikowe oraz składające się na nie mocne strony zaprezentowano w tabeli 18.

Badając hierarchiczną analizę czynnikową w poszczególnych grupach, okazało się, że u dorosłych widać podział na trzy czynniki (troska o innych, samokontrola i dociekliwość), a u adolescentów – na cztery czynniki (troska o innych, samokontrola, pozytywna emocjonalność i intelekt/intelekt-dominacja). Większa liczba czynników u adolescentów jest spowodowana podziałem czynnika dociekliwość (który dzielił się w grupie młodych dorosłych dopiero na czwartym poziomie analizy) na czynnik związany z pozytywną emocjonalnością i czynnik związany z intelektem/intelekt-dominacją.

Hierarchiczna struktura czynnikowa z modelu McGratha (2015; McGrath i in., 2018) została uzyskana w grupach osób dorosłych, co potwierdza hipotezę 2. U dorastających sensownym i spójnym modelem był model czteroczynnikowy, co przeczy hipotezie 2, ale jednocześnie mówi o innej charakterystyce czynnika dociekliwość w dorosłości i adolescencji.

Tabela 18

Podsumowanie struktury czynnikowej we wszystkich grupach wiekowych

	Rozwiązanie dwuczynnikowe								Rozwiązanie trzyczynnikowe								Rozwiązanie czteroczynnikowe								
	GIM		LO		MD		D		GIM		LO		MD		D		GIM				LO				
Mocna strona	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	4	1	2	3	4
Rozsądek																									
Uczciwość																									
Przynależność																									
Roztropność																									
Pracowitość																									
Spójność																									
Życzliwość																									
Szerokie horyzonty umysłowe																									
Inteligencja społeczna																									
Waleczność																									
Duchowość																									
Samoregulacja																									
Umiejętność przebaczenia																									
Skromność																									
Pasja zdobywania wiedzy																									
Werwa																									
Oryginalność																									
Nadzieja																									
Ciekawość																									
Humor																									
Wdzięczność																									
Zdolność do kochania																									
Podziw dla piękna																									
Przywództwo																									

Adnotacja. GIM = grupa gimnazjalistów, LO = grupa licealistów, MD = grupa młodych dorosłych, D = grupa osób dorosłych;
W rozwiązaniu dwuczynnikowym: GIM_1, LO_1, MD_1, D_1 = czynnik dobroć; GIM_2, LO_2, MD_2, D_2 = czynnik dociekliwość.
W rozwiązaniu trzyczynnikowym: GIM_1, LO_1 = czynnik dobroć; GIM_2, LO_2 = czynnik intelekt/intelekt-dominacja; GIM_3, LO_3 = czynnik pozytywna emocjonalność; MD_1, D_1 = czynnik troska o innych; MD_2, D_2 = czynnik samokontrola; MD_3, D_3 = czynnik dociekliwość;
W rozwiązaniu czteroczynnikowym: GIM_1, LO_1 = troska o innych; GIM_2, LO_2 = czynnik samokontroli; GIM_3, LO_3 = czynnik intelekt/intelekt-dominacja; GIM_4, LO_4 = czynnik pozytywna emocjonalność.

6.3. Weryfikacja hipotezy 3 (klasy latentne mocnych stron charakteru)

Uzupełniając opis dokonany w podejściu skoncentrowanym na zmiennych, wprowadzono opis w podejściu skoncentrowanym na osobach. Wykorzystano w tym celu analizę klas latentnych (*latent class analysis*, LCA).

Badając dopasowanie modelu do danych, uwzględniono cztery kryteria (Merz, Roesch, 2011; Steuwe, Lanius, Frewen, 2012): poziom entropii, kryterium informacyjne Akaike (*Akaike Information Criterion*), kryterium Vuong-Lo-Mendel-Rubin (*Vuong-Lo-Mendel-Rubin Likelihood Ratio Test*) oraz wielkość klas. Entropia może osiągać wartości od 0 do 1, a model jest tym lepiej dopasowany do danych, im wartość entropii jest wyższa. Zarówno kryterium informacyjne Akaike, jak i kryterium Vuong-Lo-Mendel-Rubin interpretuje się odwrotnie do entropii – im niższa ich wartość, tym model jest lepiej dopasowany do danych.

Ważnym czynnikiem w ocenie dobroci dopasowania modelu jest także wielkość klas, czyli liczebność wyróżnionych podgrup. Jeśli jest ona zbyt mała, oznacza to, że wyróżniony profil jest bardzo specyficzny, niewiele osób go prezentuje. Przyjęcie modelu, w którym klasy miałyby małą liczebność, mogłoby oznaczać niewielkie szanse na replikowalność wyniku w innych badaniach i ograniczenie jego zasadności do konkretnej badanej grupy. Kryterium przyjętym w niniejszej pracy do określenia rozwiązania za najlepiej dopasowane do danych była więc liczebność klas wynosząca co najmniej 10% całej próby, aby wyeliminować przypadkowość rozwiązania, charakterystycznego dla danej grupy.

We wszystkich grupach wiekowych sprawdzono wskaźniki dopasowania (*fit indices*) modeli złożonych z dwóch, trzech i czterech klas. Następnie wybrano optymalną dla każdej grupy wiekowej liczbę klas latentnych.

6.3.1. Analiza klas latentnych w grupie gimnazjalistów. Sprawdzono wskaźniki dopasowania rozwiązań dla różnej liczby klas latentnych w grupie gimnazjalistów. Zaprezentowano je w tabeli 19.

Tabela 19

Wskaźniki dopasowania dla różnej liczby klas wyróżnionych w grupie gimnazjalistów

Liczba klas	Stopnie swobody	Entropia	Wielkość klas (w %)	Akaike Information Criterion	Vuong-Lo-Mendell-Rubin Likelihood Ratio Test
2	73	0,837	79/21	7768,1	0,24
3	98	0,848	7/63/30	7678,5	0,67
4	123	0,900	1/67/25/7	7624,7	0,88

Kryterium Vuong-Lo-Mendell-Rubin wskazuje, że optymalnym rozwiązaniem jest rozwiązanie dwuklasowe. Wartość entropii i kryterium Akaike sugerowałoby rozwiązanie z większą liczbą klas (trzy, a nawet cztery), jednak w takim przypadku liczebność co najmniej jednej z klas spadała poniżej 10% całej próby, co jest przesłanką do odrzucenia takiego rozwiązania. W pracy przyjęto więc rozwiązanie dwuklasowe jako optymalne.

W tabeli 20 i na rysunku 10 znajduje się charakterystyka profili (średnie mocnych stron w obydwu profilach). W pracy przyjęto założenie, że dana mocna strona nie jest charakterystyczna dla żadnego profilu, jeśli różnica w średniej między dwoma profilami jest mniejsza niż 0,10.

Tabela 20

Średnie mocnych stron charakterystyki dwóch profili w grupie gimnazjalistów

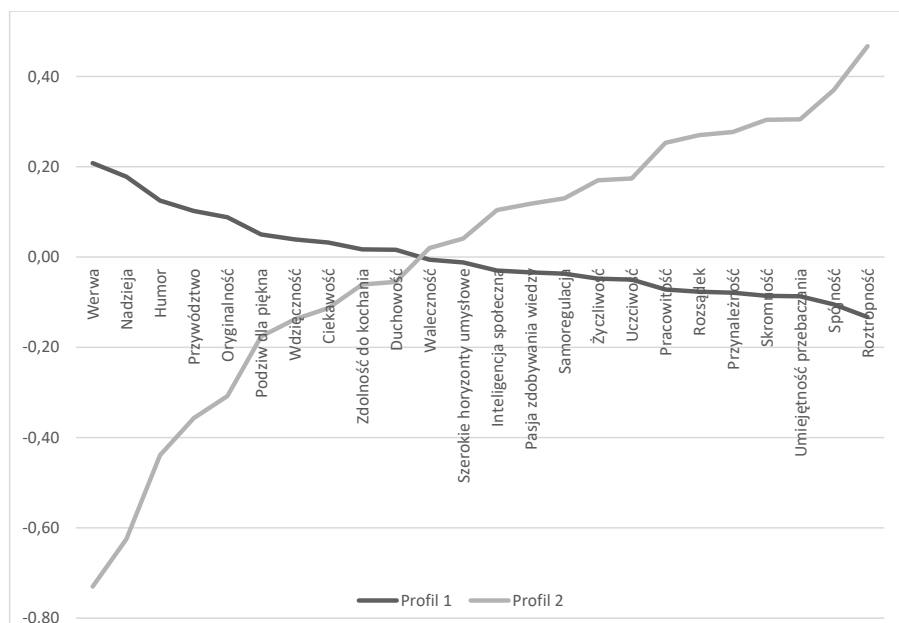
	Profil 1 <i>n</i> = 144	Profil 2 <i>n</i> = 38
Werwa	0,21	-0,73
Nadzieja	0,18	-0,63
Humor	0,13	-0,44
Przywództwo	0,10	-0,36
Oryginalność	0,09	-0,31
Podziw dla piękna	0,05	-0,18
Wdzięczność	0,04	-0,14
Ciekawość	0,03	-0,11
Zdolność do kochania	0,02	-0,06
Duchowość	0,02	-0,06
Waleczność	-0,01	0,02
Szerokie horyzonty umysłowe	-0,01	0,04

ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Profil 1 n = 144	Profil 2 n = 38
Inteligencja społeczna	-0,03	0,10
Pasja zdobywania wiedzy	-0,03	0,12
Samoregulacja	-0,04	0,13
Życzliwość	-0,05	0,17
Uczciwość	-0,05	0,17
Pracowitość	-0,07	0,25
Rozsądek	-0,08	0,27
Przynależność	-0,08	0,28
Skromność	-0,09	0,30
Umiejętność przebaczenia	-0,09	0,31
Spójność	-0,11	0,37
Roztropność	-0,13	0,47

Adnotacja. Kolorem szarym zaznaczono mocne strony, które nie są charakterystyczne dla żadnego profilu.

Rysunek 10. Wykres średnich mocnych stron w obrębie dwóch profili w grupie gimnazjalistów.

Profil 1 grupuje osoby charakteryzujące się wyższymi wartościami w zakresie takich mocnych stron jak werwa, nadzieja, humor, przywództwo, oryginalność, podziw dla piękna, wdzięczność czy ciekawość (jednocześnie warto zauważyć, że osoby zgrupowane w profilu 2, w zakresie tych mocnych stron uzyskują wartości niskie). Osoby z profilu 1 charakteryzują się zatem wyższymi wynikami w zakresie mocnych stron związanych z intelektem i dynamiczną emocjonalnością, przebojowością. Osoby z profilu 2 osiągają wyższe wyniki w zakresie następujących mocnych stron: roztropność, spójność, umiejętność przebaczenia, skromność, przynależność, rozsądek, pracowitość, uczciwość, życzliwość czy samoregulacja. Są to mocne strony związane z relacjami interpersonalnymi, emocjonalnością (o innym charakterze niż emocjonalność z profilu 1, mniej dynamicznym, związanym z troską, wybaczeniem, byciem skromnym) i samoograniczaniem się, samokontrolą. Mocnymi stronami, które nie różnicowały profili były: zdolność do kochania, duchowość, waleczność i szerokie horyzonty umysłowe. Profil 1 jest więc podobny na poziomie treściowym do metacechy Beta/Plastyczność (ponieważ grupuje charakterystyki związane z energią, dynamicznością i ciekawością świata), a profil 2 – do metacechy Alfa/Stabilność (grupuje charakterystyki związane z ciepłymi relacjami interpersonalnymi, byciem rozważnym i kontrolującym się).

6.3.2. Analiza klas latentnych w grupie licealistów. Wskaźniki dopasowania rozwiązań dla różnej liczby klas latentnych przedstawiono w tabeli 21.

Tabela 21

Wskaźniki dopasowania dla różnej liczby klas wyróżnionych w grupie licealistów

Liczba klas	Stopnie swobody	Entropia	Wielkość klas (w %)	Akaike Information Criterion	Vuong-Lo-Mendell-Rubin Likelihood Ratio Test
2	73	0,738	69/31	15627,8	0,62
3	98	0,793	9/52/39	15446,2	0,54
4	123	0,802	36/9/16/40	15349,3	0,19

Podobnie jak w przypadku grupy gimnazjalistów – większość wskaźników sugeruje, że optymalnym rozwiązaniem byłoby rozwiązanie o większej liczbie klas. Jednak zarówno w przypadku trzech, jak i czterech klas – jedna z wyróżnionych podgrup ma liczebność mniejszą niż 10%. Stąd, spójnie z wynikami

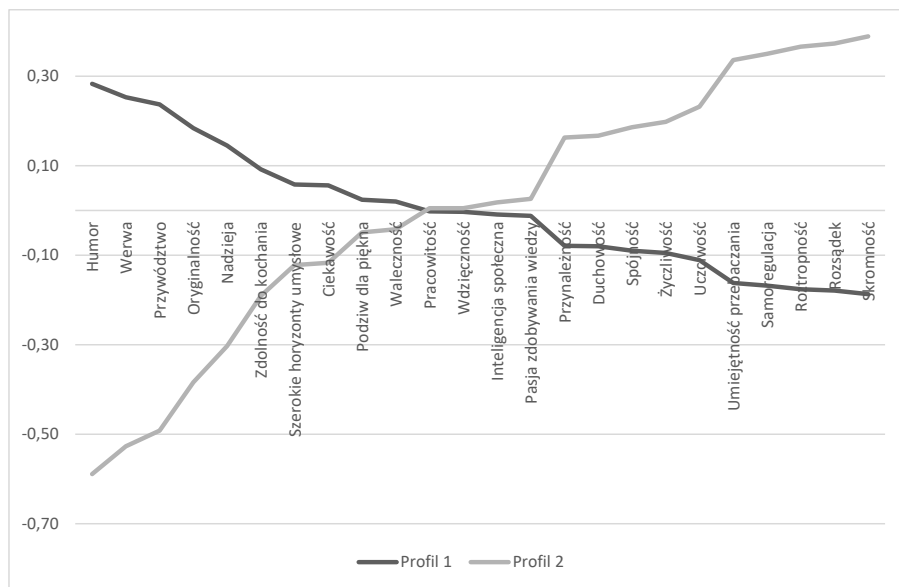
uzyskanymi w grupie gimnazjalistów – przyjęto rozwiązanie z dwiema klasami, gdzie żadna z klas nie jest zbyt mała liczebnie. W celu scharakteryzowania otrzymanych profili, w tabeli 22 i na rysunku 11 przedstawiono średnie składających się na nie mocnych stron.

Tabela 22

Średnie mocnych stron charakterystyki dwóch profili w grupie licealistów

	Profil 1 n = 217	Profil 2 n = 99
Humor	0,28	-0,59
Werwa	0,25	-0,53
Przywództwo	0,24	-0,49
Oryginalność	0,18	-0,38
Nadzieja	0,15	-0,30
Zdolność do kochania	0,09	-0,19
Szerokie horyzonty umysłowe	0,06	-0,12
Ciekawość	0,06	-0,12
Podziw dla piękna	0,02	-0,05
Waleczność	0,02	-0,04
Pracowitość	0,00	0,01
Wdzięczność	0,00	0,01
Inteligencja społeczna	-0,01	0,02
Pasja zdobywania wiedzy	-0,01	0,03
Przynależność	-0,08	0,16
Duchowość	-0,08	0,17
Spójność	-0,09	0,19
Życzliwość	-0,10	0,20
Uczciwość	-0,11	0,23
Umiejętność przebaczenia	-0,16	0,34
Samoregulacja	-0,17	0,35
Roztropność	-0,18	0,37
Rozsądek	-0,18	0,37
Skromność	-0,19	0,39

Adnotacja. Kolorem szarym zaznaczono mocne strony, które nie są charakterystyczne dla żadnego profilu.

Rysunek 11. Wykres średnich mocnych stron w obrębie dwóch profili w grupie licealistów.

W grupie licealistów profil 1 grupuje osoby charakteryzujące się wyższymi niż osoby o profilu 2: humorem, werwą, przywództwem, oryginalnością, nadzieją, zdolnością do kochania, szerokimi horyzontami umysłowymi i ciekawością. Mocne strony, które charakteryzują licealistów o profilu 1, są więc związane z przebojowością, dynamiczną emocjonalnością, zdolnościami i tendencjami przywódczymi, a także, choć w mniejszym stopniu – ciekawością otaczającego świata, zdolnością do rozumienia stanów emocjonalnych innych osób i sytuacji społecznych.

Profil 2 w grupie licealistów grupuje osoby charakteryzujące się wysoką skromnością, rozsądkiem, róztropnością, samoregulacją, umiejętnością przebaczenia, uczciwością, życzliwością, spójnością, duchowością i przynależnością. Są to mocne strony związane zarówno z ciepłymi relacjami społecznymi, byciem szczerym i skromnym w relacjach, jak i samokontrolą oraz rozważnym, ostrożnym podejmowaniem decyzji. Profile nie były różnicowane przez takie mocne strony jak: podziw dla piękna, waleczność, pracowitość, wdzięczność, inteligencja społeczna oraz pasja zdobywania wiedzy. Analogicznie do wyników otrzymanych w grupie gimnazjalistów – profil 1 na poziomie treściowym podobny jest do metacechy Beta/Plastyczność, a profil 2 – do metacechy Alfa/Stabilność.

6.3.3. Analiza klas latentnych w grupie młodych dorosłych. Wskaźniki dopasowania rozwiązań dla różnej liczby klas latentnych przedstawiono w tabeli 23.

Tabela 23

Wskaźniki dopasowania dla różnej liczby klas wyróżnionych w grupie młodych dorosłych

Liczba klas	Stopnie swobody	Entropia	Wielkość klas (w %)	Akaike Information Criterion	Vuong-Lo-Mendell-Rubin Likelihood Ratio Test
2	73	0,789	63/37	16026,9	0,01
3	98	0,884	6/70/24	15720,9	0,75
4	123	0,819	5/46/31/18	15471,4	0,30

W grupie młodych dorosłych, tak jak w grupie gimnazjalistów, wartości entropii i kryterium Akaike wskazują na rozwiązanie uwzględniające cztery klasy. Jednak kryterium Vuong-Lo-Mendell-Rubin wskazuje na to, że optymalne jest wyróżnienie dwóch klas, a ponadto każde rozwiązanie zawierające więcej niż dwie klasy dzieli grupę w taki sposób, że jedna z podgrup ma bardzo małą liczebność (mniejszą niż zakładane 10%). Z tego powodu wybranym i używanym w niniejszej pracy będzie, po raz kolejny, rozwiązanie dwuklasowe. Średnie mocnych stron charakteryzujące osoby o obydwu profilach zamieszczone zostały w tabeli 24 i na rysunku 12.

Tabela 24

Średnie mocnych stron charakterystyki dwóch profili w grupie młodych dorosłych

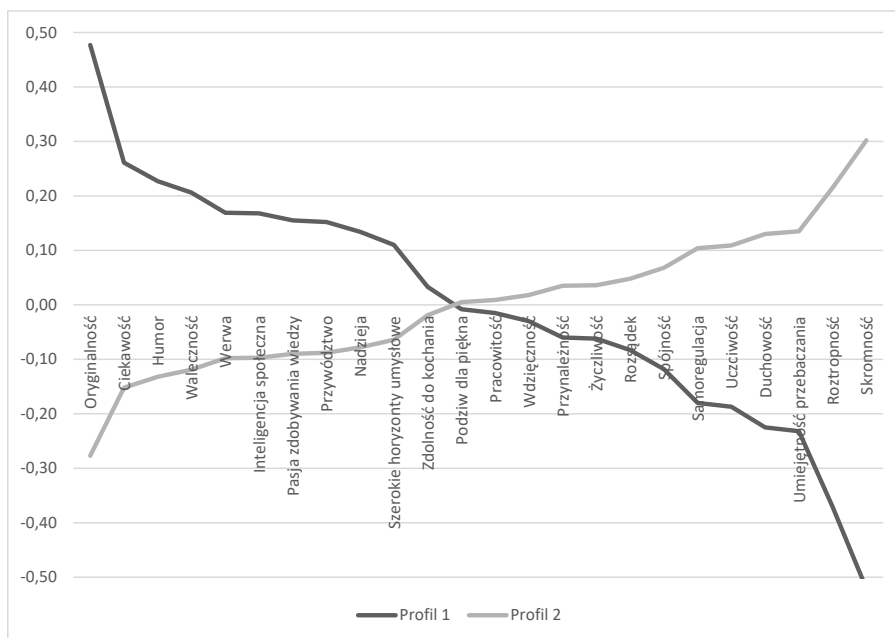
	Profil 1 <i>n</i> = 182	Profil 2 <i>n</i> = 315
Oryginalność	0,48	-0,28
Ciekawość	0,26	-0,15
Humor	0,23	-0,13
Waleczność	0,21	-0,12
Werwa	0,17	-0,10
Inteligencja społeczna	0,17	-0,10
Pasja zdobywania wiedzy	0,16	-0,09
Przywództwo	0,15	-0,09
Nadzieja	0,13	-0,08
Szerokie horyzonty umysłowe	0,11	-0,06
Zdolność do kochania	0,03	-0,02

ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Profil 1 n = 182	Profil 2 n = 315
Podziw dla piękna	-0,01	0,01
Pracowitość	-0,02	0,01
Wdzięczność	-0,03	0,02
Przynależność	-0,06	0,04
Życzliwość	-0,06	0,04
Rozsądek	-0,08	0,05
Spójność	-0,12	0,07
Samoregulacja	-0,18	0,10
Uczciwość	-0,19	0,11
Duchowość	-0,23	0,13
Umiejętność przebaczenia	-0,23	0,14
Roztropność	-0,37	0,22
Skromność	-0,52	0,30

Adnotacja. Kolorem szarym zaznaczono mocne strony, które nie są charakterystyczne dla żadnego profilu.

Rysunek 12. Wykres średnich mocnych stron w obrębie dwóch profili w grupie młodych dorosłych.

W grupie młodych dorosłych podgrupa osób charakteryzujących się profilem 1 osiągała wyższe wyniki na skalach oryginalności, ciekawości, humoru, waleczności, werwy, inteligencji społecznej, pasji zdobywania wiedzy, przywództwa, nadziei i szerokich horyzontów umysłowych. Są to mocne strony związane z energicznością, dynamicznością, dążeniem do własnego rozwoju, rozumieniem sytuacji społecznych i sprawnym funkcjonowaniem w społeczności.

Osoby o profilu 2 charakteryzowały się wyższymi wynikami w zakresie takich mocnych stron jak: skromność, roztropność, umiejętność przebaczenia, duchowość, uczciwość, samoregulacja, spójność, rozsądek, życzliwość i przynależność. Są to mocne strony związane z ciepłymi, pełnymi troski relacjami społecznymi oraz umiejętnością samokontroli, ograniczania się, podejmowania mądrych decyzji, byciem rozważnym. Osoby przynależące do profili 1 i 2 nie różniły się pod względem poziomu zdolności do kochania, podziwu dla piękna, pracowitości i wdzięczności. Tak jak w poprzednio analizowanych grupach wiekowych – profil 1 ma charakterystykę podobną do metacechy Beta/Plastyczność, a profil 2 – do metacechy Alfa/Stabilność.

6.3.4. Analiza klas latentnych w grupie osób dorosłych. Wskaźniki dopasowania rozwiązań dla różnej liczby klas latentnych w grupie osób dorosłych znajdują się w tabeli 25.

Tabela 25

Wskaźniki dopasowania dla różnej liczby klas wyróżnionych w grupie osób dorosłych

Liczba klas	Stopnie swobody	Entropia	Wielkość klas (w %)	Akaike Information Criterion	Vuong-Lo-Mendell-Rubin Likelihood Ratio Test
2	73	0,820	66/34	9458,4	0,01
3	98	0,883	10/27/63	9205,2	0,65
4	123	0,891	14/4/25/57	9021,6	0,26

Identycznie jak w przypadku grup gimnazjalistów i młodych dorosłych – kryterium Vuong-Lo-Mendell-Rubin oraz wielkość klas wskazują na to, że optymalnym rozwiązaniem jest to dzielące grupę na dwie klasy. Wartości entropii i kryterium Akaike wskazują na cztery klasy jako optymalne, jednak w tym przypadku liczebność jednej z podgrup jest zbyt niska. Średnie moc-

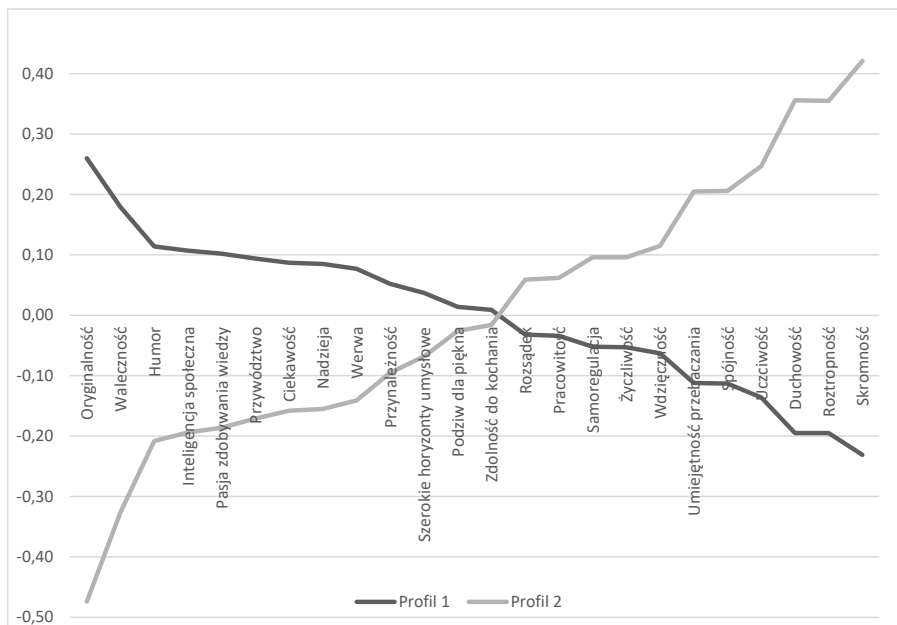
nych stron charakteryzujące osoby o obydwu profilach zamieszczone zostały w tabeli 26 i na rysunku 13.

Tabela 26

Średnie mocnych stron charakterystyki dwóch profili w grupie osób dorosłych

	Profil 1 n = 226	Profil 2 n = 115
Oryginalność	0,26	-0,47
Waleczność	0,18	-0,33
Humor	0,11	-0,21
Inteligencja społeczna	0,11	-0,19
Pasja zdobywania wiedzy	0,10	-0,19
Przywództwo	0,09	-0,17
Ciekawość	0,09	-0,16
Nadzieja	0,09	-0,16
Werwa	0,08	-0,14
Przynależność	0,05	-0,10
Szerokie horyzonty umysłowe	0,04	-0,07
Podziw dla piękna	0,01	-0,03
Zdolność do kochania	0,01	-0,02
Rozsądek	-0,03	0,06
Pracowitość	-0,03	0,06
Samoregulacja	-0,05	0,10
Życzliwość	-0,05	0,10
Wdzięczność	-0,06	0,12
Umiejętność przebaczenia	-0,11	0,21
Spójność	-0,11	0,21
Uczciwość	-0,14	0,25
Duchowość	-0,20	0,36
Roztropność	-0,20	0,36
Skromność	-0,23	0,42

Adnotacja. Kolorem szarym zaznaczono mocne strony, które nie są charakterystyczne dla żadnego profilu.

Rysunek 13. Wykres średnich mocnych stron w obrębie dwóch profili w grupie osób dorosłych.

Osoby charakteryzujące się profilem 1 w grupie dorosłych cechują się wyższym poziomem takich mocnych stron, jak: oryginalność, waleczność, humor, inteligencja społeczna, pasja zdobywania wiedzy, przywództwo, ciekawość, nadzieja, werwa, przynależność i szerokie horyzonty umysłowe. Są to mocne strony związane z byciem energicznym, dynamicznym, ciekawym świata, kreatywnym, dążącym do własnego rozwoju, podejmującym inicjatywę, sprawnie poruszającym się w relacjach społecznych.

Osoby charakteryzujące się profilem 2 w tej grupie wiekowej osiągały wyższe wyniki w takich skalach, jak: skromność, roztropność, duchowość, uczciwość, spójność, umiejętność przebaczenia, wdzięczność, życzliwość i samoregulacja. Te mocne strony wiążą się ze szczerymi, opartymi na skromności, pełnymi ciepła i troski relacjami interpersonalnymi, umiejętnością kontrolowania siebie, wytrwałością i pracowitością oraz spokojną, pogodną emocjonalnością. Podziw dla piękna, zdolność do kochania, rozsądek i pracowitość nie różnicowały obydwu profili. Analogicznie do poprzednich grup – profil 1

miał charakterystykę podobną do metacechy Beta/Plastyczność, a profil 2 – do metacechy Alfa/Stabilność.

6.4. Podsumowanie wyników dotyczących klas latentnych mocnych stron

W kwestii wyboru optymalnej liczby klas zastosowano różne wskaźniki (entropię, wielkość klas, kryterium informacyjne Akaike i kryterium Vuong-Lo-Mendell-Rubin). Sugerują one różne najbardziej optymalne rozwiązania. W większości przypadków entropia i kryterium Akaike wskazują, że dopasowanie modelu do danych jest tym lepsze, im więcej klas zostaje wyodrębnionych. Jednak w trosce o replikowalność wyników, w niniejszej pracy wzięto pod uwagę kryterium wielkości wyróżnionych klas. Pomimo tego, że wyróżnienie większej liczby klas zwiększa dopasowanie modelu do danych, to staje się on lepiej dopasowany do tych konkretnych danych, przez co znacznie spada możliwość jego generalizowania. Mniejsza liczba klas daje szansę na to, że rozwiązanie jest bardziej uniwersalne. Kryterium takie spełnia podział wszystkich grup wiekowych na dwie klasy, jako że już przy wyróżnieniu trzech klas pojawia się co najmniej jedna klasa o niskiej liczebności.

Wyróżnione klasy na poziomie treściowym są bardzo podobne do opisywanych wcześniej metacech osobowości. Profil 1 w każdej z grup wiekowych podobny jest w charakterystyce do Bety/Plastyczności, zaś profil 2 – do Alfa/Stabilności. Warto również zauważyć, że wiele z mocnych stron jest charakterystycznych dla danego profilu bez względu na grupę wiekową, w której się go analizuje. Podsumowanie czynników znajduje się w tabeli 27. Profil 1 charakteryzują wyższe wyniki w zakresie takich mocnych stron, jak: werwa, nadzieja, humor, przywództwo, oryginalność i ciekawość, a więc charakterystyk związanych z dużą energią, dynamiczną emocjonalnością, skłonnością do przewodzenia innym i zaciekawieniem otaczającym światem. Osoby z profilu 2 charakteryzują się wyższymi wynikami w zakresie takich mocnych stron, jak: samoregulacja, życzliwość, uczciwość, skromność, umiejętność przebaczenia, spójność i roztropność, a więc charakterystyk związanych z dbaniem o dobre relacje interpersonalne, byciem ciepłym dla innych oraz rzetelnym wypełnianiem swoich zadań i rozważą w podejmowaniu decyzji.

Tabela 27

Charakterystyka profili mocnych stron charakteru

Mocna strona	Profil 1				Profil 2			
	GIM	LO	MD	D	GIM	LO	MD	D
Werwa								
Nadzieja								
Humor								
Przywództwo								
Oryginalność								
Podziw dla piękna								
Wdzięczność								
Ciekawość								
Zdolność do kochania								
Duchowość								
Waleczność								
Szerokie horyzonty umysłowe								
Inteligencja społeczna								
Pasja zdobywania wiedzy								
Samoregulacja								
Życzliwość								
Uczciwość								
Pracowitość								
Rozsądek								
Przynależność								
Skromność								
Umiejętność przebaczenia								
Spójność								
Roztropność								

Adnotacja. GIM = grupa gimnazjalistów, LO = grupa licealistów, MD = grupa młodych dorosłych, D = grupa dorosłych.

W tabeli zaznaczono, z jakich stron zbudowane są obydwa profile mocnych stron charakteru w każdej grupie wiekowej. Dla każdej grupy wiekowej użyto innego koloru oznaczenia.

W wyniku zastosowania analizy klas latentnych znaleziono w obrębie każdej z grup wiekowych po dwie klasy różniące się profilem mocnych stron. Istotne jest to, że w każdej grupie wiekowej zidentyfikowane zostały zasadniczo te same profile. Stanowi to potwierdzenie hipotezy 3.

6.5. Weryfikacja hipotezy 4 (relacje mocnych stron charakteru z cechami osobowości)

W każdej grupie wiekowej sprawdzono związki między mocnymi stronami charakteru a cechami osobowości i wartościami. W tym celu zastosowano trzy rodzaje analiz: (1) analizę korelacji (w celu badania związku mocnych stron z cechami osobowości i preferencjami wartości), (2) skalowanie wielowymiarowe (w celu badania związku mocnych stron z preferencjami wartości) oraz (3) analizę regresji (w celu wyjaśnienia mocnych stron cechami osobowości i preferencjami wartości). Każdą z analiz zastosowano we wszystkich grupach wiekowych.

6.5.1. Związki mocnych stron charakteru z cechami osobowości w grupie gimnazjalistów. Do opisu związków mocnych stron charakteru z cechami osobowości wykorzystano analizę korelacji. Aby opis był pełny, skorelowano nie tylko 24 mocne strony z cechami osobowości, ale sprawdzono również powiązania między cechami osobowości a dwoma rozwiązaniami czynnikowymi (rozwiązaniem czteroczynnikowym, wybranym jako optymalne w eksploracyjnej analizie czynnikowej oraz rozwiązaniem dwuczynnikowym (replikowanym w każdej grupie wiekowej w hierarchicznej analizie czynnikowej) opisanymi w rozdziale 2.2.2. Wyniki przedstawiono poniżej, zaczynając od rozwiązania najbardziej szczegółowego, uwzględniającego 24 mocne strony (tabela 28).

Tabela 28

Związki 24 mocnych stron charakteru z cechami osobowości – korelacje – w grupie gimnazjalistów

	Ekstrawersja	Ugodowość	Sumienność	Stabilność	Intelekt
Wdzięczność	0,29	0,45	0,22		0,35
Nadzieja	0,38	0,32		0,26	0,31
Humor	0,47	0,25			0,40
Duchowość		0,38	0,30		
Podziw dla piękna	0,21	0,26			0,31
Przebaczenie		0,32	0,30		
Skromność		0,29	0,28		
Roztropność		0,30	0,39		
Samoregulacja		0,20	0,35	0,38	
Przynależność	0,21	0,37	0,36		0,36
Uczciwość		0,45	0,39		0,29
Przywództwo	0,39		0,28		0,29
Zdolność do kochania	0,36	0,37	0,22		0,32
Życzliwość	0,24	0,57	0,31		0,33
Inteligencja społeczna	0,37	0,41	0,28		0,39
Waleczność	0,27	0,39	0,38		0,41
Pracowitość		0,32	0,50		0,31
Spójność		0,28	0,41		0,22
Werwa	0,52	0,39		0,28	0,36
Oryginalność	0,31	0,26			0,57
Ciekawość		0,27			0,46
Rozsądek		0,30	0,38		0,23
Pasja zdobywania wiedzy			0,33		0,31
Szerokie horyzonty umysłowe	0,35	0,43	0,37		0,48

Wszystkie związki między mocnymi stronami a cechami osobowości są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji $r < 0,20$, a pogrubione związki $r \geq 0,30$.

Najsilniejsze związki zachodzą między ekstrawersją i werwą ($r = 0,52$), ugodowością i życzliwością ($r = 0,57$), sumiennością i pracowitością ($r = 0,50$), stabilnością emocjonalną i samoregulacją ($r = 0,38$) oraz intelektem i oryginalnością ($r = 0,57$).

Jako że w rozdziale 6.1.2. przyjęto rozwiązanie czteroczynnikowe, kolejnym krokiem była analiza związku czterech czynników mocnych stron oraz pięciu cech osobowości. Wyniki zaprezentowano w tabeli 29.

Tabela 29

Związki czterech czynników mocnych stron charakteru z cechami osobowości w grupie gimnazjalistów

	Ekstrawersja	Ugodowość	Sumienność	Stabilność	Intelekt
Troska o innych	0,21	0,48	0,33		0,29
Samokontrola		0,25	0,46		
Intelekt	0,33		0,21		0,51
Pozytywna emocjonalność	0,43	0,35		0,30	0,28

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a cechami osobowości są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji $r < 0,20$, a pogrubione związki $r \geq 0,30$.

Czynnik troski o innych związany jest z ugodowością i sumiennością, czynnik samokontroli – z sumiennością, czynnik intelektu związany jest z intelektem i ekstrawersją, natomiast czynnik pozytywnej emocjonalności łączy się z ekstrawersją i ugodowością.

Dwuczynnikowy model mocnych stron charakteru (podział na dobroć i dociekliwość) jest modelem uniwersalnym, pojawiającym się w każdej grupie wiekowej. Związki tych czynników z cechami osobowości przedstawione zostały w tabeli 30.

Tabela 30

Związki dwóch głównych czynników mocnych stron i pięciu cech osobowości w grupie gimnazjalistów

	Ekstrawersja	Ugodowość	Sumienność	Stabilność	Intelekt
Dobroć		0,43	0,53		0,23
Dociekliwość	0,53	0,39			0,54

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a cechami osobowości są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji $r < 0,20$, a pogrubione związki $r \geq 0,30$.

Czynnik dobroć związany jest z ugodowością i sumiennością, a czynnik dociekliwość – z ekstrawersją, ugodowością i intelektem. Żaden z czynników nie jest związany ze stabilnością emocjonalną. Wzór tych związków odpowiada też wzorowi związków między cechami a metacechami osobowości. Alfa/

Stabilność (pokrewna dobroci) łączy w sobie ugodowość, sumienność i stabilność emocjonalną, podczas gdy Beta/Plastyczność (pokrewna dociekliwości) łączy w sobie intelekt i ekstrawersję. Dobroć tworzy więc związki z cechami budującymi Alfę/Stabilność, a dociekliwość – z cechami budującymi Betę/Plastyczność.

6.5.2. Związki mocnych stron charakteru z cechami osobowości w grupie licealistów.

Analogicznie do schematu z podrozdziału 2.2.2, analizowano związki cech osobowości z mocnymi stronami w trzech wariantach – od najbardziej szczegółowego modelu 24 charakterystyk, przez cztery czynniki, do najbardziej ogólnego modelu dwuczynnikowego. Wyniki przedstawiono w tabelach 31–33.

Tabela 31

Wyniki korelacji 24 mocnych stron charakteru z cechami osobowości w grupie licealistów

	Ekstrawersja	Ugodowość	Sumienność	Stabilność	Intelekt
Wdzięczność		0,36	0,21	0,27	
Nadzieja	0,29		0,23	0,47	
Humor	0,53				0,27
Duchowość					
Podziw dla piękna		0,28			0,48
Umiejętność przebaczenia		0,48			
Skromność		0,27			
Roztropność		0,27	0,38	0,23	
Samoregulacja		0,27	0,35	0,48	
Przynależność	0,24	0,49	0,22	0,20	
Uczciwość		0,49			
Przywództwo	0,56		0,26	0,20	0,36
Zdolność do kochania	0,38	0,31	0,22	0,30	
Życzliwość		0,63			0,24
Inteligencja społeczna	0,26	0,44	0,21		0,21
Waleczność	0,22	0,31	0,21		0,31
Pracowitość			0,57		
Spójność		0,30	0,39		

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Ekstrawersja	Ugodowość	Sumiennność	Stabilność	Intelekt
Werwa	0,58	0,25	0,21	0,44	0,20
Oryginalność	0,29				0,61
Ciekawość	0,21				0,44
Rozsądek		0,26	0,21		0,20
Pasja zdobywania wiedzy			0,30		0,29
Szerokie horyzonty umysłowe	0,36	0,32	0,30		0,41

Wszystkie związki między mocnymi stronami a cechami osobowości są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji $r < 0,20$, a pogrubione związki $r \geq 0,30$.

W grupie licealistów ekstrawersja najsilniej koreluje z werwą ($r = 0,58$), ugodowość z życzliwością ($r = 0,63$), sumiennność z pracowitością ($r = 0,57$), stabilność z samoregulacją ($r = 0,48$), a intelekt – z oryginalnością ($r = 0,61$).

W kolejnym kroku analizowano związki czterech czynników mocnych stron z pięcioma cechami osobowości. Wyniki przedstawiono w tabeli 32.

Tabela 32

Wynik analizy korelacji czterech czynników mocnych stron charakteru i cech osobowości w grupie licealistów

	Ekstrawersja	Ugodowość	Sumiennność	Stabilność	Intelekt
Troska o innych		0,63	0,22		
Samokontrola	-0,28		0,33	0,25	
Intelekt-dominacja	0,37	0,21			0,63
Pozytywna emocjonalność	0,54		0,23	0,52	

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a cechami osobowości są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji r zawierające się w przedziale od -0,20 do 0,20, a pogrubione związki $r \geq 0,30$.

Czynnik troski o innych koreluje z ugodowością, czynnik samokontroli koreluje z sumiennnością, czynnik intelektu-dominacji koreluje z intelektem i ekstrawersją, a czynnik pozytywnej emocjonalności koreluje z ekstrawersją i stabilnością emocjonalną. Jest to schemat podobny do tego otrzymanego w grupie gimnazjalistów. Wyjątek stanowią pojawiające się w grupie gimnazjalistów istotne (powyżej 0,30) związki między troską o innych a sumiennnością oraz pozytywną emocjonalnością i ugodowością. Takie związki nie pojawiły się w grupie licealistów.

Analogicznie do grupy gimnazjalistów – w tabeli 33 zaprezentowano również model związków dwóch ogólnych czynników mocnych stron (dobroci i dociekliwości) z pięcioma cechami osobowości.

Tabela 33

Wynik analizy korelacji dwóch czynników mocnych stron charakteru i cech osobowości w grupie licealistów

	Ekstrawersja	Ugodowość	Sumiennność	Stabilność	Intelekt
Dobroć		0,57	0,35		
Dociekliwość	0,62	0,25	0,24	0,30	0,50

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a cechami osobowości są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji $r < 0,20$, a pogrubione związki $r \geq 0,30$.

Czynnik dobroć w grupie licealistów koreluje z ugodowością i sumiennością, natomiast czynnik dociekliwość koreluje z ekstrawersją, stabilnością i intelektem. Jest to również schemat podobny do schematu związków cech i metacech osobowości. Wyjątkiem jest związek ze stabilnością emocjonalną. Zgodnie ze teorią (i wynikami badań; DeYoung, 2006; DeYoung i in., 2002; Digman, 1997; Strus, Ciecuch, 2014) dotyczącą Alfę/Stabilności i Bety/Plastyczności – to dobroć (a nie dociekliwość) powinna korelować ze stabilnością emocjonalną.

6.5.3. Związki mocnych stron charakteru z cechami osobowości w grupie młodych dorosłych. Tak jak w poprzednich grupach wiekowych – przedstawione zostaną wyniki analizy korelacji cech osobowości z mocnymi stronami charakteru w trzech wariantach – 24 charakterystyk, trzech czynników, opisanych w części dotyczącej analizy hierarchicznej, i dwóch ogólnych czynników. Rezultaty analiz przedstawiono w tabelach 34–36.

Tabela 34

Wynik analizy korelacji 24 mocnych stron charakteru i cech osobowości w grupie młodych dorosłych

	Ekstrawersja	Ugodowość	Sumiennność	Stabilność	Intelekt
Wdzięczność		0,49	0,28		0,20
Nadzieja	0,33	0,31	0,26	0,46	0,23
Humor	0,50	0,30		0,22	0,30
Duchowość		0,30	0,27		

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Ekstrawersja	Ugodowość	Sumienność	Stabilność	Intelekt
Podziw dla piękna		0,36	0,20		0,36
Przebaczenie		0,42			
Skromność	-0,41		0,20		-0,27
Roztropność		0,28	0,45		
Samoregulacja			0,51	0,29	
Przynależność	0,55	0,48	0,19		
Uczciwość		0,60	0,30		
Przywództwo	0,50	0,36	0,30		0,25
Zdolność do kochania	0,40	0,41	0,22	0,23	
Życzliwość	0,24	0,65	0,27		0,29
Inteligencja społeczna	0,52	0,35	0,23		0,35
Waleczność	0,41				0,40
Pracowitość			0,53	0,26	
Spójność		0,55	0,41	0,23	
Werwa	0,41	0,30	0,36	0,37	0,37
Oryginalność	0,37				0,57
Ciekawość	0,33	0,35	0,26	0,26	0,52
Rozsądek		0,28	0,54		0,22
Pasja zdobywania wiedzy		0,27	0,33		0,56
Szerokie horyzonty umysłowe	0,28	0,43	0,37		0,44

Wszystkie związki między mocnymi stronami a cechami osobowości są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji r zawierające się w przedziale od -0,20 do 0,20, a pogrubione związki silniejsze od (lub równe) -0,30 i 0,30.

Największa liczba korelacji ujawniła się między mocnymi stronami a ugodowością. Z ekstrawersją najwyżej korelują: przynależność, inteligencja społeczna, przywództwo i humor (a więc mocne strony związane z funkcjonowaniem w grupie). Z ugodowością najwyżej korelują: życzliwość, uczciwość i spójność, czyli mocne strony związane z empatycznym, ciepłym, dobrym traktowaniem innych ludzi, okazywaniem im szacunku i oferowaniem swojej pomocy. Z sumiennością najwyżej korelują rozsądek, pracowitość, samoregulacja i roztropność, które związane są z rozważą w podejmowaniu decyzji,

ostrożnym wazieniem argumentów, podejmowaniem przemyślanych decyzji i tendencją do wywiązywania się ze swoich zadań, samodyscypliną. Stabilność wiąże się jedynie z nadzieją i werwą, a więc energią i optymizmem w patrzeniu na przyszłość. Intelpekt natomiast związany jest z oryginalnością, pasją zdobywania wiedzy i ciekawością, czyli mocnymi stronami, które posiada osoba dążąca do zdobywania informacji, ciekawa świata, umiejąca myśleć niestandardowo.

Przy podziale na trzy czynniki mocnych stron – pojawia się znany już schemat relacji między mocnymi stronami a cechami osobowości. Zaprezentowano go w tabeli 35.

Tabela 35

Wynik analizy korelacji trzech czynników mocnych stron charakteru i cech osobowości w grupie młodych dorosłych

	Ekstrawersja	Ugodowość	Sumienność	Stabilność	Intelekt
Troska o innych		0,70	0,25		
Samokontrola			0,62	0,21	
Dociekliwość	0,55			0,26	0,54

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a cechami osobowości są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji $r < 0,20$, a pogrubione związki $r \geq 0,30$.

Czynnik dociekliwości (złożony z mocnych stron związanych nie tylko z intelektem, ale i pozytywną emocjonalnością) koreluje z intelektem i ekstrawersją. Czynnik troski o innych (grupujący mocne strony związane z ciepłem i szacunkiem w relacjach interpersonalnych) koreluje z ugodowością. Czynnik samokontroli (związany z samoograniczaniem się, samokontrolą i samoregulacją) koreluje z sumiennością. Każdy z tych związków doskonale wpisuje się w teorię i jest całkowicie spodziewany.

Kolejnym krokiem było sprawdzenie związków między cechami osobowości a dwoma ogólnymi, nieskorelowanymi ze sobą czynnikami mocnych stron. Wyniki przedstawiono w tabeli 36.

Tabela 36

Wynik analizy korelacji dwóch czynników mocnych stron charakteru i cech osobowości w grupie młodych dorosłych

	Ekstrawersja	Ugodowość	Sumienność	Stabilność	Intelekt
Dobroć		0,59	0,50		
Docieklivość	0,57	0,29		0,28	0,55

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a cechami osobowości są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji $r < 0,20$, a pogrubione związki $r \geq 0,30$.

Czynnik dobroć koreluje z ugodowością i sumiennością, a czynnik docieklivość – z ekstrawersją i intelektem. Schemat związków ponownie dobrze oddaje teoretyczne i potwierdzone empirycznie związki między cechami i metacechami osobowości (DeYoung, 2006; DeYoung i in., 2002; Digman, 1997; Strus, Ciecuch, 2014) poza brakiem spodziewanego związku między dobrocią a stabilnością emocjonalną.

6.5.4. Związki mocnych stron charakteru z cechami osobowości w grupie osób dorosłych. Analogicznie do analiz przedstawionych w poprzednich podrozdziałach – sprawdzono relacje między mocnymi stronami w trzech wariantach (24 charakterystyki szczegółowe, 3 czynniki oraz 2 najbardziej ogólne czynniki mocnych stron) a cechami osobowości. Wyniki przedstawiono w tabelach 37–39.

Tabela 37

Związki 24 mocnych stron charakteru i cech osobowości w grupie osób dorosłych

	Ekstrawersja	Ugodowość	Sumienność	Stabilność	Intelekt
Wdzięczność		0,49	0,22		
Nadzieja	0,31	0,43		0,52	0,32
Humor	0,48	0,38		0,26	0,36
Duchowość		0,36	0,21		
Podziw dla piękna		0,48	0,25		0,26
Przebaczenie		0,43			
Skromność	-0,35	0,24	0,35		-0,31
Roztropność		0,32	0,48		

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Ekstrawersja	Ugodowość	Sumienność	Stabilność	Intelekt
Samoregulacja			0,47	0,26	
Przynależność	0,45	0,53		0,32	0,28
Uczciwość		0,59	0,28		
Przywództwo	0,47	0,39	0,27	0,28	0,34
Zdolność do kochania	0,30	0,55	0,26		
Życzliwość	0,21	0,71	0,31	0,20	
Inteligencja społeczna	0,49	0,52	0,21	0,28	0,40
Waleczność	0,53				0,49
Pracowitość		0,29	0,61		
Spójność		0,50	0,43		
Werwa	0,48	0,40	0,26	0,36	0,31
Oryginalność	0,49			0,24	0,63
Ciekawość	0,35	0,46		0,33	0,42
Rozsądek		0,36	0,43		0,21
Pasja zdobywania wiedzy	0,28	0,29		0,22	0,46
Szerokie horyzonty umysłowe	0,21	0,31	0,29	0,23	0,36

Wszystkie związki między mocnymi stronami a cechami osobowości są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji r zawierające się w przedziale od -0,20 do 0,20, a pogrubione związki silniejsze od (lub równe) -0,30 i 0,30.

Ekstrawersja koreluje najsilniej z walecznością, inteligencją społeczną, oryginalnością, werwą i humorem, czyli mocnymi stronami związanymi z energią, dynamicznością i pozytywną emocjonalnością. Ugodowość koreluje z uczciwością, zdolnością do kochania, przynależnością i spójnością, czyli mocnymi stronami związanymi z relacjami opartymi na szacunku, traktowaniem ludzi w sprawiedliwy sposób, umiejętnością okazywania i przyjmowania miłości od innych. Sumienność koreluje z pracowitością, roztropnością i samoregulacją (mocnymi stronami związanymi z ostrożnym podejmowaniem decyzji oraz wykonywaniem swoich obowiązków). Stabilność emocjonalna koreluje przede wszystkim z nadzieją (optylizmem w patrzeniu w przyszłość), natomiast intelekt koreluje z oryginalnością, walecznością, pasją zdobywania wiedzy i ciekawością (czyli zdobywaniem wiedzy i odważnym broniem swoich poglądów oraz ludzi będących w potrzebie).

Kolejnym krokiem było sprawdzenie związków między cechami osobowości a trzema czynnikami mocnych stron wybranymi na drodze hierarchicznej analizy czynnikowej – dociekliwością, troską o innych i samokontrolą. Wyniki przedstawione zostały w tabeli 38.

Tabela 38

Związki między trzema czynnikami mocnych stron i pięcioma cechami osobowości w grupie osób dorosłych

	Ekstrawersja	Ugodowość	Sumienność	Stabilność	Intelekt
Troska o innych		0,59	0,24		
Samokontrola			0,63	0,21	
Dociekliwość	0,65	0,41		0,35	0,64

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a cechami osobowości są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji $r < 0,20$, a pogrubione związki $r \geq 0,30$.

Związki cech osobowości z czynnikami troski o innych i samokontroli są powtórzeniem związków uzyskanych w grupie młodych dorosłych – troska o innych koreluje z ugodowością, a samokontrola – z sumiennością. Wynikiem nie spotkanym w żadnej wcześniejszej grupie wiekowej jest duża liczba związków między cechami osobowości a dociekliwością. Jedynie jej związek z sumiennością jest nieistotny. Jest to zapewne skutkiem tego, że czynnik dociekliwości w tej grupie był wyjątkowo pojemny, zawierał skale związane nie tylko z intelektem, dążeniem do wiedzy, ale także z pozytywną emocjonalnością, funkcjonowaniem w grupie (przywództwo, przynależność). Z tego względu wiąże się ona nie tylko z ekstrawersją i intelektem (choć są to zdecydowanie najwyższe korelacje), ale także z ugodowością i stabilnością emocjonalną.

Analogicznie do wszystkich poprzednich grup wiekowych – zbadano związki między dwoma ogólnymi, nieskorelowanymi ze sobą czynnikami mocnych stron a cechami osobowości. Wyniki zaprezentowano w tabeli 39.

Tabela 39

Związki między dwoma czynnikami mocnych stron a pięcioma cechami osobowości w grupie osób dorosłych

	Ekstrawersja	Ugodowość	Sumienność	Stabilność	Intelekt
Dobroć		0,54	0,45		-0,20
Dociekliwość	0,63	0,44		0,37	0,62

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a cechami osobowości są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji r zawierające się w przedziale od $-0,20$ do $0,20$, a pogrubione związki $r \geq 0,30$.

Ponieważ nie zmienia się zawartość czynnika dociekliwości, korelacje z cechami osobowości są takie same jak w przypadku rozwiązania trzyczynnikowego – dociekliwość jest najsilniej związana z ekstrawersją i intelektem, ale także z ugodowością i stabilnością emocjonalną. Dobroć jest związana z ugodowością i sumiennością. Związki te są nie tylko spójne z wynikami uzyskiwanymi w młodszych grupach wiekowych, ale ponownie odzwierciedlają relacje między cechami a metacechami osobowości (DeYoung, 2006; DeYoung i in., 2002; Digman, 1997; Strus, Ciecuch, 2014). Wyjątek stanowi związek dociekliwości ze stabilnością emocjonalną (która powinna być związana z dobrocią) i ugodowością.

6.6. Podsumowanie wyników dotyczących relacji mocnych stron charakteru z cechami osobowości

W celu podsumowania opisywanych w tym podrozdziale związków, w tabeli poniżej (tabela 40) zamieszczono wszystkie korelacje zachodzące między dwoma ogólnymi czynnikami mocnych stron (dobrocią oraz dociekliwością) i cechami osobowości we wszystkich grupach wiekowych.

Tabela 40

Związki między dwoma czynnikami mocnych stron a pięcioma cechami osobowości we wszystkich grupach wiekowych

	Dobroć				Dociekliwość			
	GIM	LO	MD	D	GIM	LO	MD	D
Ekstrawersja					0,53	0,62	0,57	0,63
Ugodowość	0,43	0,57	0,59	0,54	0,39	0,25	0,29	0,44
Sumiennność	0,53	0,35	0,50	0,45		0,24		
Stabilność						0,30	0,28	0,37
Intelekt	0,23			-0,20	0,54	0,50	0,55	0,62

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a cechami osobowości są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. GIM = grupa gimnazjalistów, LO = grupa licealistów, MD = grupa młodych dorosłych (w wieku 19–24 lata), D = grupa osób dorosłych (powyżej 25. r.ż.).

Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji r zawierające się w przedziale od -0,20 do 0,20, a pogrubione związki $r \geq 0,30$.

Schemat związków czynnika dobroć z cechami osobowości jest taki sam we wszystkich grupach wiekowych – dobroć istotnie i dość silnie ($r \geq 0,30$) wiąże się z ugodowością i sumiennością. Dociekliwość we wszystkich grupach wiekowych łączy się z ekstrawersją i intelektem. Ponadto – łączy się z ugodowością w grupie gimnazjalistów i osób dorosłych, a także ze stabilnością emocjonalną w grupie licealistów i dorosłych.

Wyniki te stanowią potwierdzenie hipotezy 4 o systematycznych związkach między mocnymi stronami a cechami osobowości. Wynikiem, który nie został ujęty w hipotezie, były istotne związki dociekliwości z ugodowością i stabilnością emocjonalną.

6.7. Weryfikacja hipotezy 5 (relacje mocnych stron charakteru z wartościami)

Do zbadania związków mocnych stron charakteru z wartościami w podejściu skoncentrowanym na zmiennych wykorzystano dwie analizy: analizę korelacji i skalowanie wielowymiarowe.

6.7.1. Związki mocnych stron charakteru i preferencji wartości w grupie gimnazjalistów. Pierwszym krokiem przy badaniu związków mocnych stron charakteru z preferencjami wartości było sprawdzenie korelacji zachodzących między tymi zmiennymi. Wynik analizy korelacji 24 mocnych stron z 19 wartościami przedstawiony został w tabeli 41.

Najsilniejszy związek jest między tradycją a duchowością ($r = 0,60$) oraz między uniwersalizmem społecznym i uczciwością ($r = 0,58$) oraz uniwersalizmem społecznym i życzliwością ($r = 0,53$). Najsłabsze związki są pomiędzy mocnymi stronami a wartościami władzy, co jest zrozumiałe, jako że wartości władzy wiążą się z dominacją, mają charakter raczej egocentryczny, a nie altruistyczny, w związku z czym nie powinny korelować wysoko dodatnio z pożądanymi społecznie charakterystykami człowieka.

Tabela 41

Związki 24 mocnych stron charakteru z 19 wartościami w grupie gimnazjalistów

	UNT	UNN	UNC	BEC	BED	HU	COI	COR	TR	SES	SEP	FA	POR	POD	AC	HE	ST	SDA	SDT
Wdzięczność	0,34	0,24	0,41	0,39	0,45	0,25	0,30	0,42	0,20	0,25	0,23				0,23	0,33	0,23	0,21	0,25
Nadzieja	0,26	0,21	0,36	0,32	0,32	0,24	0,25	0,26	0,20	0,20	0,22	0,24			0,28	0,36	0,36	0,29	0,26
Humor	0,22		0,25	0,24	0,28		0,23				0,22	0,25			0,27	0,35	0,38	0,25	0,27
Duchowość	0,40	0,30	0,47	0,27	0,38	0,30	0,41	0,36	0,60	0,33	0,31	0,21			0,21		0,25		0,25
Podziw dla piękna	0,25	0,39	0,25									0,25				0,29	0,28	0,20	0,29
Przebaczenie	0,27		0,25	0,27	0,24		0,31			0,20									
Skromność	0,29	0,20	0,31	0,26	0,30	0,34	0,26	0,27	0,29										0,28
Roztropność	0,24	0,27	0,28			0,30	0,41	0,38	0,34	0,25	0,30							0,23	0,31
Samoregulacja	0,21						0,30	0,29	0,20		0,24								
Przynależność	0,42	0,27	0,32	0,35	0,34	0,36	0,37	0,37	0,40	0,33	0,40	0,26			0,27		0,22	0,33	0,41
Uczciwość	0,50	0,29	0,58	0,46	0,43	0,44	0,43	0,40	0,50	0,36	0,33	0,24	-0,26		0,22			0,22	0,31
Przywództwo								0,21						0,31	0,25		0,29		
Zdolność do kochania	0,33	0,20	0,34	0,41	0,43	0,33	0,34		0,34	0,21	0,25	0,26			0,24	0,27	0,22	0,28	0,25
Życzliwość	0,41	0,35	0,53	0,42	0,42	0,32	0,40	0,29	0,38	0,30	0,29	0,28					0,22	0,28	0,32
Inteligencja społeczna	0,30		0,30	0,33	0,40	0,26	0,36		0,33	0,31	0,32	0,29			0,34	0,27		0,32	0,41
Waleczność	0,31	0,39	0,39	0,25	0,33	0,26	0,28	0,33	0,33	0,41	0,23	0,24			0,21		0,24	0,26	0,40
Pracowitość	0,32	0,31	0,33	0,24	0,23	0,29	0,37	0,43	0,39	0,31	0,33	0,28			0,21	0,24	0,24	0,25	0,35

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	UNT	UNN	UNC	BEC	BED	HU	COI	COR	TR	SES	SEP	FA	POR	POD	AC	HE	ST	SDA	SDT
Spójność	0,20	0,25	0,29				0,33	0,30	0,21		0,20								0,25
Wierwa	0,25	0,23	0,37	0,34	0,35		0,23		0,23	0,28	0,23	0,25			0,27	0,41	0,32	0,22	0,25
Originalność		0,30	0,26	0,21	0,26	0,22			0,24			0,31			0,37	0,34	0,47	0,25	0,34
Ciekawość		0,33		0,33	0,29		0,20	0,24	0,31	0,20		0,30			0,25	0,26	0,35	0,32	0,35
Rozsądek	0,38	0,27	0,36	0,22	0,26	0,35	0,39	0,38	0,37	0,31	0,30	0,21			0,20			0,33	0,40
Paśa zdobywania wiedzy		0,39	0,24	0,29		0,23	0,21	0,34	0,31	0,27	0,20	0,20			0,22		0,25	0,23	0,32
Szerokie horyzonty umysłowe	0,32	0,28	0,39	0,42	0,44	0,28	0,37	0,26	0,36	0,34	0,28	0,37			0,21	0,24	0,34	0,33	0,42

Wszystkie związki między mocnymi stronami a wartościami są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Skróty wartości wyjaśnione w tabeli 3. Ze względu na dużą liczbę związków – usunięte zostały wartości korelacji $r < 0,20$, a pogrubione związki $r \geq 0,30$.

W kolejnym kroku – zbadano związki między wartościami a czterema czynnikami mocnych stron. Wyniki zaprezentowano w tabeli 42.

Tabela 42

Związki 4 czynników mocnych stron z 19 wartościami w grupie gimnazjalistów

	Troska o innych	Samokontrola	Intelekt	Pozytywna emocjonalność
Uniwersalizm – tolerancja	0,42	0,31		0,26
Uniwersalizm ekologiczny	0,22	0,28	0,29	
Uniwersalizm społeczny	0,44	0,29		0,34
Życzliwość – troskliwość	0,41			0,36
Życzliwość – niezawodność	0,45			0,36
Pokora	0,34	0,32		
Przystosowanie do innych	0,37	0,42		0,21
Przystosowanie do reguł	0,27	0,45	0,22	
Tradycja	0,39	0,35		0,22
Bezpieczeństwo społeczne	0,32	0,26	0,21	
Bezpieczeństwo osobiste	0,29	0,32		
Prestiż	0,24		0,31	
Władza nad zasobami	-0,22	-0,20		
Władza nad ludźmi			0,33	
Osiągnięcia			0,32	0,23
Hedonizm			0,23	0,44
Stymulacja			0,47	0,26
Kierowanie sobą w działaniu	0,24	0,21	0,25	0,20
Kierowanie sobą w myśleniu	0,31	0,30	0,34	

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a wartościami są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Ze względu na dużą liczbę związków – usunięte zostały wartości korelacji r zawierające się w przedziale od -0,20 do 0,20, a pogrubione związki $r \geq 0,30$.

Czynnik troska o innych koreluje najsilniej z wartościami przekraczania siebie – życzliwością i uniwersalizmem – oraz z zachowawczością – przystosowaniem, tradycją i bezpieczeństwem. Czynnik samokontroli koreluje z zachowawczością – przystosowaniem, tradycją i bezpieczeństwem. Czynnik

intelektu koreluje z wartościami otwartości i umacniania siebie, a czynnik pozytywnej emocjonalności – z wartościami przekraczania siebie (uniwersalizmem i życzliwością) oraz hedonizmem. Wynikiem, który zaskakuje, jest fakt związku czynnika intelekt z cieniem władzy nad ludźmi. Wydaje się, że klucz do interpretacji tego związku został przedstawiony w tabeli 43, w której ukazany jest związek między tą wartością a mocną stroną przywództwo (wchodzącej w skład czynnika intelekt).

Tabela 43

Związki 2 czynników mocnych stron z 19 wartościami w grupie gimnazjalistów

	Dobroć	Dociekliwość
Uniwersalizm – tolerancja	0,46	0,24
Uniwersalizm ekologiczny	0,33	0,30
Uniwersalizm społeczny	0,45	0,36
Życzliwość – troskliwość	0,32	0,39
Życzliwość – niezawodność	0,34	0,40
Pokora	0,43	
Przystosowanie do innych	0,51	0,22
Przystosowanie do reguł	0,49	
Tradycja	0,48	0,28
Bezpieczeństwo społeczne	0,37	0,25
Bezpieczeństwo osobiste	0,39	0,21
Prestiż	0,20	0,35
Władza nad zasobami	-0,26	
Władza nad ludźmi		
Osiągnięcia		0,36
Hedonizm		0,46
Stymulacja		0,49
Kierowanie sobą w działaniu	0,29	0,30
Kierowanie sobą w myśleniu	0,40	0,33

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a wartościami są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji r zawierające się w przedziale od -0,20 do 0,20, a pogrubione związki $r \geq 0,30$.

Czynnik dobroci związany był z wartościami przekraczania siebie i zachowawczości (najsilniejszy związek z przystosowaniem do innych – $r = 0,51$). Czynnik dociekliwości korelował z wartościami otwartości na zmiany oraz z uniwersalizmem społecznym, życzliwością oraz prestiżem.

Pojawia się zatem spójny wzór zależności. Mocne strony związane z wymiarem dobroci – ciepłymi relacjami interpersonalnymi i sumiennym wypełnianiem swoich obowiązków – związane są z wartościami z wymiaru zachowawczości i przekraczania siebie, podczas gdy mocne strony związane z wymiarem dociekliwości – pozytywną emocjonalnością, energią w relacjach i intelektem – łączą się z wartościami otwartości na zmiany i przekraczania siebie (zwłaszcza uniwersalizmem i życzliwością).

Takie wnioski potwierdzają relacje między dwoma czynnikami mocnych stron i czterema wartościami wyższego rzędu badane za pomocą analizy korelacji i skalowania wielowymiarowego. Wyniki tych analiz przedstawia tabela 44 i rysunek 14.

Tabela 44

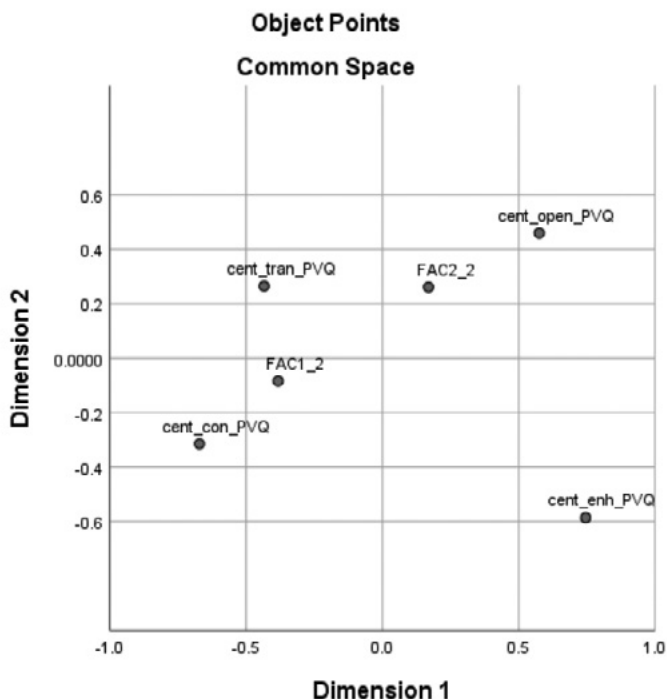
Związki dwóch czynników mocnych stron z czterema wartościami wyższego rzędu w grupie gimnazjalistów

	Dobroć	Dociekliwość
Zachowawczość	0,60	0,34
Przekraczanie siebie	0,51	0,45
Otwartość na zmiany	0,24	0,53
Umacnianie siebie		0,21

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a wartościami wyższego rzędu są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji $r < 0,20$, a pogrubione związki $r \geq 0,30$.

Zgodnie z wynikami skalowania wielowymiarowego – czynnik dobroć znajduje się w sąsiedztwie (świadczącym o dużej sile związku między tymi zmiennymi) preferencji wartości zachowawczości i przekraczania siebie, a czynnik dociekliwości silniej związany jest z preferencjami wartości otwartości na zmiany. Warto zwrócić uwagę na dwie rzeczy: (1) wartości wyższego rzędu rozkładają się dość równomiernie na kole oraz (2) wartości umacniania siebie są znacznie oddalone zarówno od innych wartości wyższego rzędu, jak i od obydwu czynników mocnych stron.

Rysunek 14. Wynik skalowania wielowymiarowego dwóch czynników mocnych stron i czterech typów wartości w grupie gimnazjalistów. Stress 1 = 0,01014.

Adnotacja. FAC1_2 – dobroć, FAC2_2 – docieklivość, cent_con_PVQ – wartości zachowawczości (centrowane), cent_tran_PVQ – wartości przekraczania siebie (centrowane), cent_open_PVQ – wartości otwartości na zmiany (centrowane), cent_enh_PVQ – wartości umacniania siebie (centrowane).

6.7.2. Związki mocnych stron charakteru i preferencji wartości w grupie licealistów.

Pierwszym krokiem analiz związków między mocnymi stronami a preferencjami wartości było zbadanie zachodzących między nimi korelacji. Najpierw sprawdzono związki zachodzące między 24 mocnymi stronami a 19 wartościami. Wyniki przedstawiono w tabeli 45.

Tabela 45

Związki 24 mocnych stron z 19 wartościami w grupie licealistów

	UNT	UNN	UNC	BEC	BED	HU	COI	COR	TR	SES	SEP	FA	POR	POD	AC	HE	ST	SDA	SDT
Wdzięczność	0,21		0,22	0,34	0,24				0,37							0,20			
Nadzieja									0,23						0,26	0,35	0,30		0,22
Humor													0,23	0,21	0,24	0,34	0,26		
Duchowość			0,21				0,23		0,47										
Podziw dla piękna	0,37	0,42	0,24	0,25											0,25			0,26	0,40
Przebaczenie	0,40		0,36	0,20	0,21		0,43	0,20											
Skromność	0,26		0,36	0,21		0,41	0,25						-0,35	-0,38					
Roztropność	0,24	0,27	0,26		0,20	0,22	0,28	0,39	0,27	0,23	0,36								
Samoregulacja	0,31	0,22	0,22			0,26	0,39	0,38	0,25		0,22		-0,21	-0,23					
Przynależność	0,47		0,40	0,34	0,40	0,26	0,35	0,30	0,22	0,20	0,21		-0,21						0,22
Uczciwość	0,48	0,26	0,52	0,39	0,35	0,29	0,47	0,38	0,38	0,29	0,30								
Przywództwo														0,37	0,32	0,21	0,26	0,21	0,27
Zdolność do kochania			0,20	0,38	0,31				0,31						0,20	0,29			
Życzliwość	0,48	0,25	0,53	0,48	0,41	0,29	0,36		0,20				-0,20						
Inteligencja społeczna	0,32	0,24	0,29	0,31	0,33	0,22	0,33	0,23	0,25	0,27						0,23			
Waleczność	0,29	0,24	0,38	0,32	0,26	0,21		0,20		0,22					0,23				0,31

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	UNT	UNN	UNC	BEC	BED	HU	COI	COR	TR	SES	SEP	FA	POR	POD	AC	HE	ST	SDA	SDT
Pracowitość								0,40	0,33		0,30								
Spójność	0,23		0,28		0,21	0,23	0,26	0,32	0,21				-0,23						
Werwa									0,22						0,26	0,43	0,30		
Oryginalność				0,22	0,22										0,36	0,31	0,34	0,38	0,40
Ciekawość		0,23		0,25	0,22										0,38	0,21	0,30	0,24	0,35
Roządek	0,26	0,31	0,28	0,22			0,31	0,27	0,23		0,23								0,20
Pasja zdobywania wiedzy	0,29	0,22	0,21	0,21	0,21		0,28	0,23		0,21					0,35		0,25	0,25	0,39
Szerokie horyzonty umysłowe	0,27	0,20	0,24	0,30	0,37										0,22	0,30	0,20	0,25	0,32

Wszystkie związki między mocnymi stronami a wartościami są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Skróty wartości wyjaśnione w tabeli 3. Ze względu na dużą liczbę związków – usunięte zostały wartości korelacji rzawierające się w przedziale od -0,20 do 0,20, a pogrubione związki silniejsze od (lub równe) -0,30 i 0,30.

Najwyższe korelacje zachodziły między uniwersalizmem społecznym a życzliwością ($r = 0,53$) i uczciwością ($r = 0,52$) oraz między uniwersalizmem-tolerancją a życzliwością i uczciwością ($r = 0,48$) i wartością życzliwość – troskliwość a życzliwością ($r = 0,48$). Co ciekawe, wartości władzy korelowały ujemnie ze skromnością.

Kolejnym krokiem było sprawdzenie związków między wartościami a czterema czynnikami mocnych stron. Wyniki zaprezentowano w tabeli 46.

Tabela 46

Związki 4 czynników mocnych stron z 19 wartościami w grupie licealistów

	Troska o innych	Samokontrola	Intelekt- dominacja	Pozytywna emocjonalność
Uniwersalizm – tolerancja	0,55		0,21	
Uniwersalizm ekologiczny	0,23	0,27	0,29	
Uniwersalizm społeczny	0,59			
Życzliwość – troskliwość	0,43		0,27	
Życzliwość – niezawodność	0,41		0,25	
Pokora	0,42			
Przystosowanie do innych	0,49	0,28		
Przystosowanie do reguł	0,35	0,37		
Tradycja	0,30	0,24		0,28
Bezpieczeństwo społeczne				
Bezpieczeństwo osobiste	0,22	0,32		
Prestiż			0,21	
Władza nad zasobami	-0,33			
Władza nad ludźmi	-0,34		0,26	
Osiągnięcia			0,44	0,22
Hedonizm			0,28	0,42
Stymulacja			0,36	0,28
Kierowanie sobą w działaniu			0,38	
Kierowanie sobą w myśleniu			0,48	

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a wartościami są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji r zawierające się w przedziale od $-0,20$ do $0,20$, a pogrubione związki silniejsze od (lub równe) $-0,30$ i $0,30$.

Czynnik troski o innych związany był najsilniej z uniwersalizmem społecznym ($r = 0,59$), uniwersalizmem – tolerancją ($r = 0,55$) i przystosowaniem do innych ($r = 0,49$). Ujemnie z tym czynnikiem wiązały się wartości władzy ($r = -0,34$ dla władzy nad ludźmi i $r = -0,33$ dla władzy nad zasobami). Czynnik samokontroli korelował z przystosowaniem do reguł ($r = 0,37$) i bezpieczeństwem osobistym ($r = 0,32$). Czynnik intelektu-dominacji wiązał się z ceniением wartości kierowania sobą w myśleniu ($r = 0,48$) i osiągnięć ($r = 0,44$), a czynnik pozytywnej emocjonalności – z hedonizmem ($r = 0,42$).

Następnym krokiem analizy związków mocnych stron i wartości było sprawdzenie korelacji zachodzących między dwoma czynnikami mocnych stron a 19 wartościami. Wyniki przedstawione zostały w tabeli 47.

Tabela 47

Związki 2 czynników mocnych stron charakteru z 19 wartościami w grupie licealistów

	Dobroć	Docieklność
Uniwersalizm – tolerancja	0,56	
Uniwersalizm ekologiczny	0,33	
Uniwersalizm społeczny	0,57	
Życzliwość – troskliwość	0,38	0,29
Życzliwość – niezawodność	0,38	0,28
Pokora	0,44	
Przystosowanie do innych	0,56	
Przystosowanie do reguł	0,47	
Tradycja	0,38	
Bezpieczeństwo społeczne	0,25	
Bezpieczeństwo osobiste	0,34	
Prestiz		
Władza nad zasobami	-0,32	
Władza nad ludźmi	-0,33	0,31
Osiągnięcia		0,45
Hedonizm		0,46
Stymulacja		0,43
Kierowanie sobą w działaniu		0,30
Kierowanie sobą w myśleniu		0,39

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a wartościami są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji r zawierające się w przedziale od $-0,20$ do $0,20$, a pogrubione związki silniejsze od (lub równe) $-0,30$ i $0,30$.

Czynnik dobroci korelował dodatnio z wartościami przekraczania siebie (m.in. uniwersalizmem społecznym [$r = 0,57$], uniwersalizmem – tolerancją [$r = 0,56$] i zachowawczością (m.in. przystosowaniem do innych [$r = 0,56$], przystosowaniem do reguł [$r = 0,47$] i pokorą [$r = 0,44$]). Ujemnie wiązał się z wartościami władzy nad innymi ($r = -0,33$) i władzy nad zasobami ($r = -0,32$). Czynnik dociekliwości łączył się natomiast z wartościami otwartości na zmiany (m.in. hedonizmem [$r = 0,46$] i stymulacją [$r = 0,43$]) oraz wartościami umacniania siebie (osiągnięciami [$r = 0,45$] i władzą nad innymi [$r = 0,31$]). Ciekawa jest więc relacja między czynnikami mocnych stron a wartościami władzy – jeden czynnik koreluje z nimi dodatnio, a drugi – ujemnie. Wyniki takie potwierdza jeszcze korelacja dwóch czynników z czterema typami wartości, której wyniki przedstawiono w tabeli 48.

Tabela 48

Związki dwóch czynników mocnych stron z czterema ogólnymi typami wartości w grupie licealistów

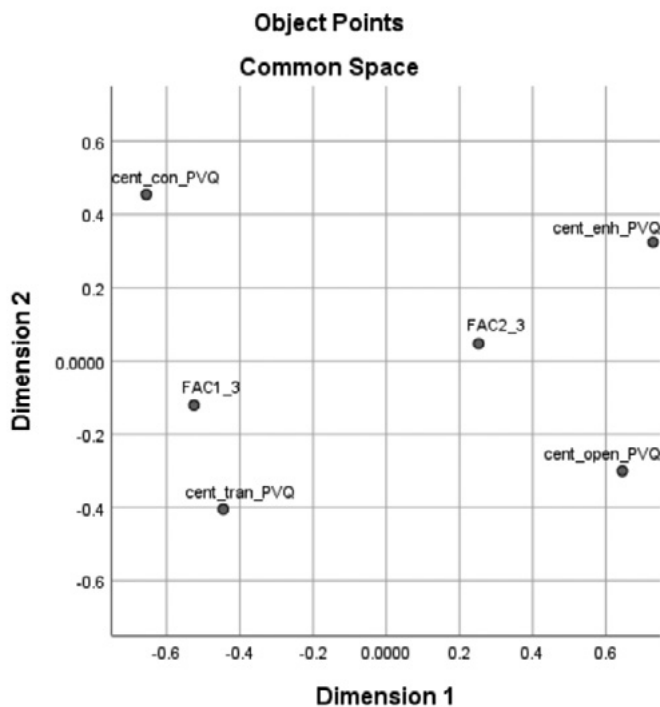
	Dobroć	Dociekliwość
Zachowawczość	0,56	
Przekraczanie siebie	0,62	0,24
Otwartość na zmiany		0,55
Umacnianie siebie	-0,29	0,36

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a wartościami wyższego rzędu są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji r zawierające się w przedziale od -0,20 do 0,20, a pogrubione związki $r \geq 0,30$.

Taki wzór zależności potwierdzony jest również w analizie skalowania wielowymiarowego (rysunek 15). Do tych analiz wykorzystano dwa czynniki mocnych stron (najbardziej ogólne i nieskorelowane ze sobą w każdej z grup wiekowych) oraz centrowane dane z czterech typów wartości.

Widać tutaj znaczne zróżnicowanie związków między czynnikami mocnych stron a typami wartości – czynnik dobroć jest blisko związany z wartościami przekraczania siebie oraz (słabiej) z wartościami zachowawczości. Mówi to o pokrewieństwie tak rozumianej dobroci z ceniением wartości związanych z dbaniem o innych ludzi i otaczający świat. Czynnik dociekliwość związany jest z wartościami umacniania siebie i otwartości na zmiany, zatem posiadanie takich mocnych stron, jak werwa, przywództwo, oryginalność, szerokie horyzonty umysłowe, humor itd. wiąże się z ceniением wartości związanych z samostanowieniem (kierowaniem sobą), dążeniem do osiągnięć, hedonizmem czy stymulacją.

Rysunek 15. Wyniki skalowania wielowymiarowego dla dwóch czynników mocnych stron i czterech typów wartości w grupie licealistów. Stress 1 = 0,031.

Adnotacja. FAC1_2 – dobroć, FAC2_2 – docieklivość, cent_con_PVQ – wartości zachowawczości (centrowane), cent_tran_PVQ – wartości przekraczania siebie (centrowane), cent_open_PVQ – wartości otwartości na zmiany (centrowane), cent_enh_PVQ – wartości umacniania siebie (centrowane).

6.7.3. Związki mocnych stron charakteru i preferencji wartości w grupie młodych dorosłych. Analogicznie do poprzednio omawianych grup wiekowych – relacje między mocnymi stronami a wartościami zbadano najpierw poprzez wykorzystanie analizy korelacji, a następnie – skalowanie wielowymiarowe. Jako pierwsze przedstawiono związki 24 mocnych stron i 19 wartości (tabela 49).

Tabela 49

Związki 24 mocnych stron i 19 wartości w grupie młodych dorosłych

	UNT	UNN	UNC	BEC	BED	HU	COI	COR	TR	SES	SEP	FA	POR	POD	AC	HE	ST	SDA	SDT
Wdzięczność	0,33	0,22	0,38	0,41	0,38	0,22	0,29		0,35	0,26	0,27		-0,21						0,26
Nadzieja	0,27		0,21	0,26	0,21				0,22	0,26	0,24				0,24		0,25	0,30	0,34
Humor			0,21	0,29	0,28										0,34	0,37	0,29	0,28	0,34
Duchowość		0,20	0,37	0,20	0,21	0,22	0,28	0,30	0,58	0,37	0,23		-0,22						
Podziw dla piękna	0,38	0,36	0,39	0,29	0,26		0,25		0,31	0,31	0,23				0,23		0,23	0,21	0,42
Przebaczenie	0,30		0,30			0,21	0,35						-0,32	-0,27					
Skromność			0,22			0,41	0,25	0,20					-0,27	-0,36	-0,26	-0,21			-0,20
Roztropność			0,32		0,20	0,28	0,35	0,45	0,28	0,30	0,28								
Samoregulacja		0,22				0,21		0,33	0,21							-0,24			
Przynależność	0,24		0,28	0,37	0,37		0,27				0,23				0,20	0,30			
Uczciwość	0,46		0,46	0,37	0,41	0,27	0,41	0,24	0,22	0,27			-0,27	-0,27					
Przywództwo	0,23		0,20	0,28	0,27								0,23	0,28	0,22	0,22	0,23	0,26	0,30
Zdolność do kochania	0,21		0,24	0,44	0,38						0,28					0,27		0,27	0,22
Życzliwość	0,44		0,44	0,52	0,47		0,41		0,26		0,20		-0,26	-0,22				0,21	0,29
Inteligencja społeczna	0,31		0,27	0,30	0,23										0,28	0,20	0,33	0,27	0,35
Waleczność														0,20	0,23	0,20	0,34	0,32	0,35

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeliz poprzedniej strony

	UNT	UNN	UNC	BEC	BED	HU	COI	COR	TR	SES	SEP	FA	POR	POD	AC	HE	ST	SDA	SDT
Pracowitość				0,20				0,25									0,21	0,24	0,21
Spójność	0,33		0,32	0,43	0,48		0,25			0,23	0,24		-0,24					0,26	
Werwa	0,30	0,20	0,23	0,32	0,25				0,23	0,23	0,24				0,33	0,20	0,41	0,32	0,43
Oryginalność														0,25	0,35	0,27	0,44	0,34	0,57
Ciekawość	0,33	0,26	0,23	0,30	0,27				0,27	0,27	0,24				0,37		0,39	0,38	0,54
Rozsądek					0,25		0,21	0,28		0,27	0,24				0,23			0,26	0,22
Pasja zdobywania wiedzy	0,29	0,22			0,21				0,23	0,26					0,31		0,28	0,30	0,52
Szerokie horyzonty umysłowe	0,26		0,21	0,32	0,35					0,21	0,23				0,30			0,39	0,41

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a wartościami są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Skróty wartości wyjaśnione w tabeli 3. Ze względu na dużą liczbę związków – usunięte zostały wartości korelacji r zawierające się w przedziale od -0,20 do 0,20, a pogrubione związki silniejsze od (lub równe) -0,30 i 0,30.

Najsilniejsze związki zachodzą między tradycją a duchowością ($r = 0,58$), kierowaniem sobą w myśleniu a: oryginalnością ($r = 0,57$), ciekawością ($r = 0,54$) i pasją zdobywania wiedzy ($r = 0,52$), a także wartością życzliwość – troskliwość a mocną stroną życzliwość ($r = 0,52$). W tej grupie wiekowej korelacje między wartościami a mocnymi stronami są dość silne.

Wyniki uzyskane w korelacji 3 czynników mocnych stron z 19 wartościami przedstawiono w tabeli 50.

Tabela 50

Analiza korelacji między 3 czynnikami mocnych stron i 19 wartościami w grupie młodych dorosłych

	Docieklność	Troska o innych	Samokontrola
Osiągnięcia	0,41		
Hedonizm	0,33		-0,25
Stymulacja	0,47		
Kierowanie sobą w działaniu	0,41		
Kierowanie sobą w myśleniu	0,54		
Uniwersalizm – tolerancja		0,44	
Uniwersalizm ekologiczny			0,20
Uniwersalizm społeczny		0,52	
Życzliwość – troskliwość	0,24	0,49	
Życzliwość – niezawodność		0,49	
Pokora		0,30	0,22
Przystosowanie do innych		0,48	
Przystosowanie do reguł		0,22	0,41
Tradycja		0,33	0,22
Bezpieczeństwo społeczne		0,28	0,27
Bezpieczeństwo osobiste		0,27	
Prestiż			
Władza nad zasobami		-0,30	
Władza nad ludźmi	0,29	-0,29	

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a wartościami są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji r zawierające się w przedziale od -0,20 do 0,20, a pogrubione związki silniejsze od (lub równe) -0,30 i 0,30.

Czynnik dociekliwości wiąże się z wartościami kierowania sobą w myśleniu ($r = 0,54$), stymulacji ($r = 0,47$), osiągnięć ($r = 0,41$) i kierowania sobą w działaniu ($r = 0,41$). Czynnik troski o innych wiąże się z uniwersalizmem społecznym ($r = 0,52$), życzliwością – troskliwością ($r = 0,49$) i życzliwością – niezawodnością ($r = 0,49$), przystosowaniem do innych ($r = 0,48$), uniwersalizmem – tolerancją ($r = 0,44$). Istotna jest również ujemna korelacja z wartością władzy nad zasobami ($r = -0,30$). Czynnik samokontroli wiąże się z ceniением wartości przystosowania do reguł ($r = 0,41$) – podobnie jak w każdej wcześniej analizowanej grupie wiekowej.

Przy analizie związków dwóch ogólnych, niezależnych od siebie czynników mocnych stron z wartościami zaobserwowano związki zaprezentowane w tabeli 51.

Tabela 51

Związki dwóch czynników mocnych stron z wartościami w grupie młodych dorosłych

	Dobroć	Dociekliwość
Uniwersalizm – tolerancja	0,42	0,25
Uniwersalizm ekologiczny	0,23	
Uniwersalizm społeczny	0,49	
Życzliwość – troskliwość	0,40	0,31
Życzliwość – niezawodność	0,42	0,26
Pokora	0,38	
Przystosowanie do innych	0,48	
Przystosowanie do reguł	0,39	
Tradycja	0,36	
Bezpieczeństwo społeczne	0,35	
Bezpieczeństwo osobiste	0,29	
Prestiz		
Władza nad zasobami	-0,31	
Władza nad ludźmi	-0,29	0,25
Osiągnięcia		0,42
Hedonizm		0,32
Stymulacja		0,46
Kierowanie sobą w działaniu		0,42
Kierowanie sobą w myśleniu		0,56

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a wartościami są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji r zawierające się w przedziale od -0,20 do 0,20, a pogrubione związki silniejsze od (lub równe) -0,30 i 0,30.

Czynnik 1 (dociekliwość) wiąże się najsilniej z kierowaniem sobą w myśleniu ($r = 0,56$), stymulacją ($r = 0,46$), kierowaniem sobą w działaniu ($r = 0,42$) i osiągnięciami ($r = 0,42$). Czynnik dobroć wiąże się dodatnio z uniwersalizmem społecznym ($r = 0,49$), przystosowaniem do innych ($r = 0,48$), życzliwością – niezawodnością ($r = 0,42$) i uniwersalizmem – tolerancją ($r = 0,42$), a ujemnie – z władzą nad zasobami ($r = -0,31$) i władzą nad ludźmi ($r = -0,29$). Można zatem zaobserwować powtarzający się wzór, w którym czynnik dociekliwości dodatnio wiąże się z wartościami otwartości na zmiany i (w mniejszym stopniu) umacniania siebie, a czynnik dobroci – dodatnio z wartościami przekraczania siebie i zachowawczości, a ujemnie – z wartościami umacniania siebie.

Taki schemat potwierdza się przy analizie dwóch czynników mocnych stron i czterech typów wartości – zarówno w analizie korelacji, jak i analizie skalowania wielowymiarowego (tabela 52 i rysunek 16).

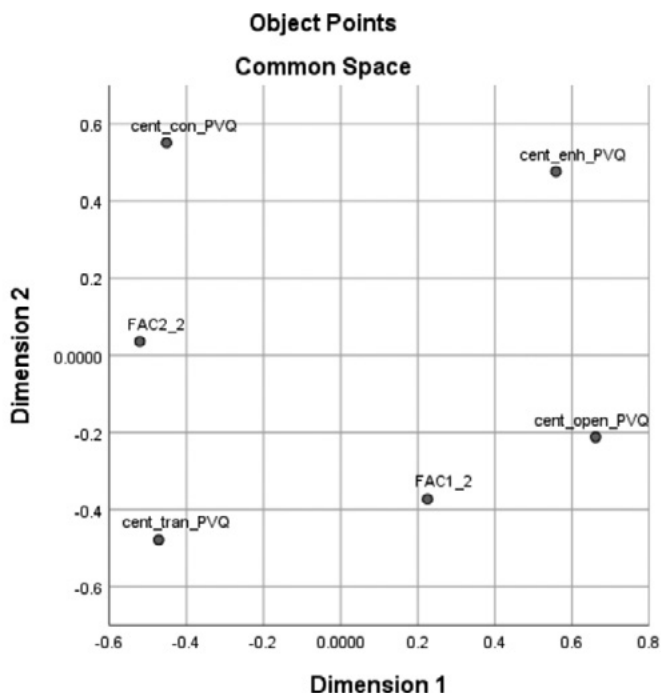
Tabela 52

Analiza korelacji związków między dwoma czynnikami mocnych stron i czterema typami wartości w grupie młodych dorosłych

	Dobroć	Dociekliwość
Zachowawczość	0,50	
Przekraczanie siebie	0,52	0,29
Otwartość na zmiany		0,58
Umacnianie siebie	-0,25	0,27

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a wartościami wyższego rzędu są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji r zawierające się w przedziale od -0,20 do 0,20, a pogrubione związki $r \geq 0,30$.

Rysunek 16. Wynik skalowania wielowymiarowego dwóch czynników mocnych stron charakteru i czterech typów wartości w grupie młodych dorosłych. Stress 1 = 0,1492.

Adnotacja. FAC1_2 – docieklivość, FAC2_2 – dobroć, cent_con_PVQ – wartości zachowawczości (centrowane), cent_tran_PVQ – wartości przekraczania siebie (centrowane), cent_open_PVQ – wartości otwartości na zmiany (centrowane), cent_enh_PVQ – wartości umacniania siebie (centrowane).

6.7.4. Związki mocnych stron charakteru i preferencji wartości w grupie osób dorosłych.

Związki między 24 mocnymi stronami i 19 wartościami analizowano za pomocą analizy korelacji. Wyniki przedstawiono w tabeli 53.

Tabela 53

Związki między mocnymi stronami charakteru a wartościami w grupie osób dorosłych

	UNT	UNN	UNC	BEC	BED	HU	COI	COR	TR	SES	SEP	FA	POR	POD	AC	HE	ST	SDA	SDT
Wdzięczność	0,28		0,32	0,41	0,41	0,23	0,32		0,32				-0,20						0,22
Nadzieja	0,26			0,25	0,27												0,22	0,20	0,33
Humor	0,21			0,26	0,27											0,24	0,24		0,24
Duchowość			0,30	0,26	0,29	0,26	0,36	0,24	0,50	0,24	0,21						-0,20		
Podziw dla piękna	0,34	0,31	0,39	0,40	0,36		0,27	0,24	0,26	0,21									0,30
Przebaczenie	0,38		0,29	0,33	0,31	0,31	0,36		0,23				-0,21	-0,23					
Skromność	0,22	0,31	0,31	0,26	0,31	0,44	0,42	0,33	0,33	0,30	0,23		-0,20	-0,31	-0,20	-0,24			
Roztropność	0,21		0,35	0,30	0,38	0,26	0,45	0,38	0,37	0,39	0,36	0,20				-0,22	-0,21		
Samoregulacja								0,24											
Przynależność	0,30		0,25	0,29	0,28		0,25		0,22	0,24									0,36
Uczciwość	0,51	0,31	0,50	0,42	0,47	0,33	0,46	0,30	0,32	0,22			-0,27	-0,28					
Przywództwo	0,24		0,20	0,25	0,31										0,24			0,22	0,38
Zdolność do kochania	0,30		0,29	0,41	0,46		0,28		0,24	0,22	0,23							0,20	0,23
Życzliwość	0,43	0,28	0,42	0,49	0,54	0,31	0,44	0,25	0,32	0,23			-0,22						0,28
Inteligencja społeczna	0,30		0,22	0,31	0,34										0,20		0,24	0,21	0,34
Waleczność														0,24	0,27	0,28	0,34	0,31	0,37

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	UNT	UNN	UNC	BEC	BED	HU	COI	COR	TR	SES	SEP	FA	POR	POD	AC	HE	ST	SDA	SDT
Pracowitość	0,20	0,20	0,20	0,21	0,28			0,26											0,26
Spójność	0,32	0,24	0,30	0,35	0,51	0,20	0,35	0,21	0,28	0,24			-0,25	-0,23					0,20
Werwa	0,33			0,22	0,27										0,25		0,32	0,25	0,34
Oryginalność														0,25	0,34	0,27	0,42	0,27	0,51
Ciekawość	0,32			0,28	0,28									0,20			0,28	0,32	0,47
Roządek	0,23		0,23	0,27	0,34		0,24			0,27								0,24	0,28
Pasja																			
zdobycie wiedzy	0,22														0,20		0,24	0,22	0,43
Szerokie horyzonty umysłowe				0,25	0,28													0,21	0,34

Wszystkie związki między mocnymi stronami a wartościami są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Skróty wartości wyjaśnione w tabeli 3. Ze względu na dużą liczbę związków – usunięte zostały wartości korelacji r zawierające się w przedziale od -0,20 do 0,20, a pogrubione związki silniejsze od (lub równe) -0,30 i 0,30.

Najsilniejszy związek był między wartością życzliwość – niezawodność a mocnymi stronami życzliwości ($r = 0,54$) i spójności ($r = 0,51$), uniwersalizmem – tolerancją a uczciwością ($r = 0,51$), kierowaniem sobą w myśleniu a oryginalnością ($r = 0,51$), tradycją a duchowością ($r = 0,50$), uniwersalizmem społecznym a uczciwością ($r = 0,50$). Najwięcej korelacji na poziomie $r \geq 0,30$ jest między wartościami a mocnymi stronami skromności i roztropności. Liczba korelacji jest duża, stąd wymieniono tylko te najwyższe.

Kolejnym krokiem była analiza związków między trzema czynnikami mocnych stron a 19 wartościami. Jej wyniki przedstawiono w tabeli 54.

Tabela 54

Związki między wartościami a trzema czynnikami mocnych stron w grupie osób dorosłych

	Troska o innych	Samokontrola	Dociekliwość
Uniwersalizm – tolerancja	0,40		0,25
Uniwersalizm ekologiczny	0,28		
Uniwersalizm społeczny	0,48		
Życzliwość – troskliwość	0,47		0,23
Życzliwość – niezawodność	0,51	0,22	0,21
Pokora	0,42		
Przystosowanie do innych	0,54		
Przystosowanie do reguł	0,29	0,29	
Tradycja	0,42		
Bezpieczeństwo społeczne	0,29	0,23	
Bezpieczeństwo osobiste	0,23	0,23	
Prestiż			
Władza nad zasobami	-0,28		
Władza nad ludźmi	-0,34		0,20
Osiągnięcia			0,34
Hedonizm			0,28
Stymulacja			0,40
Kierowanie sobą w działaniu			0,33
Kierowanie sobą w myśleniu			0,52

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a wartościami są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji r zawierające się w przedziale od $-0,20$ do $0,20$, a pogrubione związki silniejsze od (lub równe) $-0,30$ i $0,30$.

Czynnik troski o innych koreluje z przystosowaniem do innych ($r = 0,54$), życzliwością – niezawodnością ($r = 0,51$), uniwersalizmem społecznym ($r = 0,48$), życzliwością – troskliwością ($r = 0,47$) oraz słabiej i ujemnie z władzą nad ludźmi ($r = -0,34$). Czynnik samokontroli nie korelował na poziomie $r \geq 0,30$ z żadną z wartości. Najsilniejszy związek ($r = 0,29$) występował między tym czynnikiem a przystosowaniem do reguł (tak, jak to miało miejsce we wcześniejszych grupach wiekowych). Czynnik dociekliwości koreluje z kierowaniem sobą w myśleniu ($r = 0,52$), stymulacją ($r = 0,40$), a także z osiągnięciami ($r = 0,34$).

Związki między dwoma ogólnymi, niezależnymi od siebie czynnikami mocnych stron a wartościami przedstawione zostały w tabelach 55 i 56 oraz na rysunku 17.

Tabela 55

Związki między wartościami a dwoma ogólnymi czynnikami mocnych stron w grupie osób dorosłych

	Dobroć	Dociekliwość
Uniwersalizm – tolerancja	0,38	0,27
Uniwersalizm ekologiczny	0,31	
Uniwersalizm społeczny	0,47	
Życzliwość – troskliwość	0,43	0,26
Życzliwość – niezawodność	0,52	0,25
Pokora	0,40	
Przystosowanie do innych	0,55	
Przystosowanie do reguł	0,37	
Tradycja	0,43	
Bezpieczeństwo społeczne	0,35	
Bezpieczeństwo osobiste	0,30	
Prestiż		
Władza nad zasobami	-0,28	
Władza nad ludźmi	-0,33	
Osiągnięcia		0,34
Hedonizm	-0,26	0,26
Stymulacja		0,38
Kierowanie sobą w działaniu		0,33
Kierowanie sobą w myśleniu		0,52

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a wartościami są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji r zawierające się w przedziale od -0,20 do 0,20, a pogrubione związki silniejsze od (lub równe) -0,30 i 0,30.

Czynnik dobroci związany jest z wartościami zachowawczości (np. przystosowaniem do innych [$r = 0,55$], tradycją [$r = 0,43$], przystosowaniem do reguł [$r = 0,37$]) i przekraczania siebie (życzliwością – niezawodnością [$r = 0,52$], uniwersalizmem społecznym [$r = 0,47$]) czy życzliwością – troskliwością [$r = 0,43$]). Czynnik dociekliwości związany jest, jak w poprzednich grupach wiekowych, głównie z kierowaniem sobą w myśleniu ($r = 0,52$), stymulacją ($r = 0,38$), osiągnięciami ($r = 0,34$) i kierowaniem sobą w działaniu ($r = 0,33$), czyli wartościami otwartości na zmiany.

Podsumowaniem tych wyników są związki między dwoma czynnikami mocnych stron a czterema typami wartości przedstawione w tabeli 56 i na rysunku 17.

Tabela 56

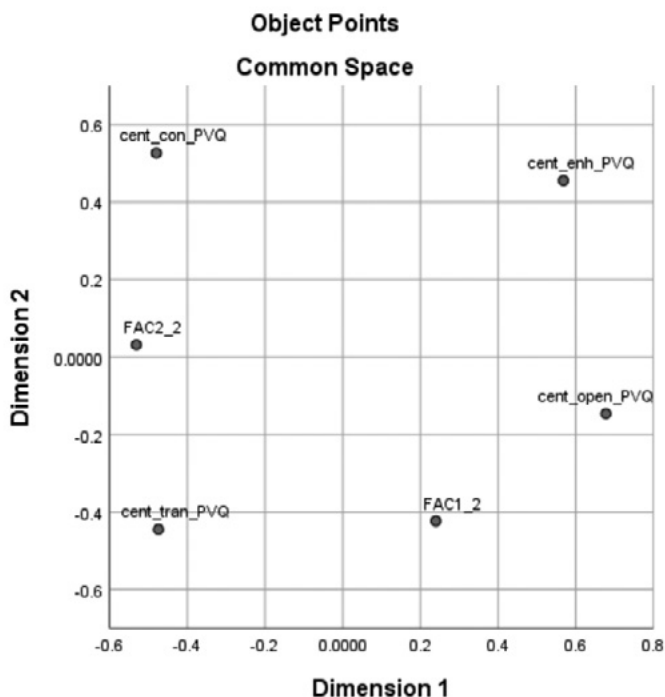
Związki między czterema wartościami wyższego rzędu i dwoma ogólnymi czynnikami mocnych stron w grupie osób dorosłych

	Dobroć	Dociekliwość
Zachowawczość	0,50	
Przekraczanie siebie	0,54	0,23
Otwartość na zmiany		0,49
Umacnianie siebie	-0,31	0,20

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a wartościami wyższego rzędu są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.

Adnotacja. Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji r zawierające się w przedziale od -0,20 do 0,20, a pogrubione związki silniejsze od (lub równe) -0,30 i 0,30.

Czynnik dobroci w grupie dorosłych koreluje z przekraczaniem siebie ($r = 0,54$), zachowawczością ($r = 0,50$) i, ujemnie, z umacnianiem siebie ($r = -0,31$). Dociekliwość związana jest z otwartością na zmiany ($r = 0,49$).

Rysunek 17. Wynik skalowania wielowymiarowego dwóch czynników mocnych wartości i czterech typów wartości w grupie osób dorosłych. Stress 1 = 0,1254.

Adnotacja. FAC1_2 – docieklliwość, FAC2_2 – dobroć, cent_con_PVQ – wartości zachowawczości (centrowane), cent_tran_PVQ – wartości przekraczania siebie (centrowane), cent_open_PVQ – wartości otwartości na zmiany (centrowane), cent_enh_PVQ – wartości umacniania siebie (centrowane).

Przedstawione wyniki pokazują spójny schemat związków wartościami (a zwłaszcza typami wartości) i mocnymi stronami (a zwłaszcza dwuczynnikowym modelem mocnych stron).

6.8. Podsumowanie wyników dotyczących relacji mocnych stron charakteru z wartościami

W celu podsumowania opisywanych w tym podrozdziale związków, w tabeli 57 zamieszczono wszystkie korelacje zachodzące między dwoma ogólnymi czynnikami mocnych stron (dobrocią oraz dociekliwością) i preferencjami wartości (19 szczegółowych wartości oraz 4 wartości wyższego rzędu) we wszystkich grupach wiekowych.

Tabela 57

Związki między 2 czynnikami mocnych stron a 19 wartościami szczegółowymi i 4 wartościami wyższego rzędu we wszystkich grupach wiekowych

	Dobroć				Dociekliwość			
	GIM	LO	MD	D	GIM	LO	MD	D
Uniwersalizm – tolerancja	0,46	0,56	0,42	0,38	0,24		0,25	0,27
Uniwersalizm ekologiczny	0,33	0,33	0,23	0,31	0,30			
Uniwersalizm społeczny	0,45	0,57	0,49	0,47	0,36			
Życzliwość – troskliwość	0,32	0,38	0,40	0,43	0,39	0,29	0,31	0,26
Życzliwość – niezawodność	0,34	0,38	0,42	0,52	0,40	0,28	0,26	0,25
Pokora	0,43	0,44	0,38	0,40				
Przystosowanie do innych	0,51	0,56	0,48	0,55	0,22			
Przystosowanie do reguł	0,49	0,47	0,39	0,37				
Tradycja	0,48	0,38	0,36	0,43	0,28			
Bezpieczeństwo społeczne	0,37	0,25	0,35	0,35	0,25			
Bezpieczeństwo osobiste	0,39	0,34	0,29	0,30	0,21			
Prestiż	0,20				0,35			
Władza nad zasobami	-0,26	-0,32	-0,31	-0,28				
Władza nad ludźmi		-0,33	-0,29	-0,33		0,31	0,25	
Osiągnięcia					0,36	0,45	0,42	0,34
Hedonizm				-0,26	0,46	0,46	0,32	0,26
Stymulacja					0,49	0,43	0,46	0,38
Kierowanie sobą w działaniu	0,29				0,30	0,30	0,42	0,33
Kierowanie sobą w myśleniu	0,40				0,33	0,39	0,56	0,52

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Dobroć				Dociekliwość			
	GIM	LO	MD	D	GIM	LO	MD	D
Zachowawczość	0,60	0,56	0,50	0,50	0,34			
Przekraczanie siebie	0,51	0,62	0,52	0,54	0,45	0,24	0,29	0,23
Otwartość na zmiany	0,24				0,53	0,55	0,58	0,49
Umacnianie siebie		-0,29	-0,25	-0,31	0,21	0,36	0,27	0,20

Wszystkie związki między czynnikami mocnych stron a wartościami i wartościami wyższego rzędu są istotne na poziomie $p \leq 0,01$.
Adnotacja. GIM = grupa gimnazjalistów, LO = grupa licealistów, MD = grupa młodych dorosłych (w wieku 19–24 lata), D = grupa osób dorosłych (powyżej 25. r.ż.).

Z tabeli usunięte zostały wartości korelacji r zawierające się w przedziale od -0,20 do 0,20, a pogrubione związki silniejsze od (lub równe) -0,30 i 0,30.

W tabeli 57 dobrze widać, że dobroć i dociekliwość wiążą się z innymi wartościami, a schematy związków obydwu czynników mocnych stron są podobne we wszystkich grupach wiekowych. Stanowi to potwierdzenie hipotezy 5. Jedynie związki dociekliwości z wartościami w grupie gimnazjalistów nieco odbiegają od wzoru widocznego w starszych grupach wiekowych (związków jest więcej, ale o mniejszej sile).

W przypadku dobroci najwyższe dodatnie korelacje zachodzą z takimi szczegółowymi preferencjami wartości, jak: uniwersalizm – tolerancja, uniwersalizm społeczny, przystosowanie do innych, przystosowanie do reguł czy tradycja. Dość wysokie okazują się być istotne ujemne związki (r równe ok. -0,30) z preferowaniem wartości władzy nad ludźmi i władzy nad zasobami. Widać to jeszcze wyraźniej, analizując związek dobroci z czterema wartościami wyższego rzędu – czynnik ten koreluje w każdej grupie wiekowej wysoko ($r \geq 0,50$) z wartościami zachowawczości i przekraczania siebie. Związek z umacnianiem siebie jest istotny, choć słabszy (wartości r równe ok. -0,30).

Dociekliwość koreluje z takimi wartościami szczegółowymi, jak: kierowanie sobą w myśleniu, kierowanie sobą w działaniu, stymulacja, hedonizm czy osiągnięcia i (poza korelacją z hedonizmem w grupie najstarszej) są to związki o sile $r \geq 0,30$. Analizując związki z wartościami wyższego rzędu, można zauważyć, że we wszystkich grupach wiekowych dociekliwość koreluje z otwartością na zmiany. Istotne, choć o mniejszej sile, są związki z wartościami przekraczania siebie i umacniania siebie.

6.9. Wyjaśnianie dwóch ogólnych czynników mocnych stron przez cechy osobowości oraz wartości

Analiza regresji – mówiąca o wyjaśnianiu jednej zmiennej przez drugą – została zastosowana dla sprawdzenia, czy (1) mocne strony są sprowadzalne do cech osobowości i wartości oraz (2) czy cechy osobowości i wartości wyjaśniają niezależne części wariancji mocnych stron. Oczekiwano, że cechy osobowości i wartości wyjaśniają niezależne części wariancji mocnych stron, ale nie cała wariancja zostanie wyjaśniona, co oznaczać będzie, że mocne strony nie są sprowadzalne do cech osobowości i wartości. W każdym przypadku zastosowano krokową analizę regresji, w której w pierwszym kroku (model 1 w tabelach) badano rolę cech osobowości, a w drugim kroku (model 2 w tabelach) – rozszerzano model o wartości. W analizach uwzględniono pięć cech osobowości oraz cztery ogólne typy wartości: przekraczanie siebie, umacnianie siebie, otwartość na zmiany i zachowawczość. Wyniki w tabelach przedstawiono osobno dla każdego czynnika mocnych stron (z rozwiązania dwuczynnikowego), aby widoczne były różnice międzygrupowe w zakresie związków opisywanych zmiennych.

Stosując krokową analizę regresji, zbadano, jak cechy osobowości (krok 1) oraz cechy osobowości i preferencje wartości (krok 2) wyjaśniają dwa czynniki mocnych stron (dobroć i dociekliwość). Wyniki przedstawione zostały w tabelach 58–59.

Tabela 58

Wynik analizy regresji cech osobowości i preferencji wartości na czynnik dobroć w czterech grupach wiekowych

	Gimnazjaliści	Licealiści	Młodzi dorośli	Dorośli
Model 1 (cechy osobowości)				
Skorygowane R^2	0,37	0,47	0,53	0,52
Beta				
Ekstrawersja	-0,17*	-0,34***	-0,16***	-0,30***
Ugodowość	0,30***	0,63***	0,57***	0,61***
Sumienność	0,44***	0,21***	0,37***	0,26***
Stabilność emocjonalna	0,00	0,15***	0,09*	0,05
Intelekt	0,13*	-0,01	-0,15***	-0,22***

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Gimnazjaliści	Licealiści	Młodzi dorośli	Dorośli
Model 2 (cechy osobowości i preferencje wartości)				
Skorygowane R^2	0,47	0,57	0,61	0,68
ΔR^2	0,11***	0,10***	0,08***	0,16***
Beta				
Ekstrawersja	-0,08	-0,19***	-0,04	-0,13**
Ugodowość	0,15+	0,31***	0,37***	0,21**
Sumienność	0,25***	0,14**	0,28***	0,19***
Stabilność emocjonalna	0,05	0,14***	0,11***	0,10*
Intelekt	0,12+	-0,01	-0,08*	-0,08
Zachowawczość	0,47***	0,19***	0,18***	0,17**
Przekraczanie siebie	0,02	0,29***	0,20***	0,38***
Otwartość na zmiany	-0,12	-0,02	-0,15**	-0,13*
Umacnianie siebie	-0,13*	-0,14**	-0,13**	-0,25***

+ $p \leq 0,10$; * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

W modelu 1 spójnym schematem wyjaśniania dobroci był jej związek z ugodowością i sumiennością. Ponadto, poza grupą gimnazjalistów, ujemnie z dobrocią łączyła się ekstrawersja (bety w przedziale od -0,16 do -0,34). W grupie licealistów istotny, choć niezbyt silny ($\beta_{\text{licealiści}} = 0,15$), był związek ze stabilnością emocjonalną. Intelekt ujemnie wiązał się z dobrocią w dwóch najstarszych grupach wiekowych ($\beta_{\text{młodzi_dorośli}} = -0,15$; $\beta_{\text{dorośli}} = -0,22$).

Model 2 okazał się lepiej dopasowany do danych – ΔR^2 jest istotna (Adj R^2 wzrasta o około 0,10 w każdej grupie wiekowej). Co ważne, wartości Adj R^2 są dość wysokie (siła związku: Adj $R^2_{\text{gimnazjaliści}} = 0,47$; Adj $R^2_{\text{licealiści}} = 0,57$; Adj $R^2_{\text{młodzi_dorośli}} = 0,61$; Adj $R^2_{\text{dorośli}} = 0,68$), ale spora część wariancji nie jest wyjaśniana, co świadczy o tym, że mocne strony nie są sprowadzalne do cech osobowości i wartości, choć obie te charakterystyki są istotne w objaśnianiu mocnych stron charakteru. Wskutek wprowadzenia do modelu preferencji wartości zmniejszyła się, a w niektórych przypadkach stała się nawet nieistotna, siła wyjaśniania czynnika przez cechy osobowości (ekstrawersję, ugodowość i sumienność). Co ciekawe, w różnych grupach wiekowych różny jest schemat wyjaśniania czynników mocnych stron przez typy wartości. W grupie najmłodszej zdecydowanie

najwyższą wartość przyjmuje zachowawczość ($\beta_{\text{gimnazjaliści}} = 0,47$), jednak w starszych grupach siła oddziaływania zachowawczości jest znacznie niższa (a w grupie najstarszej – nieistotna). Znacznie większe znaczenie w wyjaśnianiu czynnika dobroci (zwłaszcza w grupach licealistów i osób dorosłych) ma cenie wartości przekraczania siebie. Jednocześnie, zgodnie z założeniami modelu kołowego Schwartza, w najstarszej grupie wiekowej silnie negatywnie z czynnikiem dobroci związane są wartości umacniania siebie (-0,25).

Tabela 59

Wynik analizy regresji cech osobowości i preferencji wartości na czynnik docieklivość w czterech grupach wiekowych

	Gimnazjaliści	Licealiści	Młodzi dorośli	Dorośli
Model 1 (cechy osobowości)				
Skorygowane R^2	0,44	0,56	0,54	0,59
Beta				
Ekstrawersja	0,34***	0,52***	0,39***	0,34***
Ugodowość	0,15*	-0,07	0,05	0,16**
Sumienność	-0,01	0,14***	0,06	0,03
Stabilność emocjonalna	0,09	0,12**	0,22***	0,18***
Intelekt	0,39***	0,38***	0,44***	0,39***
Model 2 (cechy osobowości i preferencje wartości)				
Skorygowane R^2	0,53	0,62	0,58	0,62
ΔR^2	0,09***	0,06***	0,04***	0,04***
Beta				
Ekstrawersja	0,33***	0,45***	0,31***	0,32***
Ugodowość	0,01	-0,10+	0,02	0,06
Sumienność	-0,07	0,09*	0,07+	0,05
Stabilność emocjonalna	0,11+	0,14***	0,21***	0,19***
Intelekt	0,30***	0,31***	0,32***	0,27***
Zachowawczość	0,02	0,07	-0,02	-0,18**
Przekraczanie siebie	0,22*	0,10	0,04	0,19*
Otwartość na zmiany	0,16*	0,13**	0,26***	0,23***
Umacnianie siebie	0,08	0,13**	-0,02	-0,03

+ $p \leq 0,10$; * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

W modelu 1 (uwzględniającym tylko cechy osobowości) we wszystkich grupach wiekowych najsilniej z dociekliwością związane są ekstrawersja (wartości bety powyżej 0,34; $\beta_{\text{licealiści}} = 0,52$) i intelekt (wartości bety około 0,30). W dwóch najstarszych grupach istotny statystycznie (choć niezbyt mocny) jest związek stabilności emocjonalnej z dociekliwością ($\beta_{\text{młodzi_dorośli}} = -0,22$; $\beta_{\text{dorośli}} = 0,18$), a u licealistów – z sumiennością ($\beta_{\text{licealiści}} = 0,14$).

Po wprowadzeniu do modelu typów wartości – model jest lepiej dopasowany do danych (ΔR^2 jest istotna) w każdej grupie wiekowej. Ponownie, wartości $\text{Adj } R^2$ są dość wysokie (siła związku: $\text{Adj } R^2_{\text{gimnazjaliści}} = 0,53$; $\text{Adj } R^2_{\text{licealiści}} = 0,62$; $\text{Adj } R^2_{\text{młodzi_dorośli}} = 0,58$; $\text{Adj } R^2_{\text{dorośli}} = 0,62$), jednak ale nadal spora część wariancji nie jest wyjaśniana. Oznacza to, że nie można mocnych stron charakteru sprowadzić jedynie do cech osobowości i preferencji wartości.

Warto zauważyć, że bez względu na wiek badanych, najsilniej dociekliwość wyjaśniają ekstrawersja (wartości bet od 0,31 do 0,45) i intelekt (wartości bet od 0,27 do 0,32). Ponadto istotne okazały się związki ze stabilnością emocjonalną (poza grupą gimnazjalistów) oraz preferencja wartości otwartości na zmiany (w dwóch najstarszych grupach wiekowych – $\beta_{\text{młodzi_dorośli}} = 0,26$; $\beta_{\text{dorośli}} = 0,23$).

Pomimo różnic wiekowych w każdej grupie wiekowej i bez względu na to, który czynnik mocnych stron był wyjaśniany – model 2 (obejmujący cechy osobowości i preferencje wartości) był lepiej dopasowany do danych (wszystkie wartości ΔR^2 są istotne, a wartości $\text{Adj } R^2$ – wysokie). Dobroć w modelu 1 wyjaśniana była przez ugodowość i sumiennność, a w modelu 2 – w głównej mierze przez ugodowość, sumiennność, zachowawczość i przekraczanie siebie. Dociekliwość w modelu 1 wyjaśniana była przez ekstrawersję i intelekt oraz, w mniejszym stopniu, przez stabilność emocjonalną. W modelu 2 dociekliwość wyjaśniały, ponownie: ekstrawersja, intelekt i stabilność emocjonalna, a także – wartości otwartości na zmiany.

Podsumowując, analiza regresji wskazuje, że w każdej grupie wiekowej zarówno dobroć, jak i dociekliwość – dwa ogólne czynniki mocnych stron – należy rozpatrywać jako w dużej mierze (lecz nie całkowicie) wyjaśniane łącznie przez cechy osobowości i wartości. Wynik zastosowania analogicznych analiz regresji dla rozwiązań trzy- (w grupach osób dorosłych) i czteroczynnikowych (w grupach adolescentów) znajdują się w *Aneksie (Załącznik A)*.

6.10. Weryfikacja hipotezy 6 o różnicach między profilami mocnych stron w zakresie cech osobowości w każdej grupie wiekowej

Weryfikację tej hipotezy przeprowadzono poprzez porównanie cech osobowości między dwiema grupami różniącymi się profilami (zidentyfikowanymi klasami latentnymi). Ponieważ profile dzielą grupę na nierówno liczne podgrupy – zastosowano test *U* Manna-Whitneya. Poniżej przedstawiono analizy dla wszystkich grup wiekowych.

W celu weryfikacji hipotezy sprawdzono istotność różnic w średnich. Wyniki zostały przedstawione w tabeli 60.

Jest to wynik zgodny z hipotezą (i założeniami modelu metacech). Pod względem sumienności istotnie różniły się od siebie podgrupy wyróżnione z grupy osób dorosłych (wyższe wyniki osób z profilu 2, co jest zgodne z założeniami modelu metacech, ale nie jest wynikiem wystarczającym do potwierdzenia hipotezy 6 tym zakresie). Różnice odnotowano także w zakresie stabilności emocjonalnej (u gimnazjalistów i licealistów wyższe wyniki osiągały osoby o profilu 1, podobnym do Bety/Plastyczności, co nie jest zgodne z założeniami modelu metacech, ale wskazuje na systematyczne różnice między grupami adolescentów, potwierdzając hipotezę 6 w tym okresie rozwojowym) oraz intelektu (u licealistów i w obydwu grupach osób dorosłych wyższe wyniki osiągały osoby o profilu 1, co jest zgodne z założeniami modelu metacech i potwierdza hipotezę 6). W żadnej grupie wiekowej osoby z obydwu profili nie różniły się istotnie pod względem ugodowości.

Tabela 60

Wyniki średnich w zakresie cech osobowości i istotność różnic w nasileniu cech osobowości (wynik testu U Manna-Whitneya) u osób o różnym profilu mocnych stron charakteru

Grupa wiekowa		GIM			LO			MD			D		
Profil		1	2	U	1	2	U	1	2	U	1	2	U
Ekstrawersja	M	3,49	2,86	1538,00****	3,69	2,76	2995,50****	3,79	3,17	9771,00****	3,43	2,81	2713,50****
	SD	0,62	0,76		0,70	0,68		0,83	0,7		0,64	0,59	
Ugodowość	M	3,78	3,72	2687,00	3,76	3,90	7576,50	3,99	3,95	16964,50	3,83	3,85	5227,00
	SD	0,50	0,68		0,64	0,56		0,6	0,58		0,64	0,46	
Sumienność	M	3,30	3,28	2682,00	3,18	3,23	8181,50	3,39	3,41	17845,00	3,61	3,89	3981,50****
	SD	0,54	0,61		0,60	0,61		0,71	0,56		0,60	0,56	
Stabilność	M	2,97	2,46	1635,00****	2,82	2,43	6152,00****	2,94	2,86	16866,00	3,07	2,93	4697,50
	SD	0,60	0,74		0,81	0,76		0,81	0,76		0,69	0,53	
Intelekt	M	3,57	3,39	2184,00	3,69	3,47	6750,00**	4,00	3,46	7424,50****	3,58	3,01	2155,00****
	SD	0,48	0,59		0,46	0,55		0,56	0,45		0,52	0,46	

* $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$, *** $p \leq 0,001$.

Adnotacja. GIM = gimnazjaliści, LO = licealiści, MD = młodsi dorośli (w wieku 19–24 lata), D = osoby dorosłe (powyżej 25. r.ż.).

Pogrubiono te wartości średnich, które świadczą o istotnie wyższym poziomie określonej cechy osobowości u osób z danego profilu.

Hipoteza 6 została jedynie częściowo potwierdzona. Osoby z różnych profili w każdej grupie wiekowej istotnie różniły się jedynie pod względem ekstrawersji – osoby o profilu 1 (podobnym do Bety/Plastyczności) na poziomie średniej osiągały wyższe wyniki niż osoby o profilu 2 (podobnym do Alfy/Stabilności).

6.11. Weryfikacja hipotezy 7 o różnicach między profilami mocnych stron w zakresie wartości w każdej grupie wiekowej

Weryfikację tej hipotezy przeprowadzono poprzez porównanie preferencji wartości między dwiema grupami różniącymi się profilami (zidentyfikowanymi klasami latentnymi). Ponieważ profile dzielą grupę na nierównoliczne podgrupy – zastosowano test *U* Manna-Whitneya. W tabeli 61 przedstawiono analizy dla wszystkich grup wiekowych.

Analizując uzyskane wyniki, można zauważyć, że osoby o profilach 1 i 2 różniły się znacznie pod względem preferencji wartości (zarówno wartości szczegółowych, jak i wartości wyższego rzędu). Liczne istotne różnice występowały zwłaszcza w grupach licealistów, młodych dorosłych i dorosłych. W przypadku gimnazjalistów osoby z dwóch profili różniły się jedynie pod względem preferencji hedonizmu, stymulacji oraz otwartości na zmiany (osoby o profilu 1, podobnym do Bety/Plastyczności, ceniły je wyżej niż osoby o profilu 2, podobnym do Alfy/Stabilności). Wyniki te stanowią jedynie częściowe potwierdzenie hipotezy 7 – głównie ze względu na małą liczbę istotnych różnic w preferencjach wartości między gimnazjalistami o różnych profilach mocnych stron.

W grupie licealistów osoby o profilu 1 (podobnym do Bety/Plastyczności) istotnie wyżej niż osoby o profilu 2 (podobnym do Alfy/Stabilności) ceniły osiągnięcia, hedonizm, stymulację, kierowanie sobą w działaniu, kierowanie sobą w myśleniu, władzę nad zasobami i władzę nad ludźmi. Osoby o profilu 2 ceniły wyżej uniwersalizm – tolerancję, uniwersalizm społeczny, pokorę, przystosowanie do innych i przystosowanie do reguł. Różnicę między preferencjami wartości widać szczególnie wyraźnie przy analizie wyników w zakresie wartości wyższego rzędu. Osoby o profilu 1 cenią wyżej otwartość na zmiany i umacnianie siebie, a osoby o profilu 2 – zachowawczość i przekraczanie siebie.

W grupie młodych dorosłych osoby o profilu 1 wyżej ceniły osiągnięcia, hedonizm, stymulację, kierowanie sobą w działaniu, kierowanie sobą w myśleniu, życzliwość – troskliwość, życzliwość – niezawodność oraz władzę nad

ludźmi. Osoby o profilu 2 wyżej ceniły pokorę, przystosowanie do innych i przystosowanie do reguł. Pod względem preferencji wartości wyższego rzędu – przekraczanie siebie nie różnicowało wyróżnionych podgrup. Zachowawczość istotnie wyżej ceniły osoby o profilu 2, a osoby o profilu 1 – otwartość na zmiany i umacnianie siebie.

W grupie dorosłych osoby o profilu 1 wyżej ceniły osiągnięcia, hedonizm, stymulację, kierowanie sobą w działaniu, kierowanie sobą w myśleniu, władzę nad zasobami i władzę nad innymi. Osoby o profilu 2 wyżej ceniły uniwersalizm społeczny, życzliwość – niezawodność, pokorę, przystosowanie do innych, przystosowanie do reguł, tradycję, bezpieczeństwo społeczne i bezpieczeństwo osobiste. Na ogólniejszym poziomie osoby o profilu 1 osiągały wyższe wyniki na skalach otwartości na zmiany i umacniania siebie, a osoby o profilu 2 – na skalach zachowawczości i przekraczania siebie.

Systematyczne różnice między osobami o różnych profilach mocnych stron są zwłaszcza czytelne przy analizie preferencji czterech typów wartości. Osoby o profilu 1, bez względu na wiek, wyżej ceniły wartości otwartości na zmiany. Jest to potwierdzenie hipotezy 6. W większości grup wiekowych osoby o profilu 2 wyżej ceniły wartości zachowawczości, a osoby o profilu 1 – wartości umacniania siebie.

Tabela 61

Wyniki średnich w zakresie preferencji wartości oraz istotność różnic w rozkładach preferencji wartości (19 wartości szczegółowych oraz 4 wartości wyższego rzędu) u osób o różnych profilach mocnych stron charakteru

Grupa wiekowa	Profil	GIM			LO			MD			D		
		1	2	U	1	2	U	1	2	U	1	2	U
Osiągnięcia	M	4,81	4,50	2349,50	5,07	4,66	6915,50***	4,80	4,29	18937,50***	4,29	3,77	8999,50***
	SD	0,85	1,12		0,80	0,88		0,78	0,87		0,87	0,95	
Hedonizm	M	4,98	4,44	1820,50***	5,21	4,74	6045,50***	4,71	4,27	20092,50***	4,21	3,65	8713,00***
	SD	0,79	1,01		0,72	0,78		0,90	0,87		0,94	0,92	
Stymulacja	M	4,46	3,66	1625,50***	4,51	3,76	5269,00***	4,30	3,62	18219,00***	3,71	2,97	7929,00***
	SD	0,93	1,15		0,97	0,82		1,07	0,99		0,99	1,03	
Kierowanie sobą w działaniu	M	4,74	4,65	2538,50	5,12	4,88	7283,00***	5,11	4,60	18978,00***	4,79	4,52	10652,00**
	SD	0,88	0,85		0,73	0,64		0,78	0,90		0,84	0,84	
Kierowanie sobą w myśleniu	M	4,50	4,54	2693,00	4,89	4,57	7386,00***	5,00	4,23	14619,00***	4,62	4,03	8630,00***
	SD	0,88	0,77		0,69	0,79		0,82	0,90		0,91	0,99	
Uniwersalizm – tolerancja	M	4,61	4,57	2688,50	4,22	4,61	7831,50**	4,44	4,38	27582,00	4,22	4,30	12647,00
	SD	0,92	1,14		1,12	0,96		1,01	0,95		1,00	0,94	
Uniwersalizm ekologiczny	M	4,17	4,04	2470,00	3,36	3,52	9049,50	3,40	3,37	28049,50	3,95	4,13	11727,00
	SD	1,07	1,03		1,18	1,19		1,24	1,16		1,10	1,07	
Uniwersalizm społeczny	M	4,79	4,36	2210,50	4,32	4,72	7551,00**	4,53	4,60	28183,00	4,61	5,00	10383,00**
	SD	0,95	1,26		1,01	0,86		1,07	0,94		1,05	0,76	

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

Grupa wiekowa		GIM			LO			MD			D		
		1	2	U	1	2	U	1	2	U	1	2	U
Profil	M	5,03	4,73		5,09	5,04		5,12	4,94		4,91	5,05	
	SD	0,91	1,31	2515,00	0,78	0,63	8852,50	0,84	0,90	24727,00**	0,93	0,79	12103,00
Życzliwość – troskliwość	M	5,20	5,09		5,35	5,39		5,35	5,22		5,06	5,31	
	SD	0,79	0,93	2611,50	0,68	0,64	9515,00	0,74	0,80	25602,00*	0,88	0,63	11135,00*
Życzliwość – niezawodność	M	4,22	4,22		3,74	4,19		3,48	3,88		3,76	4,26	
	SD	0,90	0,97	2734,00	0,99	0,87	7314,00***	1,01	0,84	21469,50***	0,93	0,91	9109,00***
Pokora	M	4,08	4,06		3,61	4,16		4,14	4,42		4,30	4,83	
	SD	1,03	1,04	2634,00	1,17	0,99	7075,50***	1,02	0,97	24132,00**	0,98	0,81	8938,50***
Przystosowanie do innych	M	4,14	4,17		3,37	3,78		3,36	3,76		3,88	4,29	
	SD	1,09	1,20	2687,00	1,13	1,05	7653,50**	1,18	0,98	22661,50***	1,07	0,99	10356,50**
Przystosowanie do reguł	M	4,64	4,46		3,87	3,97		4,09	4,27		4,26	4,85	
	SD	1,02	1,13	2486,50	1,13	1,07	9209,00	1,35	1,08	26949,00	1,13	0,83	9091,50***
Tradycja	M	4,74	4,65		4,52	4,44		4,29	4,19		4,54	4,98	
	SD	0,84	1,24	2617,00	1,16	1,23	9405,00	1,17	1,04	28190,00	1,07	0,80	9982,50***
Bezpieczeństwo społeczne	M	4,65	4,63		4,23	4,45		4,61	4,60		4,70	5,10	
	SD	0,86	0,91	2660,00	0,94	0,90	8632,50	0,95	0,92	28649,00	0,97	0,73	9903,00***
Bezpieczeństwo osobiste	M	4,64	4,48		4,68	4,71		4,51	4,39		4,39	4,59	
	SD	0,90	1,19	2626,00	0,95	0,89	9736,50	1,02	0,99	26291,00	0,99	0,95	11451,50

ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeliz poprzedniej strony

Grupa wiekowa		GIM			LO			MD			D		
		1	2	U	1	2	U	1	2	U	1	2	U
Profil	Władza nad zasobami	M 3,22	2,80	2262,50	3,68	3,02	6910,50***	3,43	3,29	26277,00	3,34	2,92	10365,50**
	SD	1,37	1,18		1,27	1,16		1,23	1,14		1,17	1,17	
Władza nad ludźmi	M	2,62	2,42	2404,00	2,82	2,22	6801,50***	3,64	3,04	20289,00***	3,31	2,76	9450,50***
	SD	1,16	1,17		1,19	0,91		1,20	1,09		1,15	1,01	
Zachowawczość	M	4,44	4,38	2651,50	4,00	4,24	7900,50**	4,07	4,23	25275,50*	4,26	4,70	8558,50***
	SD	0,65	0,78		0,70	0,65		0,74	0,65		0,72	0,59	
Przekraczanie siebie	M	4,76	4,56	2465,00	4,47	4,66	8274,00*	4,57	4,50	26518,00	4,55	4,76	11170,50*
	SD	0,68	0,90		0,69	0,63		0,73	0,69		0,78	0,61	
Otwartość na zmiany	M	4,67	4,31	1943,50**	4,93	4,49	5267,00***	4,78	4,18	14684,50***	4,33	3,79	7636,50***
	SD	0,67	0,71		0,55	0,53		0,65	0,68		0,68	0,71	
Umacnianie siebie	M	3,55	3,24	2207,00	3,86	3,30	6360,50***	3,96	3,54	20739,50***	3,65	3,15	8952,00***
	SD	0,87	0,76		0,88	0,76		0,87	0,84		0,86	0,91	

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

Adnotacja. GIM = gimnazjaliści, LO = licealiści, MD = młodzi dorośli (w wieku 19–24 lata), D = osoby dorosłe (powyżej 25. r.ż.). Pogrubiono te wartości średnich, które świadczą o istotnie wyższym preferowaniu określonej wartości przez osoby z danego profilu.

ROZDZIAŁ 7.

Dyskusja

Niniejsze opracowanie koncentrowało się na tematyce mocnych stron charakteru (Peterson, Seligman, 2004). Celem pracy było bliższe przyjrzenie się temu konstruktowi – jego miejscu w strukturze osobowości człowieka (badanie relacji z cechami osobowości i wartościami) oraz relacjom w obrębie samego modelu (opis struktury). Obydwa te cele realizowano w badaniach dorastających i dorosłych oraz w dwóch podejściach metodologicznych – podejściu skoncentrowanym na zmiennych i w podejściu skoncentrowanym na osobach.

7.1. Struktura mocnych stron charakteru

Tematyka struktury mocnych stron charakteru, a więc opis, które mocne strony ze sobą współwystępują, była jeszcze kilka lat temu podejmowana głównie przy okazji badań nad adaptacją narzędzi pomiarowych (np. Brdar, Kashdan, 2010; Littman-Ovadia, Lavy, 2012; Singh, Choubisa, 2010). Stanowiła ona wątek poboczny, a wyniki analiz miały jedynie służyć potwierdzeniu, że kwestionariusz w języku autorów badania mierzy to samo, co oryginalne narzędzie Petersona i Seligmana (2004). Z czasem (i rozwojem technik badawczych) zauważono, że zrozumienie relacji zachodzących między wyróżnionymi przez Petersona i Seligmana (2004) 24 zmiennymi jest ważne, może przyczynić się do ulepszenia nie tylko narzędzi pomiarowych, ale w gruncie rzeczy samego modelu, a w konsekwencji rozumienia charakteru człowieka. Stosując coraz bardziej zaawansowane metody statystyczne w badaniach na coraz większych grupach (McGrath, 2014, 2015, 2019; McGrath i in., 2018; McGrath, Walker, 2016; Najderska, Ciecuch, 2018) starano się nie tylko opisać tę strukturę, ale również znaleźć odpowiedź na pytanie, jaką strukturę mocnych stron można

uznać za uniwersalną (McGrath, 2015; McGrath i in., 2018). Przedstawione w opracowaniu badania wpisują się w ten trend. Ich celem było zbadanie struktury mocnych stron w ujęciu rozwojowym (dorastający i dorośli) oraz z zastosowaniem kilku metod z dwóch uzupełniających się podejść metodologicznych – podejścia skoncentrowanego na zmiennych (klasyczna analiza czynnikowa oraz analiza hierarchiczna) i podejścia skoncentrowanego na osobach (analiza klas latentnych).

Zarówno klasyczna analiza czynnikowa (EFA), jak i hierarchiczna analiza czynnikowa wskazują na istnienie: (1) spójnego, pojawiającego się we wszystkich grupach wiekowych dwuczynnikowego modelu mocnych stron oraz (2) obecnych na bardziej szczegółowym poziomie różnic w strukturze czynnikowej mocnych stron charakteru w zależności od wieku osób badanych.

Rozwiązanie dwuczynnikowe dzieli mocne strony na (1) te związane z życzliwością, ciepłem w relacjach interpersonalnych i samoregulacją oraz na (2) te związane z energicznością, dynamizmem i ciekawością świata. Pierwszy czynnik, za McGrathem (2015), nazwano dobrocią, a drugi – dociekliwością. Uzyskane czynniki zostały zinterpretowane w kategoriach metacech osobowości – Alfa/Stabilności (zawierającej te same aspekty co dobroć) i Bety/Plastyczności (zawierającej te same aspekty co dociekliwość; Ciecuch, Strus, 2017; DeYoung, 2006, 2010; DeYoung i in., 2002; Digman, 1997; Strus i in., 2017). Alfa/Stabilność i Beta/Plastyczność stanowią nadbudowę nad powszechnie stosowanym pięcioczynnikowym modelem osobowości (Ciecuch, Strus, 2017; Costa, McCrae, 1992a; DeYoung, 2006, 2010; DeYoung i in., 2002; Digman, 1997; Strus, Ciecuch, 2014; Strus i in., 2014).

Analizując bardziej szczegółowe rozwiązania czynnikowe, w grupach dorosłych optymalnym i spójnym modelem (uzyskanym na drodze zastosowania analizy hierarchicznej) jest model trzyczynnikowy (uwzględniający troskę o innych, samokontrolę i dociekliwość). Wynik w grupie dorosłych potwierdza tezę McGratha i in. (2018) o istnieniu trzech ogólnych czynników w grupie dorosłych. W grupach adolescentów optymalnym i spójnym rozwiązaniem jest rozwiązanie czteroczynnikowe (troska o innych, samokontrola, intelekt/intelekt-dominacja oraz pozytywna emocjonalność). Czynniki intelektu/intelekt-dominacji i pozytywnej emocjonalności wyodrębniają się z czynnika dociekliwości. U dorosłych ten czynnik jest jednorodny i nie rozpada się na mniejsze czynniki na kolejnych poziomach analizy (por. McGrath, 2015). Ta różnica między grupami dorosłych i adolescentów może być spowodowana tym, że adolescenty są uczestnikami systemu edukacji – w którym zdobywanie

informacji, ciekawość, oryginalność są premiowane, nagradzane wysokimi ocenami. Ciekawe również wydaje się, że choć u gimnazjalistów czynnik intelekt jest związany niemal wyłącznie ze sferą intelektualną (ciekawość, pasja zdobywania wiedzy, oryginalność, podziw dla piękna, humor, przywództwo), to już u licealistów czynnik intelekt-dominacja zawiera więcej mocnych stron związanych z emocjonalnością (szerokie horyzonty umysłowe i waleczność). Biorąc pod uwagę, że u dorosłych czynnik dociekliwość złożony jest właśnie z mocnych stron związanych z intelektem i dynamiczną emocjonalnością – być może te czynniki ulegają połączeniu w dorosłości – momencie rozwojowym, gdy posiadanie/deklarowanie mocnych stron związanych z intelektem nie jest wymuszone przez czynniki zewnętrzne (oceny szkolne). Można również domniemywać, że różnica w charakterystyce czynnika dociekliwość między grupami adolescentów i dorosłych spowodowana jest różnymi zadaniami rozwojowymi w tych okresach. Z wiekiem w aktywności następuje przesunięcie akcentów na okazywanie troski innym, dbanie o relacje i kolejne pokolenie (Wojciechowska, 2011). Ten szczególny nacisk na podejmowanie działań na rzecz młodszego pokolenia (np. dzieci czy wnuków) dbanie o nie, może skutkować tym, że w populacji osób dorosłych czynnik dobroci rozbija się na dwa czynniki niższego rzędu – jeden związany z troską, a drugi – z samokontrolą, natomiast czynnik dociekliwości, jako niezwiązany z kryzysami rozwojowymi w tym okresie (por. Erikson, 2002), pozostaje jednolity i spójny.

Analizy klas latentnych wskazują, że zarówno u adolescentów, jak i u dorosłych najlepszym rozwiązaniem jest to mówiące o dwóch profilach mocnych stron. Oznacza to, że w każdej z grup badanych można wyłonić po dwie podgrupy różniące się od siebie prezentowanym spójnym zestawem mocnych stron. Pierwszy z profili grupuje osoby energiczne, dynamiczne, o tendencjach/zdolnościach przywódczych, a także dążące do zdobywania wiedzy, ciekawe świata. Drugi profil grupuje osoby ciepłe, troskliwe, uczciwe, autentyczne w relacji z innymi, a także sumiennie wywiązujące się ze swoich obowiązków i zobowiązań. Okazało się zatem, że dwa z trzech wyróżnionych przez Najderską i Ciecucha (2018) profili mocnych stron charakteru można odnaleźć też we wcześniejszych grupach wiekowych.

Charakterystyka tych profili, tak jak dwóch ogólnych czynników mocnych stron, przywodzi na myśl podział na dwie metacechy osobowości – Alfę/Stabilność (profil 2) i Betę/Plastyczność (profil 1). Osoby o profilu 2 przejawiały mocne strony związane z ciepłem w relacjach interpersonalnych, samokontrolą i wytrwałością, podczas gdy osoby o profilu 1 – cechowały się energicznością,

przebojowością, dążeniem do zdobywania wiedzy i zaciekawieniem światem. Wynik zastosowania analizy klas latentnych jest więc dodatkowym potwierdzeniem wyniku otrzymanego na poziomie czynników, uzyskanym w wyniku użycia innego podejścia metodologicznego.

7.2. Ulokowanie mocnych stron charakteru w strukturze osobowości człowieka

W pracy przedstawiono szczegółowe analizy dotyczące związków mocnych stron charakteru oraz tworzonych przez nie czynników z cechami osobowości z pięcioczynnikowego modelu osobowości (Costa, McCrae, 1992b) i wartościami (szczegółowymi i wyższego rzędu) z kołowego modelu Schwartza (1992; Schwartz i in., 2012). Wskazują one, że mocne strony korelują zazwyczaj z większą niż dwie–trzy (zakładane przez Petersona i Seligmana [2004]) cechy osobowości i wartości. Poznanie tych zależności jest bardzo wartościowe, jednak przyglądając się im tylko na tak dużym poziomie szczegółowości, gubi się sens zależności bardziej ogólnych, ale jednocześnie pozwalających na większe uporządkowanie wiedzy na temat miejsca mocnych stron w opisie osobowości człowieka. Porządkującą, powtarzającą się zarówno w ujęciu skoncentrowanym na zmiennych, jak i w podejściu skoncentrowanym na osobach oraz we wszystkich grupach wiekowych, jest struktura dwuczynnikowa i dwuprofilowa. To właśnie analiza związków dwóch czynników i profili ze zmiennymi osobowościowymi i wartościami posłużyła do określenia miejsca mocnych stron w strukturze osobowości.

Dwa czynniki mocnych stron – dobroć i dociekliwość oraz dwa profile (profil 1 – Beta/Plastyczność i profil 2 – Alfa/Stabilność) wykazują spójny, jednak nie identyczny we wszystkich grupach wiekowych, schemat związków z cechami osobowości. Często powtarzają one schemat związków wynikających z założeń modelu metacech (Cieciuch, Strus, 2017; Strus i in., 2014). Można zatem stwierdzić, że tak czynniki wyższego rzędu, jak i profile stanowią konstrukty bardzo bliskie na poziomie treściowym, choć nietożsame z metacechami osobowości. Zaskakujące jest, że i dwa czynniki, i dwa profile mocnych stron we wszystkich grupach wiekowych wykazują istotne związki z ugodowością. Być może jest to związane z jednoznacznie pozytywną oceną mocnych stron lub postulowaną przez DeYounga, Hasher, Djikic, Crigera i Petersona (2007) dualistyczną naturą ugodowości. W modelu DeYounga i in. (2007; por. Strus, Cieciuch, 2014) ugodowość składa się z dwóch komponentów – emocjonalnego

(związanego z empatią) oraz poznawczo-moralnego (związanego z szacunkiem dla potrzeb innych i gotowością do współpracy). Stąd obserwowany związek z ugodowością może być wynikiem tego, że jeden z profili/czynników jest bliższy aspektowi emocjonalnemu, a drugi – poznawczo-moralnemu.

W kwestii preferencji wartości – czynnik dobroci zawsze wiązał się z preferowaniem wartości zachowawczości i przekraczania siebie (i niemal w każdej grupie wiekowej – ujemnie z umacnianiem siebie), a czynnik dociekliwości – z wartościami otwartości na zmiany, oraz w mniejszym stopniu – z wartościami umacniania siebie i przekraczania siebie. Wyniki te stanowią potwierdzenie dobrego wpisywania się czynników mocnych stron w kołowy model wartości Schwartza (1992; Schwartz i in., 2012). Potwierdzają to również analizy preferencji wartości przez osoby o różnych profilach mocnych stron. Wskazują one na trend analogiczny do tego z analiz czynnikowych. Osoby z obydwu profili w każdej grupie wiekowej różniły się poziomem preferowania wartości otwartości na zmiany. W większości grup różniły się preferencją wartości umacniania siebie i zachowawczości, a jedynie w małym stopniu (i tylko dwóch badanych grupach) różnicowała je preferencja wartości przekraczania siebie.

Bardzo ważnym wynikiem uzyskanym w trakcie badań nad ułożeniem mocnych stron w strukturze osobowości jest ten wskazujący na wyjaśnianie dwóch ogólnych czynników mocnych stron przez – łącznie – cechy osobowości i preferencje wartości. Warto zwrócić uwagę, że były one przez te charakterystyki wyjaśniane w dość dużym, jak na psychologię, stopniu, a stopień ich wyjaśniania przez cechy osobowości po wprowadzeniu do modelu preferencji wartości – często znacznie spadał. Mówi to o wzajemnych zależnościach między konstruktami i stanowi ważny wkład do rozważań nad naturą mocnych stron charakteru. Okazuje się zatem, że poszukiwanie prostych związków między cechami osobowości i wartościami a mocnymi stronami (jak sygnalizowali to Peterson i Seligman [2004]) jest ważne, ale niewystarczające do określenia miejsca mocnych stron w opisie człowieka. Potrzebny jest krok dalej. Wydaje się, że modelem, na gruncie którego wymienione relacje będą mogły być interpretowane i uporządkowane, jest wspomniany w pracy Kołowy Model Metacech Osobowości (Strus i in., 2014b). Kołowa logika pozwala na rekonceptualizację, ponowne odczytanie wielu konstruktów znanych w psychologii – cech osobowości, wartości, zaburzeń, temperamentu, afektu itd. (Strus, Cieciuch, 2017). W pracy ukazano liczne różnice związane z wiekiem w zakresie związków mocnych stron charakteru z cechami osobowości i preferencjami. Należy natomiast zaznaczyć, że często zacierają się one na poziomie dwóch

czynników/profilu. Stanowi to ważną przesłankę do uznania dużej stałości w rozwoju w zakresie relacji między mierzonymi zmiennymi.

W prezentowanych powyżej badaniach okazało się, że wzór zależności profili i czynników mocnych stron wskazuje na ich zbieżność z dwuczynnikowym modelem osobowości (Cieciuch, Strus, 2017), czyli osobowościowymi Alfą/Stabilnością i Betą/Plastycznością. Zastanawiający jednak jest wykazany dla obydwu profili i dwóch ogólnych czynników mocnych stron związek z ugodowością i brak systematycznych związków ze stabilnością emocjonalną. Choć wynik taki może być interpretowany jako odstępstwo od założeń modelu dwóch metacech osobowości, to jednocześnie można go wyjaśnić właśnie na gruncie Kołowego Modelu Metacech Osobowości – i profile, i czynniki nie pokrywają się idealnie z metacechami, ale lokują się między nimi, zajmując miejsce bliżej metacechy Gamma, interpretowanej jako czynnik zdrowia psychicznego, harmonii w sferze intra- i interpersonalnej (Strus i in., 2014b). Układ odniesienia Kołowego Modelu Metacech Osobowości może być w przyszłych badaniach punktem odniesienia do rekonceptualizacji i reoperacjonalizacji mocnych stron charakteru.

7.3. Ograniczenia i kierunki dalszych badań

Praca mimo zrealizowanych postawionych celów nie jest wolna od ograniczeń. Obydwa cele niniejszego opracowania (znalezienie miejsca mocnych stron w opisie osobowości i analiza ich struktury) realizowane były w ujęciu rozwojowym. W tym celu porównywano między sobą dwie grupy adolescentów i dwie grupy dorosłych. Wydaje się jednak, że dokładniejsze przyjrzenie się tym relacjom z uwzględnieniem różnic międzygrupowych (związanych z wiekiem) i charakterystyką analizowanych okresów rozwojowych mogłoby przynieść przynajmniej częściową odpowiedź na pytanie, dlaczego struktury i relacje mocnych stron różnią się w zależności od tego, w jakiej grupie wiekowej są badane. Pomimo podjęcia tematu pracy w perspektywie rozwojowej (porównania między różnymi grupami wiekowymi), nie można być pewnym zmienności/stałości ani w zakresie miejsca mocnych stron w opisie osobowości, ani w zakresie ich struktury. Wątkiem, który warto wprowadzić w przyszłych rozważaniach nad tymi aspektami mocnych stron, jest badanie w planie podłużnym.

W niniejszej pracy wykorzystano jedynie metodę samoopisową. Samoopis jako metoda pozyskiwania danych jest oczywiście uprawniony dla osób w wieku

adolescencji i dorosłości, jednak wydaje się, że sama długość kwestionariuszy i niektóre używane w nich sformułowania mogły stanowić wyzwanie – zwłaszcza dla najmłodszych badanych. Być może stało się to przyczyną obniżonych wyników w zakresie spójności, jednorodności skal użytych narzędzi badawczych (mierzonej za pomocą alfy Cronbacha).

Następnym możliwym ograniczeniem przedstawionych badań jest fakt, że prowadzone były one w jednorodnej grupie kulturowej. Rodzi to istotne pytania o możliwość generalizacji wyników. Choć część wyników potwierdza dotychczasową wiedzę z zakresu mocnych stron, nie wiadomo, czy profile mocnych stron odtwarzają się w innych kręgach kulturowych. Być może w innych kulturach można wyodrębnić więcej sensownie interpretowalnych profili? A może u osób o określonym profilu można zauważyć inną konstelację cech osobowości czy wartości? Na pytania te mogłyby odpowiedzieć badania międzykulturowe.

Podsumowując, przedstawione w pracy badania mają określone ograniczenia, jednak dostarczają wielu ciekawych wniosków dotyczących związków mocnych stron z cechami osobowości i wartościami u dorastających i dorosłych oraz dotyczących struktury samych mocnych stron. Wprowadzenie do dyskusji nad strukturą i ułożeniem mocnych stron charakteru w strukturze osobowości podejścia skoncentrowanego na osobach, szerokie analizy w podejściu skoncentrowanym na zmiennych, znalezienie ogólnych czynników i profili mocnych stron oraz opis relacji ze zmiennymi osobowościowymi, stanowią zdecydowaną zaletę przytoczonych badań, jednak nadal w tych obszarach pozostają pytania, na które nie znamy odpowiedzi.

Bibliografia

- Abele, A. E., Wojciszke, B. (2007). Agency and communion from the perspective of self versus others. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93(5), 751–763. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.93.5.751>
- Abele, A. E., Wojciszke, B. (2014). Communal and agentic content in social cognition: A Dual Perspective Model. *Advances in Experimental Social Psychology*, 50, 195–255. <https://doi.org/10.1016/b978-0-12-800284-1.00004-7>
- Allport, G. W. (1927). Concepts of trait and personality. *Psychological Bulletin*, 24(5), 284–293. <https://doi.org/10.1037/h0073629>
- Allport, G. W., Odbert, H. S. (1936). Trait-names: A psycho-lexical study. *Psychological Monographs*, 47(1), 1–171. <https://doi.org/10.1037/h0093360>
- Anusic, I., Schimmack, U., Pinkus, R., Lockwood, P. (2009). The nature and structure of correlations among Big Five ratings: The Halo-Alpha-Beta model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(6), 1142–1156. <https://doi.org/10.1037/a0017159>
- Azañedo, C. M., Fernández-Abascal, E. G., Barraca, J. (2014). Character strengths in Spain: Validation of the Values in Action Inventory of Strengths (VIA-IS) in a Spanish sample. *Clínica y Salud*, 25(2), 123–130. <https://doi.org/10.1016/j.clysa.2014.06.002>
- Bäckström, M. (2007). Higher-order factors in a Five-Factor Personality Inventory and its relation to social desirability. *European Journal of Psychological Assessment*, 23(2), 63–70. <https://doi.org/10.1027/1015-5759.23.2.63>
- Baltes, P. B., Staudinger, U. M. (2000). Wisdom: A metaheuristic (pragmatic) to orchestrate mind and virtue toward excellence. *American Psychologist*, 55(1), 122–136. <https://doi.org/10.1037/0003-066x.55.1.122>
- Barbaranelli, C., Caprara, G., Rabasca, A., Pastorelli, C. (2003). A questionnaire for measuring the Big Five in late childhood. *Personality and Individual Differences*, 34(4), 645–664. [https://doi.org/10.1016/s0191-8869\(02\)00051-x](https://doi.org/10.1016/s0191-8869(02)00051-x)
- Baumeister, R. F., Heatherton, T. F. (1996). Self-regulation failure: An overview. *Psychological Inquiry*, 7(1), 1–15. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0701_1

- Baumeister, R. F., Vohs, K. D., Tice, D. M. (2007). The strength model of self-control. *Current Directions in Psychological Science*, 16(6), 351–355. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2007.00534.x>
- Berzonsky, M. D., Cieciuch, J., Duriez, B., Soenens, B. (2011). The how and what of identity formation: Associations between identity styles and value orientations. *Personality and Individual Differences*, 50(2), 295–299. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.10.007>
- Bilsky, W., Niemann, F., Schmitz, J., Rose, I. (2005). Value structure at an early age: Cross-cultural replications. W: W. Bilsky, D. Elizur (red.), *Facet theory: Design, analysis and applications. Proceedings of the 10th International Facet Theory Conference in Rome, 10-13 July 2005* (s. 241–248). Praga: Agentura Action M.
- Biswas-Diener, R. (2006). From the equator to the North Pole: A study of character strengths. *Journal of Happiness Studies*, 7(3), 293–310. <https://doi.org/10.1007/s10902-005-3646-8>
- Brdar, I., Kashdan, T. (2010). Character strengths and well-being in Croatia: An empirical investigation of structure and correlates. *Journal of Research in Personality*, 44(1), 151–154. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2009.12.001>
- Brzozowski, P. (1995). *Skala wartości Schelerowskich – SWS. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Brzozowski, P. (2007). *Wzorcowa hierarchia wartości: polska, europejska czy uniwersalna?* Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Cieciuch, J. (2010). Pięcioczynnikowa struktura osobowości we wczesnej adolescencji. *Studia Psychologica*, 10, 251–271.
- Cieciuch, J. (2013a). *Kształtowanie się systemu wartości od dzieciństwa do wczesnej dorosłości*. Warszawa: Liberi Libri.
- Cieciuch, J. (2013b). Pomiar wartości w zmodyfikowanym modelu Shaloma Schwartz. *Psychologia Społeczna*, 8 1(24), 22–41.
- Cieciuch, J., Davidov, E., Algesheimer, R. (2016). The stability and change of value structure and priorities in childhood: A longitudinal study. *Social Development*, 25(3), 503–527. <https://doi.org/10.1111/sode.12147>
- Cieciuch, J., Hulak, A., Kitaj, M., Leszczyńska, J., Bulkowska, D. (2011). Kołowa struktura wartości u dzieci przedszkolnych. *Studia Psychologica*, 11(2), 5–18.
- Cieciuch, J., Schwartz, S. H. (2012). The number of distinct basic values and their structure assessed by PVQ–40. *Journal of Personality Assessment*, 94(3), 321–328. <https://doi.org/10.1080/00223891.2012.655817>
- Cieciuch, J., Schwartz, S. H. (2017). Values. W: V. Zeigler-Hill, T. K. Shackelford (red.), *Encyclopedia of personality and individual differences* (s. 1–5). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-28099-8_1509-1

- Cieciuch, J., Schwartz, S. H., Davidov, E. (2015). Values, Social Psychology of. W: J. D. Wright (red.), *International encyclopedia of the social & behavioral sciences*, t. 25 (s. 41–46). Oxford: Elsevier.
- Cieciuch, J., Strus, W. (2017). The two-factor model of personality. W: V. Zeigler-Hill, T. K. Shackelford (red.), *Encyclopedia of personality and individual differences*. Cham: Springer International Publishing.
- Chang, L., Connelly, B. S., Geeza, A. A. (2012). Separating method factors and higher order traits of the Big Five: A meta-analytic multitrait-multimethod approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102(2), 408–426. <https://doi.org/10.1037/a0025559>
- Cieciuch, J., Zaleski, Z. (2011). Polska adaptacja Portretowego Kwestionariusza Wartości Shaloma Schwartza. *Czasopismo Psychologiczne*, 17(2), 251–262.
- Costa, P. T., Jr., McCrae, R. R. (1992a). *Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) professional manual*. Odessa: Psychological Assessment Resources.
- Costa, P. T., Jr., McCrae, R. R. (1992b). Four ways five factors are basic. *Personality and Individual Differences*, 13(6), 653–665. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(92\)90236-I](https://doi.org/10.1016/0191-8869(92)90236-I)
- Dahlsgaard, K., Peterson, C., Seligman, M. E. P. (2005). Shared virtue: The convergence of valued human strengths across culture and history. *Review of General Psychology*, 9(3), 203–213. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.9.3.203>
- DeYoung, C. G. (2006). Higher-order factors of the Big Five in a multi-informant sample. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(6), 1138–1151. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.91.6.1138>
- DeYoung, C. G. (2010). Toward a theory of the Big Five. *Psychological Inquiry*, 21(1), 26–33. <https://doi.org/10.1080/10478401003648674>
- DeYoung, C. G. (2015). Cybernetic Big Five Theory. *Journal of Research in Personality*, 56, 33–58. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2014.07.004>
- DeYoung, C. G., Hasher, L., Djikic, M., Criger, B., Peterson, J. B. (2007). Morning people are stable people: Circadian rhythm and the higher-order factors of the Big Five. *Personality and Individual Differences*, 43(2), 267–276. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2006.11.030>
- DeYoung, C. G., Peterson, J. B., Higgins, D. M. (2002). Higher-order factors of the Big Five predict conformity: Are there neuroses of health? *Personality and Individual Differences*, 33(4), 533–552. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(01\)00171-4](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(01)00171-4)
- Digman, J. M. (1997). Higher-order factor of the Big Five. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(6), 1246–1256. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.73.6.1246>
- Döring, A. K. (2010). Assessing children's values: An exploratory study. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 28(6), 564–577. <https://doi.org/10.1177/0734282909357151>

- Döring, A. K., Blauensteiner, A., Aryus, K., Drögekamp, L., Bilsky, W. (2010). Assessing values at an early age: The Picture-Based Value Survey for Children (PBVS-C). *Journal of Personality Assessment*, 92(5), 439–448. <https://doi.org/10.1080/00223891.2010.497423>
- Döring, A. K., Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Groenen, P. J., Glatzel, V., Harasimczuk, J., ..., Milfont, T. L. (2015). Cross-cultural evidence of value structures and priorities in childhood. *British Journal of Psychology*, 106(4), 675–699. <https://doi.org/10.1111/bjop.12116>
- Emmons, R. A., McCullough, M. E. (2003). Counting blessings versus burdens: An experimental investigation of gratitude and subjective well-being in daily life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(2), 377–389. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.2.377>
- Erikson, E. H. (2000). *Dzieciństwo i społeczeństwo*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Erikson, E. H. (2002). *Dopełniony cykl życia*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Fiske, D. W. (1949). Consistency of the factorial structures of personality ratings from different sources. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 44(3), 329–344. <https://doi.org/10.1037/h0057198>
- Gasiul, H. (2006). *Psychologia osobowości. Nurty, teorie, koncepcje*. Warszawa: Difin.
- Gillham, J., Adams-Deutsch, Z., Werner, J., Reivich, K., Coulter-Heindl, W., ..., Seligman, M. E. P. (2011). Character strengths predict subjective well-being during adolescence. *The Journal of Positive Psychology*, 6(1), 31–44. <https://doi.org/10.1080/17439760.2010.536773>
- Goldberg, L. R. (1981). Language and individual differences: The search for universals in personality lexicons. W: L. Wheeler (red.), *Review of personality and social psychology*, t. 2 (s. 141–165). Beverly Hills: Sage.
- Goldberg, L. R. (1990). An alternative „description of personality”: The Big-Five factor structure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(6), 1216–1229. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.6.1216>
- Goldberg, L. R. (2006). Doing it all bass-ackwards: The development of hierarchical factor structures from the top down. *Journal of Research in Personality*, 40(4), 347–358. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2006.01.001>
- Goldberg, L. R., Johnson, J. A., Eber, H. W., Hogan, R., Ashton, M. C., Cloninger, C. R., Gough, H. G. (2006). The international personality item pool and the future of public-domain personality measures. *Journal of Research in Personality*, 40(1), 84–96. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2005.08.007>
- Harackiewicz, J. M., Barron, K. E., Elliot, A. J. (1998). Rethinking achievement goals: When are they adaptive for college students and why? *Educational Psychologist*, 33(1), 1–21. https://doi.org/10.1207/s15326985ep3301_1

- Hareli, S., Weiner, B. (2000). Accounts for success as determinants of perceived arrogance and modesty. *Motivation and Emotion*, 24(3), 215–236. <https://doi.org/10.1023/A:1005666212320>
- Haslam, N. (1991). Prudence: Aristotelian perspective on practical reason and self-control. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 21(2), 151–169. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.1991.tb00518.x>
- Heatherington, L., Burns, A. B., Gustafson, T. B. (1998). When another stumbles: Gender and self-presentation to vulnerable others. *Sex Roles*, 38(11–12), 889–913. <https://doi.org/10.1023/A:1018866307680>
- Helgeson, V. S. (1994). Relation of agency and communion to well-being: Evidence and potential explanations. *Psychological Bulletin*, 116(3), 412–428. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.116.3.412>
- John, O. P., Angleitner, A., Ostendorf, F. (1988). The lexical approach to personality: A historical review of trait taxonomic research. *European Journal of Personality*, 2(3), 171–203. <https://doi.org/10.1002/per.2410020302>
- Krok, D. (2015). Religiousness, spirituality, and coping with stress among late adolescents: A meaning-making perspective. *Journal of Adolescence*, 45, 196–203. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2015.10.004>
- Laursen, B., Hoff, E. (2006). Person-centered and variable-centered approaches to longitudinal data. *Merrill-Palmer Quarterly*, 52(3), 377–389. <https://doi.org/10.1353/mpq.2006.0029>
- Lee, K., Ashton, M. C. (2018). Psychometric properties of the HEXACO-100. *Assessment*, 25(5), 543–556. <https://doi.org/10.1177/1073191116659134>
- Littman-Ovadia, H., Lavy, S. (2012). Character strengths in Israel: Hebrew adaptation of the VIA Inventory of Strengths. *European Journal of Psychological Assessment*, 28(1), 41–50. <https://doi.org/10.1027/1015-5759/a000089>
- Macdonald, C., Bore, M., Munro, D. (2008). Values in action scale and the Big 5: An empirical indication of structure. *Journal of Research in Personality*, 42(4), 787–799. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2007.10.003>
- Maddi, S. R. (2006). Hardiness: The courage to grow from stresses. *The Journal of Positive Psychology*, 1(3), 160–168. <https://doi.org/10.1080/17439760600619609>
- McCrae, R. R. (1996). Social consequences of experiential openness. *Psychological Bulletin*, 120(3), 323–337. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.120.3.323>
- McCrae, R. R., Costa, P. T., Jr. (1996). Toward a new generation of personality theories: Theoretical contexts for the Five-Factor Model. W: J. S. Wiggins (red.), *The Five-Factor Model of personality: Theoretical perspectives* (s. 51–87). Nowy Jork: Guilford Press.
- McCrae, R. R., Costa, P. T., Jr. (1997). Personality trait structure as a human universal. *American Psychologist*, 52(5), 509–516. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.52.5.509>

- McCrae, R. R., Costa, P. T., Jr. (1999). A five-factor theory of personality. W: L. A. Pervin, O. P. John (red.), *Handbook of personality: Theory and research* (s. 139–153). Nowy Jork: Guilford Press.
- McCrae, R. R., Costa, P. T., Jr. (2005). *Osobowość człowieka dorosłego*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- McCrae, R. R., Jang, K. L., Ando, J., Ono, Y., Yamagata, S., Riemann, R., ..., Spinath, F. M. (2008). Substance and artifact in the higher-order factors of the big five. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(2), 442–455. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.95.2.442>
- McCrae, R. R., Terracciano, A. i 78 współpracowników (2005). Universal features of personality traits from the observer's perspective: Data from 50 cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(3), 547–561. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.88.3.547>
- McCullough, M. E., Bono, G., Root, L. M. (2007). Rumination, emotion, and forgiveness: Three longitudinal studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92(3), 490–505. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.92.3.490>
- McCullough, M. E., Emmons, R. A., Tsang, J. A. (2002). The grateful disposition: A conceptual and empirical topography. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(1), 112–127. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.82.1.112>
- McGrath, R. E. (2014). Scale- and item-level factor analyses of the VIA Inventory of Strengths. *Assessment*, 21(1), 4–14. <https://doi.org/10.1177/1073191112450612>
- McGrath, R. E. (2015). Integrating psychological and cultural perspectives on virtue: The hierarchical structure of character strengths. *The Journal of Positive Psychology*, 10(5), 407–424. <https://doi.org/10.1080/17439760.2014.994222>
- McGrath, R. E. (2019). *Technical report: The VIA assessment suite for adults: Development and initial evaluation. Revised edition*. Cincinnati: VIA Institute on Character.
- McGrath, R. E., Greenberg, M. J., Hall-Simmonds, A. (2018). Scarecrow, Tin Woodman, and Cowardly Lion: The three-factor model of virtue. *The Journal of Positive Psychology*, 13(4), 373–392. <https://doi.org/10.1080/17439760.2017.1326518>
- McGrath, R. E., Walker, D. I. (2016). Factor structure of character strengths in youth: Consistency across ages and measures. *Journal of Moral Education*, 45(4), 400–418. <https://doi.org/10.1080/03057240.2016.1213709>
- McGrath, R. E., Wallace, N. (2021). Cross-validation of the VIA Inventory of Strengths-Revised and its short forms. *Journal of Personality Assessment*, 103(1), 120–131. <https://doi.org/10.1080/00223891.2019.1705465>
- Meltzer, H. Y. (1990). Role of serotonin in depression. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 600, 400–486. <https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.1990.tb16904.x>

- Mervielde, I., De Fruyt, F. (1999). Construction of the Hierarchical Personality Inventory for Children (HiPIC). W: I. Mervielde, I. J. Deary, F. De Fruyt, F. Ostendorf (red.), *Personality psychology in Europe, t. 7* (s. 107–127). Tilburg: Tilburg University Press.
- Merz, E. L., Roesch, S. C. (2011). A latent profile analysis of the Five Factor Model of personality: Modeling trait interactions. *Journal of Personality and Individual Differences, 51*(8), 915–919. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.07.022>
- Murray, H. A. (1938). *Explorations in personality*. Nowy Jork: Oxford University Press.
- Musek, J. (2007). A general factor of personality: Evidence of the Big One in the five-factor model. *Journal of Research in Personality, 41*(6), 1213–1233. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2007.02.003>
- Muthén, B., Muthén, L. K. (2000). Integrating person-centered and variable-centered analyses: Growth mixture modeling with latent trajectory classes. *Alcoholism: Clinical And Experimental Research, 24*(6), 882–891.
- Najderska, M., Cieciuch, J. (2013). Polska adaptacja kwestionariusza do pomiaru mocnych stron charakteru *International Personality Item Pool–Values in Action (IPIP-VIA)*. Wyniki wstępne. *Studia Psychologica, 13*(1), 65–83.
- Najderska, M., Cieciuch, J. (2018). The structure of character strengths: Variable- and person-centered approaches. *Frontiers in Psychology, 9*, 153. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00153>
- Niemiec, R. M. (2013). VIA character strengths: Research and practice (the first 10 years). W: H. H. Knoop, A. Delle Fave (red.), *Well-being and cultures: Perspectives on positive psychology* (s. 11–30). Nowy Jork: Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-007-4611-4_2
- Niemiec, R. M., Wedding, D. (2008). *Positive psychology at the movies: Using films to build virtues and character strengths*. Cambridge: Hogrefe.
- Noftle, E. E., Schnitker, S. A., Robins, R. W. (2011). Character and personality: Connections between positive psychology and personality psychology. W: K. M. Sheldon, T. B. Kashdan, M. F. Steger (red.), *Designing positive psychology. Taking stock and moving forward* (s. 207–227). Nowy Jork: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195373585.003.0014>
- Norman, W. T. (1963). Toward an adequate taxonomy of personality attributes: Replicated factor structure in peer nomination personality ratings. *Journal of Abnormal and Social Psychology, 66*(6), 574–583. <https://doi.org/10.1037/h0040291>
- Otake, K., Shimai, S., Tanaka-Matsumi, J., Otsui, K., Fredrickson, B. L. (2006). Happy people become happier through kindness: A counting kindnesses intervention. *Journal of Happiness Studies, 7*(3), 361–375. <https://doi.org/10.1007/s10902-005-3650-z>
- Park, N., Peterson, C. (2005). The Values in Action Inventory of Character Strengths for Youth. W: K. A. Moore, L. H. Lippman (red.), *What do children need to flourish*

- ish? *Conceptualizing and measuring indicators of positive development* (s. 13–23). Nowy Jork: Springer. https://doi.org/10.1007/0-387-23823-9_2
- Park, N., Peterson, C. (2006). Moral competence and character strengths among adolescents: The development and validation of the Values in Action Inventory of Strengths for Youth. *Journal of Adolescence*, 29(6), 891–905. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2006.04.011>
- Park, N., Peterson, C. (2010). Does it matter where we live? The urban psychology of character strengths. *American Psychologist*, 65(6), 535–547. <https://doi.org/10.1037/a0019621>
- Park, N., Peterson, C., Seligman, M. E. P. (2004a). Reply. Strengths of character and well-being: A closer look at hope and modesty. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23(5), 628–634. <https://doi.org/10.1521/jscp.23.5.628.50749>
- Park, N., Peterson, C., Seligman, M. E. P. (2004b). Strengths of character and well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23(5), 603–619. <https://doi.org/10.1521/jscp.23.5.603.50748>
- Patrick, C. J., Kramer, M. D. (2017). Multidimensional Personality Questionnaire (MPQ). W: V. Zeigler-Hill, T. K. Shackelford (red.), *Encyclopedia of personality and individual differences*. Pobrane z: https://pdfs.semanticscholar.org/62fe/5df133f-3351f541b74f0f03cfc868139f2f7.pdf?_ga=2.168099297.1794220948.1569163806-1032915942.1569163806
- Peterson, C. (2006). Strengths of character and happiness: Introduction to special issue. *Journal of Happiness Studies*, 7(3), 289–291. <https://doi.org/10.1007/s10902-005-3645-9>
- Peterson, C., Park, N., Pole, N., D'Andrea, W., Seligman, M. E. P. (2008). Strengths of character and posttraumatic growth. *Journal of Traumatic Stress*, 21(2), 214–217. <https://doi.org/10.1002/jts.20332>
- Peterson, C., Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. Nowy Jork: Oxford University Press.
- Rogoza, M. (2018). *Kształtowanie się struktury cech osobowości i ich korelaty w okresie późnego dzieciństwa* (Niepublikowana praca doktorska). Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Warszawa.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. Nowy Jork: Free Press.
- Ruch, W., Proyer, R. T., Harzer, C., Park, N., Peterson, C., Seligman, M. E. P. (2010). Values in Action Inventory of Strengths (VIA-IS): Adaptation and validation of the German version and the development of a peer-rating form. *Journal of Individual Differences*, 31(3), 138–149. <https://doi.org/10.1027/1614-0001/a000022>
- Rushton, J. P., Irwing, P. (2008). A General Factor of Personality (GFP) from two meta-analyses of the Big Five: Digman (1997) and Mount, Barrick, Scullen, and

- Rounds (2005). *Personality and Individual Differences*, 45(7), 679–683. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2008.07.015>
- Rushton, J. P., Irving, P. (2011). The general factor of personality: Normal and abnormal. W: T. Chamorro-Premuzic, S. von Stumm, A. Furnham (red.), *The Wiley-Blackwell handbook of individual differences. First edition* (s. 134–163). Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Sagiv, L., Roccas, S., Cieciuch, J., Schwartz, S. (2017). Personal values in human life. *Nature Human Behaviour*, 1(9), 630–639. <https://doi.org/10.1038/s41562-017-0185-3>
- Schore, J. R., Schore, A. N. (2008). Modern attachment theory: The central role of affect regulation in development and treatment. *Clinical Social Work Journal*, 36(1), 9–20. <https://doi.org/10.1007/s10615-007-0111-7>
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. W: M. Zanna (red.), *Advances in experimental social psychology*, t. 25 (s. 1–65). Londyn: Academic Press. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- Schwartz, S. H. (2005). Robustness and fruitfulness of a theory of universals in individual human values. W: A. Tamayo, J. Porto (red.), *Valores e comportamentos nas organizacoes* (s. 56–95). Petrópolis: Vozes.
- Schwartz, S. H. (2006). Les valeurs de base de la personne: Théorie, mesures et applications [Basic human values: Theory, measurement, and applications]. *Revue Française de Sociologie*, 47(4), 929–968. <https://doi.org/10.3917/rfs.474.0929>
- Schwartz, S. H., Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(3), 550–562. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.53.3.550>
- Schwartz, S. H., Bilsky, W. (1990). Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(5), 878–889. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.5.878>
- Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., ..., Konty, M. (2012). Refining the theory of basic individual values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(4), 663–688. <https://doi.org/10.1037/a0029393>
- Seligman, M. E. P., Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5–14. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.5>
- Shelp, E. E. (1984). Courage: A neglected virtue in the patient-physician relationship. *Social Science and Medicine*, 18(4), 351–360. [https://doi.org/10.1016/0277-9536\(84\)90125-4](https://doi.org/10.1016/0277-9536(84)90125-4)
- Shiner, R., Caspi, A. (2003). Personality differences in childhood and adolescence: Measurement, development, and consequences. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44(1), 2–32. <https://doi.org/10.1111/1469-7610.00101>

- Simonton, D. K. (2002). Creativity. W: C. R. Snyder, S. J. Lopez (red.), *The handbook of positive psychology* (s. 189–201). Nowy Jork: Oxford University Press.
- Simsek, Ö. F. (2012). Higher-order factors of personality in self-report data: Self-esteem really matters. *Personality and Individual Differences*, 53(5), 568–573. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.04.023>
- Singh, K., Choubisa, R. (2010). Empirical validation of Values in Action-Inventory of Strengths (VIA-IS) in Indian context. *Psychological Studies*, 55(2), 151–158. <https://doi.org/10.1007/s12646-010-0015-4>
- Snyder, C. R. (1995). Conceptualizing, measuring, and nurturing hope. *Journal of Counseling & Development*, 73(3), 355–360. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.1995.tb01764.x>
- Snyder, C. R., Rand, K. L., Sigmon, D. R. (2002). Hope theory: A member of the positive psychology family. W: C. R. Snyder, S. J. Lopez (red.), *Handbook of positive psychology* (s. 257–276). Nowy Jork: Oxford University Press.
- Steger, M. F., Hicks, B. M., Kashdan, T. B., Krueger, R. F., Bouchard, T. J. (2007). Genetic and environmental influences on the positive traits of the Values in Action classification, and biometric covariance with normal personality. *Journal of Research in Personality*, 41(3), 524–539. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2006.06.002>
- Sternberg, R. J. (1986). A triangular theory of love. *Psychological Review*, 93(2), 119–135. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.93.2.119>
- Steuwe, C., Lanius, R. A., Frewen, P. A. (2012). Evidence for a dissociative subtype of PTSD by latent profile and confirmatory factor analyses in a civilian sample. *Depression and Anxiety*, 29(8), 689–700. <https://doi.org/10.1002/da.21944>
- Strus, W., Ciecuch, J. (2014). Poza wielką piątkę – przegląd nowych modeli struktury osobowości. *Polskie Forum Psychologiczne*, 19(1), 17–49.
- Strus, W., Ciecuch, J. (2017). Towards a synthesis of personality, temperament, motivation, emotion and mental health models within the Circumplex of Personality Metatraits. *Journal of Research in Personality*, 66, 70–95. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2016.12.002>
- Strus, W., Ciecuch, J., Rowiński, T. (2014a). Polska adaptacja kwestionariusza IPIP-BFM-50 do pomiaru pięciu cech osobowości w ujęciu leksykalnym. *Roczniki Psychologiczne*, 17(2), 327–346.
- Strus, W., Ciecuch, J., Rowiński, T. (2014b). The circumplex of personality metatraits: A synthesizing model of personality based on the Big Five. *Review of General Psychology*, 18(4), 273–286. <https://doi.org/10.1037/gpr0000017>
- Strus, W., Cybis, N., Ciecuch, J., Rowiński, T. (2021). Theoretical framework for the RUNO personality typology based on the Circumplex of Personality Metatraits. *Polish Psychological Bulletin*, 52(3), 197–210. <https://doi.org/10.24425/ppb.2021.137885>

- Tangney, J. P. (2002). Humility. W: C. R. Snyder, S. J. Lopez (red.), *Handbook of positive psychology* (s. 411–419). Nowy Jork: Oxford University Press.
- Tangney, J. P., Baumeister, R. F., Boone, A. L. (2004). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades, and interpersonal success. *Journal of Personality*, 72(2), 271–324. <https://doi.org/10.1111/j.0022-3506.2004.00263.x>
- Tetlock, P. E., Peterson, R. S., Berry, J. M. (1993). Flattering and unflattering personality portraits of integratively simple and complex managers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64(3), 500–511. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.64.3.500>
- Toner, E., Haslam, N., Robinson, J., Williams, P. (2012). Character strengths and well-being in adolescence: Structure and correlates of the Values in Action Inventory of Strengths for Children. *Personality and Individual Differences*, 52(5), 637–642. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.12.014>
- Triandis, H. C. (2001). Individualism–collectivism and personality. *Journal of Personality*, 69(6), 907–924. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.696169>
- Trzebińska, E. (2008). *Psychologia pozytywna*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Ullen, F., de Manzano, Ö., Almeida, R., Magnusson, P. K. E., Pedersen, N. L., Nakamura, J., ..., Madison, G. (2012). Proneness for psychological flow in everyday life: Associations with personality and intelligence. *Personality and Individual Differences*, 52(2), 167–172. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.10.003>
- Vernon, P., Allport, G. W. (1931). A test for personal values. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 26(3), 231–248. <https://doi.org/10.1037/h0073233>
- von Eye, A., Bogat, A. (2006). Person-oriented and variable-oriented research: Concepts, results, and development. *Merrill-Palmer Quarterly*, 52(3), 390–420. <https://doi.org/10.1353/mpq.2006.0032>
- Wood, A. M., Froh, J. J., Geraghty, A. W. A. (2010). Gratitude and well-being: A review and theoretical integration. *Clinical Psychology Review*, 30(7), 890–905. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2010.03.005>
- Wojciechowska, L. (2011). Basic hope and generativity in middle adulthood. *Polish Psychological Bulletin*, 42(4), 188–197.
- Wojciszke, B. (2003). *Psychologia miłości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Zawadzki, B., Strelau, J., Szczepaniak, P., Śliwińska, M. (1998). *Inwentarz Osobowości NEO-FFI Costy i McCrae: Adaptacja polska. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Zinnbauer, B. J., Pargament, K. I. (2005). Religiousness and spirituality. W: R. F. Paloutzian, C. L. Park (red.), *Handbook of the psychology of religion and spirituality* (s. 21–42). Nowy Jork: Guilford Press.

Aneks

Załącznik A.

Wyjaśnianie czynników mocnych stron przez cechy osobowości oraz wartości

W treści pracy przedstawiono analizy regresji wyjaśniające dwa ogólne czynniki mocnych stron charakteru cechami osobowości i preferencjami wartości we wszystkich grupach wiekowych. Poniżej zaprezentowano analizy wyjaśniające czynniki z rozwiązania trzyczynnikowego (troskę o innych, samokontrolę i dociekliwość uzyskane w grupach osób dorosłych) i czteroczynnikowego (troskę o innych, samokontrolę, intelekt/intelekt-dominację i pozytywną emocjonalność uzyskane w grupach adolescentów) cechami osobowości i preferencjami wartości.

Rola cech osobowości i preferencji wartości w wyjaśnianiu czynników mocnych stron w dorosłości

Trzyczynnikowa struktura mocnych stron charakteru ujawniła się w dwóch najstarszych grupach wiekowych. Z tego względu poniżej (tabela A1) przedstawiono wyniki analizy regresji dla czynników troska o innych, samokontrola i dociekliwość wyłącznie w grupach młodych dorosłych (w wieku 19–24 lata) i dorosłych (powyżej 25. r.ż.).

Tabela A1

Wynik analizy regresji cech osobowości i preferencji wartości na czynnik troska o innych w dwóch najstarszych grupach wiekowych

	Młodzi dorośli	Dorośli
Model 1 (cechy osobowości)		
Skorygowane R^2	0,50	0,49
Beta		
Ekstrawersja	0,01	-0,24***
Ugodowość	0,71***	0,76***
Sumienność	0,08*	-0,01
Stabilność emocjonalna	0,04	-0,04
Intelekt	-0,13***	-0,23***
Model 2 (cechy osobowości i preferencje wartości)		
Skorygowane R^2	0,59	0,65
ΔR^2	0,09***	0,17***
Beta		
Ekstrawersja	0,13***	-0,07
Ugodowość	0,49***	0,34***
Sumienność	0,00	-0,08+
Stabilność emocjonalna	0,05	0,02
Intelekt	-0,08+	-0,09+
Zachowawczość	0,13**	0,16*
Przekraczanie siebie	0,25***	0,42***
Otwartość na zmiany	-0,12*	-0,16*
Umacnianie siebie	-0,15***	-0,23***

+ $p \leq 0,10$; * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

W modelu 1 (uwzględniającym związek między cechami osobowości a czynnikiem mocnych stron u osób powyżej 19. r.ż.) najsilniejszy okazał się związek między ugodowością a troską o innych (beta > 0,70) oraz niezbyt silny, choć istotny na poziomie $p \leq 0,001$, ujemny związek intelektu z tym czynnikiem mocnych stron. W grupie najstarszej ujawnił się również ujemny związek ekstrawersji z troską o innych (beta = 0,24).

Model 2 (uwzględniający też preferencje wartości) był lepiej dopasowany do danych w obydwu grupach wiekowych ($\Delta R^2_{\text{młodzi_dorośli}} = 0,09$; $\Delta R^2_{\text{dorośli}} = 0,17$). Wartości Adj R^2 są wysokie (Adj $R^2_{\text{młodzi_dorośli}} = 0,59$; Adj $R^2_{\text{dorośli}} = 0,65$), jednak

nadal pozostaje spora część niewyjaśnionej wariancji, co sugeruje, że czynnik troski o innych nie jest sprawodzalny do cech osobowości i preferencji wartości.

W porównaniu z modelem 1 – w modelu 2 siła związku z ugodowością była niższa, a istotne (i dość silne) okazały się związki troski o innych z przekraczaniem siebie ($\beta_{\text{młodzi_dorośli}} = 0,25$; $\beta_{\text{dorośli}} = 0,42$) oraz z umacnianiem siebie ($\beta_{\text{młodzi_dorośli}} = -0,15$; $\beta_{\text{dorośli}} = -0,23$). Preferencje wartości odgrywają więc ważną rolę w wyjaśnianiu tego czynnika.

Kolejnym analizowanym czynnikiem otrzymanym w grupie dorosłych była samokontrola. Wyniki analizy regresji uwzględniające cechy osobowości i wartości przedstawiono w tabeli A2.

Tabela A2

Wynik analizy regresji cech osobowości i preferencji wartości na czynnik samokontrola w dwóch najstarszych grupach wiekowych

	Młodzi dorośli	Dorośli
Model 1 (cechy osobowości)		
Skorygowane R^2	0,43	0,44
Beta		
Ekstrawersja	-0,20***	-0,15*
Ugodowość	-0,04	-0,10+
Sumienność	0,62***	0,66***
Stabilność emocjonalna	0,18***	0,21***
Intelekt	0,03	0,05
Model 2 (cechy osobowości i preferencje wartości)		
Skorygowane R^2	0,44	0,44
ΔR^2	0,01	0,02
Beta		
Ekstrawersja	-0,17***	-0,10
Ugodowość	-0,07	-0,23**
Sumienność	0,57***	0,64***
Stabilność emocjonalna	0,18***	0,22***
Intelekt	0,06	0,06
Zachowawczość	0,12*	0,04
Przekraczanie siebie	-0,00	0,09
Otwartość na zmiany	-0,04	0,05
Umacnianie siebie	-0,02	-0,14+

+ $p \leq 0,10$; * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

Czynnik samokontroli jest jedynym przypadkiem we wszystkich analizach, gdzie model 2 (uwzględniający cechy osobowości i preferencje wartości) nie jest istotnie lepiej dopasowany do danych niż model 1 (zawierający wyłącznie cechy osobowości) – $\Delta R^2_{\text{młodzi_dorośli}} = 0,01$, a $\Delta R^2_{\text{dorośli}} = 0,02$. Oznacza to, że włączenie do modelu preferencji wartości nie sprawiło, że lepiej opisuje on relacje między analizowanymi zmiennymi. Wartości Adj R^2 wskazują na to, że samokontrola nie jest w dużym stopniu wyjaśniana przez cechy osobowości.

W obydwu modelach najsilniejszy dodatni związek zachodzi między sumiennością a samokontrolą, a słabszy – między stabilnością emocjonalną a samokontrolą. W grupie młodych dorosłych obserwowano ponadto słaby ujemny związek między samokontrolą a ekstrawersją. Tego związku nie było w grupie najstarszej. Żadna z preferencji wartości nie wyjaśniała w istotnym stopniu samokontroli (poziom istotności dla zachowawczości w grupie młodych dorosłych to $p \leq 0,05$, a dla umacniania siebie u osób dorosłych $p \leq 0,10$).

Ostatnim analizowanym czynnikiem mocnych stron w dorosłości była dociekliwość. Wyniki analizy regresji cech osobowości i preferencji wartości na ten czynnik przedstawiono w tabeli A3.

Tabela A3

Wynik analizy regresji cech osobowości i preferencji wartości na czynnik dociekliwość w dwóch najstarszych grupach wiekowych

	Młodzi dorośli	Dorośli
Model 1 (cechy osobowości)		
Skorygowane R^2	0,51	0,61
Beta		
Ekstrawersja	0,39***	0,37***
Ugodowość	-0,06	0,14**
Sumiennosc	0,03	-0,04
Stabilność emocjonalna	0,21***	0,16***
Intelekt	0,46***	0,40***

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Młodzi dorośli	Dorośli
Model 2 (cechy osobowości i preferencje wartości)		
Skorygowane R^2	0,55	0,65
ΔR^2	0,04***	0,04***
Beta		
Ekstrawersja	0,23***	0,33***
Ugodowość	-0,06	0,08
Sumienność	0,06	-0,02
Stabilność emocjonalna	0,20***	0,16***
Intelekt	0,34***	0,27***
Zachowawczość	-0,05	-0,19**
Przekraczanie siebie	0,01	0,17*
Otwartość na zmiany	0,28***	0,23***
Umacnianie siebie	0,00	-0,01

+ $p \leq 0,10$; * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

Dociekliwość w modelu 1 najsilniej związana jest z intelektem i ekstrawersją. Słabszy, ale nadal istotny w obydwu grupach wiekowych, związek zachodzi między dociekliwością a stabilnością emocjonalną.

Po włączeniu do modelu preferencji wartości okazał się on lepiej dopasowany do danych (ΔR^2 istotne statystycznie na poziomie $p \leq 0,001$; $\text{Adj } R^2_{\text{młodzi_dorośli}} = 0,55$; $\text{Adj } R^2_{\text{dorośli}} = 0,65$). Ponownie cechy osobowości i preferencje wartości łącznie wyjaśniały sporą część wariancji dociekliwości, jednak część, która pozostała niewyjaśniona świadczy o tym, że nie da się dociekliwości sprowadzić do cech osobowości i preferencji wartości.

Najsilniejsze związki w modelu 2 zachodziły między dociekliwością a ekstrawersją, intelektem i stabilnością emocjonalną. Istotny okazał się dodatkowo związek między dociekliwością a preferencją wartości otwartości na zmiany ($\beta_{\text{młodzi_dorośli}} = 0,28$ oraz $\beta_{\text{dorośli}} = 0,23$).

Rola cech osobowości i preferencji wartości w wyjaśnianiu czynników mocnych stron w adolescencji

Jak już wspomniano, w grupie gimnazjalistów i licealistów mocne strony łączyły się w cztery czynniki wyższego rzędu – troskę o innych, samokontrolę, intelekt/intelekt-dominację i pozytywną emocjonalność. Sprawdzono,

analogicznie do poprzednich rozwiązań czynnikowych, dwa modele związków między następującymi zmiennymi: czynnikami mocnych stron a cechami osobowości (model 1) oraz cechami osobowości i preferencjami wartości (model 2). Wyniki analiz zamieszczono w tabelach A4–A7.

Tabela A4

Wynik analizy regresji cech osobowości i preferencji wartości na czynnik troska o innych w dwóch najmłodszych grupach wiekowych

	Gimnazjaliści	Licealiści
Model 1 (cechy osobowości)		
Skorygowane R^2	0,30	0,42
Beta		
Ekstrawersja	0,08	-0,18***
Ugodowość	0,32***	0,68***
Sumienność	0,22***	0,10*
Stabilność emocjonalna	-0,21**	-0,02
Intelekt	0,13+	-0,07
Model 2 (cechy osobowości i preferencje wartości)		
Skorygowane R^2	0,38	0,51
ΔR^2	0,10***	0,09***
Beta		
Ekstrawersja	0,18*	0,01
Ugodowość	0,12	0,35***
Sumienność	0,07	0,06
Stabilność emocjonalna	-0,20**	-0,03
Intelekt	0,13+	-0,05
Zachowawczość	0,20+	0,11+
Przekraczanie siebie	0,29**	0,32***
Otwartość na zmiany	-0,17+	-0,08
Umacnianie siebie	-0,16*	-0,19***

+ $p \leq 0,10$; * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

W modelu 1 w obydwu grupach najsilniejszy związek zachodził między troską o innych i ugodowością ($\beta_{\text{gimnazjaliści}} = 0,32$; $\beta_{\text{licealiści}} = 0,68$). U gimnazjalistów – drugą cechą osobowości wyjaśniającą troskę o innych jest sumienność ($\beta_{\text{gimnazjaliści}} = 0,22$), natomiast u licealistów – ujemnie wyjaśnia ją ekstrawersja ($\beta_{\text{licealiści}} = -0,18$).

Po wprowadzeniu do modelu preferencji wartości, model był lepiej dopasowany do danych (ΔR^2 istotne statystycznie na poziomie $p \leq 0,001$; $\text{Adj } R^2_{\text{gimnazjaliści}} = 0,38$; $\text{Adj } R^2_{\text{licealiści}} = 0,51$). W grupie gimnazjalistów cechy osobowości i preferencje wartości wyjaśniały troskę o innych w niewielkim, i znacznie mniejszym niż w grupie licealistów, stopniu. Zmienił się także schemat zależności między analizowanymi zmiennymi. W grupie gimnazjalistów żadna ze zmiennych nie była związana z troską o innych na poziomie istotności $p \leq 0,001$ (najsilniej wiązała się z nią preferencja wartości przekraczania siebie). U licealistów troska o innych wyjaśniana była ugodowością ($\beta_{\text{licealiści}} = 0,35$) oraz preferencją wartości przekraczania siebie ($\beta_{\text{licealiści}} = 0,32$) i (ujemnie) umacniania siebie ($\beta_{\text{licealiści}} = -0,19$).

W kolejnym kroku analizę regresji zastosowano do zbadania roli cech osobowości i preferencji wartości w wyjaśnianiu czynnika samokontrola w grupach gimnazjalistów i licealistów. Wyniki analiz przedstawiono w tabeli A5.

Tabela A5

Wynik analizy regresji cech osobowości i preferencji wartości na czynnik samokontrola w dwóch najmłodszych grupach wiekowych

	Gimnazjaliści	Licealiści
Model 1 (cechy osobowości)		
Skorygowane R^2	0,27	0,28
Beta		
Ekstrawersja	-0,29***	-0,44***
Ugodowość	0,20**	0,18**
Sumienność	0,41***	0,25***
Stabilność emocjonalna	0,16*	0,29***
Intelekt	0,05	0,04

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony

	Gimnazjaliści	Licealiści
Model 2 (cechy osobowości i preferencje wartości)		
Skorygowane R^2	0,34	0,31
ΔR^2	0,08***	0,04**
Beta		
Ekstrawersja	-0,23**	-0,42***
Ugodowość	0,13	0,09
Sumienność	0,26***	0,19***
Stabilność emocjonalna	0,21**	0,30***
Intelekt	0,04	0,03
Zachowawczość	0,47***	0,17*
Przekraczanie siebie	-0,17	0,05
Otwartość na zmiany	-0,03	0,02
Umacnianie siebie	-0,08	0,05

+ $p \leq 0,10$; * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

W modelu 1 w obydwu grupach wiekowych najsilniejszy związek zachodzi między samokontrolą a sumiennością ($\beta_{\text{gimnazjaliści}} = 0,41$; $\beta_{\text{licealiści}} = 0,25$) i, ujemny, między samokontrolą i ekstrawersją ($\beta_{\text{gimnazjaliści}} = -0,29$; $\beta_{\text{licealiści}} = -0,44$). U licealistów istotny jest również związek samokontroli i stabilności emocjonalnej ($\beta_{\text{licealiści}} = 0,29$).

Model 2, uwzględniający preferencję wartości, jest lepiej dopasowany do danych (ΔR^2 istotne statystycznie na poziomie $p \leq 0,001$; $\text{Adj } R^2_{\text{gimnazjaliści}} = 0,34$; $\text{Adj } R^2_{\text{licealiści}} = 0,31$). Wyniki te wskazują, że czynnik samokontrola jest wyjaśniany przez cechy osobowości i wartości łącznie, jednak duża część jego wariancji nie jest wyjaśniona przez te zmienne.

Same czynniki samokontroli są u gimnazjalistów i licealistów nieco różne (składają się z różnej liczby mocnych stron; por. tabela 18), więc schemat ich związków z cechami osobowości i preferencjami wartości również nieco się różni. W grupie osób uczęszczających do gimnazjum samokontrola najlepiej wyjaśniana jest przez cenie wartości zachowawczości ($\beta_{\text{gimnazjaliści}} = 0,47$) oraz sumienność ($\beta_{\text{gimnazjaliści}} = 0,26$). W grupie licealistów – najsilniejszy (ujemny) związek zachodził między samokontrolą a ekstrawersją ($\beta_{\text{licealiści}} = -0,42$).

Dodatnio z samokontrolą związane były również stabilność emocjonalna ($\beta_{\text{licealiści}} = 0,30$) i sumienność ($\beta_{\text{licealiści}} = 0,19$).

Kolejnym czynnikiem, z którym związki analizowano, był intelekt/intelekt-dominacja. Wyniki analiz przedstawia tabela A6.

Tabela A6

Wynik analizy regresji cech osobowości i preferencji wartości na czynnik intelekt/intelekt-dominacja w dwóch najmłodszych grupach wiekowych

	Gimnazjaliści	Licealiści
Model 1 (cechy osobowości)		
Skorygowane R^2	0,30	0,47
Beta		
Ekstrawersja	0,22**	0,29***
Ugodowość	-0,13+	-0,05
Sumienność	0,16*	0,10*
Stabilność emocjonalna	-0,05	-0,12**
Intelekt	0,46***	0,57***
Model 2 (cechy osobowości i preferencje wartości)		
Skorygowane R^2	0,40	0,54
ΔR^2	0,11***	0,08***
Beta		
Ekstrawersja	0,14+	0,23***
Ugodowość	-0,09	-0,14*
Sumienność	0,19**	0,05
Stabilność emocjonalna	-0,02	-0,09*
Intelekt	0,40***	0,48***
Zachowawczość	0,03	0,01
Przekraczanie siebie	-0,12	0,22**
Otwartość na zmiany	0,21*	0,13*
Umacnianie siebie	0,23***	0,12*

+ $p \leq 0,10$; * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

Analizując czynnik intelekt/intelekt-dominacja, należy od razu zaznaczyć, że ten różni się on nieco na poziomie treściowym w obydwu grupach wiekowych. U gimnazjalistów złożony jest on z kanonicznych dla tego czynnika mocnych stron: ciekawości, oryginalności i pasji zdobywania wiedzy. Dodatkowo zawiera mocną stronę przywództwa. U licealistów zawiera również (poza oryginalnością, ciekawością i pasją zdobywania wiedzy) mocne strony waleczności i przywództwa, a także podziw dla piękna i szerokie horyzonty umysłowe. Ma zatem dużo bardziej złożony charakter. Zwłaszcza waleczność i przywództwo nadają temu czynnikowi charakteru bardziej emocjonalnego, związanego z przebojowością, odwagą. Różnica ta uwidacznia się w analizie regresji.

W modelu 1 czynnik intelektu u gimnazjalistów i licealistów wyjaśniany jest najsilniej przez intelekt (cechę osobowości; $\beta_{\text{gimnazjaliści}} = 0,46$ i $\beta_{\text{licealiści}} = 0,57$). W starszej grupie istotny jest również związek z ekstrawersją ($\beta_{\text{licealiści}} = 0,29$).

Wprowadzenie w modelu 2 preferencji wartości zwiększyło jego dopasowanie do danych w obydwu grupach wiekowych (ΔR^2 istotne statystycznie na poziomie $p \leq 0,001$; $\text{Adj } R^2_{\text{gimnazjaliści}} = 0,40$; $\text{Adj } R^2_{\text{licealiści}} = 0,54$). Oznacza to, że w przypadku intelektu/intelektu-dominacji cechy osobowości i preferencje wartości łącznie wyjaśniały sporą część wariancji, ale nie jest to tak duża część, aby można było uznać, że intelekt jest sprowadzalny do cech osobowości i preferencji wartości.

W grupie gimnazjalistów w modelu 2 istotny na poziomie $p \leq 0,001$ jest związek intelektu z umacnianiem siebie (czyli wartościami władzy, osiągnięć i, częściowo, hedonizmu; $\beta_{\text{gimnazjaliści}} = 0,23$). Poza tym, w tym modelu również w obu grupach najsilniejszy związek był z cechą intelektu ($\beta_{\text{gimnazjaliści}} = 0,40$ i $\beta_{\text{licealiści}} = 0,48$). U licealistów istotny był natomiast ponownie związek z ekstrawersją ($\beta_{\text{licealiści}} = 0,23$), co potwierdza różny charakter czynnika intelektu w dwóch analizowanych grup wiekowych.

Ostatnim czynnikiem, którego związki z cechami osobowości i preferencjami wartości analizowano, była pozytywna emocjonalność. Wyniki analizy regresji zawarte są w tabeli A7.

Tabela A7

Wynik analizy regresji cech osobowości i preferencji wartości na czynnik pozytywna emocjonalność w dwóch najmłodszych grupach wiekowych

	Gimnazjaliści	Licealiści
Model 1 (cechy osobowości)		
Skorygowane R^2	0,29	0,45
Beta		
Ekstrawersja	0,22**	0,44***
Ugodowość	0,30***	-0,03
Sumienność	-0,15*	0,12**
Stabilność emocjonalna	0,28***	0,38***
Intelekt	0,14*	-0,01
Model 2 (cechy osobowości i preferencje wartości)		
Skorygowane R^2	0,36	0,46
ΔR^2	0,08***	0,02*
Beta		
Ekstrawersja	0,27***	0,39***
Ugodowość	0,08	0,00
Sumienność	-0,24**	0,08+
Stabilność emocjonalna	0,28***	0,38***
Intelekt	0,08	-0,04
Zachowawczość	0,01	0,12*
Przekraczanie siebie	0,34**	-0,09
Otwartość na zmiany	0,07	0,11+
Umacnianie siebie	-0,07	0,06

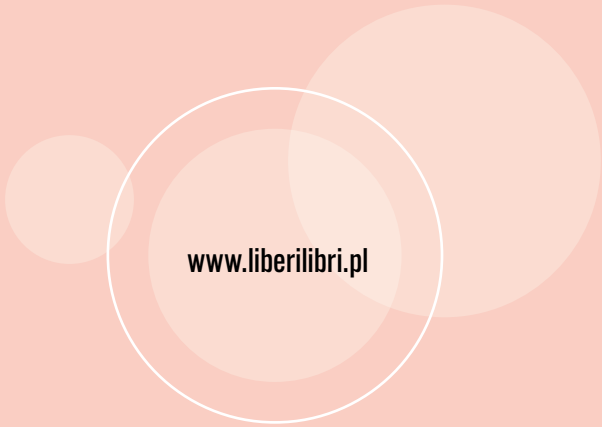
+ $p \leq 0,10$; * $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$.

W przypadku związków z czynnikiem pozytywnej emocjonalności – w modelu 1 w obydwu grupach wystąpił związek ze stabilnością emocjonalną (beta_{gimnazjaliści} = 0,28; beta_{licealiści} = 0,38). W grupie gimnazjalistów dodatkowo z pozytywną emocjonalnością łączy się ugodowość (beta_{gimnazjaliści} = 0,30), a w grupie licealistów – ekstrawersja (beta_{licealiści} = 0,44). Pomimo tego, że czynniki pozytywnej emocjonalności są do siebie dość podobne (w gimnazjum:

życzliwość, szerokie horyzonty umysłowe, przynależność, równość, inteligencja społeczna, waleczność, skromność; w liceum: życzliwość, równość, przynależność, umiejętność przebaczenia, skromność, spójność, inteligencja społeczna; powtarza się zatem pięć mocnych stron), być może to różnice między nimi sprawiają, że schemat połączeń między cechami osobowości a czynnikami mocnych stron jest nieco inny w modelu 1.

Po wprowadzeniu preferencji wartości istotność ΔR^2 u gimnazjalistów jest na poziomie $p \leq 0,001$, a u licealistów jest mniejsza – $p \leq 0,05$ ($\text{Adj } R^2_{\text{gimnazjaliści}} = 0,36$; $\text{Adj } R^2_{\text{licealiści}} = 0,46$). Oznacza to, że spora część wariancji czynnika pozytywna emocjonalność nie jest wyjaśniana przez cechy osobowości i preferencje wartości i nie można jej do nich sprowadzić.

W modelu 2 układ zależności jest taki sam dla obydwu grup. Pozytywna emocjonalność związana jest najsilniej z ekstrawersją ($\beta_{\text{gimnazjaliści}} = 0,27$; $\beta_{\text{licealiści}} = 0,39$) i stabilnością emocjonalną ($\beta_{\text{gimnazjaliści}} = 0,28$; $\beta_{\text{licealiści}} = 0,38$), a więc cechami łączącymi się z tendencją do przeżywania emocji pozytywnych i energią, dynamicznością w działaniu.

A decorative graphic in the bottom right corner consisting of several overlapping circles in various shades of light orange and peach. One circle is outlined in white.

www.liberilibri.pl